

FOLK MAGAZIN

A TARTALOMBÓL:

6. MAGTÁR
Lokodi Imre: *Ölelni galagonyát*
8. A „kicsik tánca” Jobbágytelkén
Dóka Krisztina
11. Új CD: Erdőfű Népi Kamarazenekar
12. Csoóri Sándor Sündi népzeneész...
Jávorszky Béla Szilárd
16. Csoóri Sándor: Forgácsok a földön
Grozdits Károly
17. „A mozgás misztériuma” kötetről
Székely Anna
18. TALLÓZÓ *Kis magyar néprajz...*
Kisbán Eszter: *Reggeli, ebéd, déleléd...*
P. VAS JÁNOS ROVATA
20. Kedvtelésünk, a kékfestés
Nagy Mari és Vidák István
22. Csupor István (1952–2020)
Vida Gabriella
23. Bonchidai népzene I-II.
Árendás Péter
24. A múlt digitális jövője
Gundy Kristóf
28. Amit a tánc ház szimbolizál
(2004-es beszélgetés Halmos Bélával)
Fehér Anikó
30. BUKOVINAI ÉLETKÉPEK
Lőrincz Gergely írásai és rajzai
KÓKA ROZÁLIA ROVATA
32. A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN
Küldetésben – Fábián Margit
KÓKA ROZÁLIA SOROZATA
37. A MOLDAVI CSÁNGÓMAGYAROKRÓL
„Hej, meg kell fonnyad jól...!”
HALÁSZ PÉTER SOROZATA
42. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Szenensült flekkentörténetek...
Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Korniss Péter Archívum

Beszélgetés a gyűjteményről, egy díjról és egy új kötetről

2020 decemberében a napi sajtóból értesülhettünk arról, hogy Korniss Péter a Szépművészeti Múzeumnak adományozta a nagyjából harmincnégyezer felvételt tartalmazó, az életművét átfogó, jól kutatható és rendszerezett archívumát. De mit jelent mindez a gyakorlatban?

– *Hétköznapi, fényképezgető ember el sem tudja képzelni, hogy egy több évtizedet felölelő, több tízezer képből álló életmű miként néz ki a valóságban.*

– Először is ez nem az életművem, hanem az archívumom, ami abból egy nagyobb merítés. Hiszen ott vannak még azok a képeim, amelyek megjelentek a kiállításokon, vagy a kötetekben, és van egy másik, meglehetősen nagy rész, ami maga a tényleges munka. Az analóg fotográfia korában még negatívokra dolgoztunk, s alapvetően ezek a negatívok képezik az általam átadott anyag gerincét. A negatívokról készültek pozitív kontaktmásolatok, amikről válogattunk, hiszen ezek már sokkal jobban láthatók, mint a negatívok, és ezek mellett a munkafolyamatban készültek munkakópiák, amik általában 18x24 centiméteres papírképek.

Aztán jött a digitális kor, amit nem kell bemutatni, hiszen ott már eleve fájlok vannak, s azokból kerülnek ki a kiválasztott képek, amelyeket aztán megismerhet a nagyközönség.

Az analóg képek esetében tehát negatív van, kontaktképek és munkakópiák, de mert a mai korban már a nyomdák és szerkesztőségek sem dolgoznak papírképekkel, hanem digitális fájlokkal, ezért a harmincnégyezer kép jelentős hányada be van szkennelve, ami azt jelenti, hogy a negatív digitálissá lett alakítva, és így a végeredmény egy digitális archívum, amelyben az eredeti negatívok digitális fájllal és a digitális géppel készült képek együtt vannak.

– *És mindehhez járul egy adatbázis...*

– ... amelyben minden lényeges információt megtalálhatsz, és minden információ kezelhető, szűrhető.

Az analóg korban készült filmtekercseknek az archívumban van egy száma, ami mutatja a tekercset, amin lehet harminchat vagy tizenkettő vagy tíz képkocka, a film típusától függően. A tekercsszámok összetartozó képeket mutatnak, s így jelennek meg a kontaktmásolatokon is. Az adatbázisban olyan mezők szerepelnek, mint tekercsszám, az alapanyag milyensége, az időpont, az ország, a terület, a település. Az-

tán van olyan kategória is, hogy téma, ez lehet olyasmi, mint „temetés”, „húsvét” vagy „betlehemezés”, de vannak általánosabb megjelölések is, mint „munka”, „asszonyok” vagy „gyerekek”, és így tovább. Ezek mellett lehet aszerint is keresni, hogy ki szerepel a képen. Lehet az ismert ember, például Kallós Zoltán vagy Novák Ferenc, de azok a kevésbé ismert emberek is név szerint szerepelnek, akik az én személyes ismerőseim. Az is jelölve van, hogy ha az adott tekerccsen szerepel kiállítási kép, akkor annak mi a címe.

– *Te a kezdetektől ennyire tudatos és pedáns voltál, vagy volt egy pillanat, amikor rád dőltek a tekercsek, és kikövetelték a rendezést és rendszerezést?*

– Ez egy huszonöt éves folyamat, egy ideig csak gyűlt és gyűlt az anyag, de akkor is tudtam, hogy ez a munka vár rám, akkor is, ha mindig is kicsit rendezőbb voltam, mint a többség. Hiszen, ha valamit nem találok meg, az olyan, mintha meg sem csináltam volna.

– *Ráadásul a képeid jelentős része az idővel, az elmúlással dacol.*

– A megörökített idő már nem lesz többet, s ha én nem tartok rendet, akkor legfeljebb szakember tudná majd megmondani, hogy mi van a képen, s annak sem lesz könnyű dolga.

A kilencvenes években volt egy tanulóm, aki a fotóiskola után nálam töltötte a hivatalos gyakorlati idejét. Pettendi Szabó Péterrel azóta is jó barátságban vagyunk. Ő végzettségét tekintve elektromérnök, aki a diplomamunkáját is digitalizálásból írta. Nekem akkoriban, '94 táján még nem volt digitális gépem, és a digitális világ teljesen „kínai” volt, de így is fel tudtunk állítani egy rendszert: egy táblázatot, amiben szerepeltek az általam fontosnak gondolt információk.

Ennek az első adatbázisnak a feltöltésére aztán hetek és hónapok mentek rá. Aztán idővel én is lépkedtem a kor által kijelölt úton, és áttértem a digitális fényképezőgépre, majd rövidesen vettem egy szkennert.

– *A szkennelés, főleg nagy tételben, igazi babramunka...*

Címlap: Negatívok és kontaktok – a Korniss Péter Archívum részlete

Belső borító: Barabási Albert-László és Korniss Péter – fotó: MTI/Koszticsák Szilárd • A Korniss Péter Archívum dobozai

– Egy borzalmasan lassú folyamat, egy másik kollegámmal csináltuk. Én vettem ki a negatívot a tasakból, és tettem be a gépbe, mondtam a számot, ő bepötyögte, elindította, aztán én visszatettem a negatívot, és húztam elő a következőt. Újra és újra...

– *Mostantól minden képedről tudható és keszhető minden?*

– Nagyjából igen, de még nincs vége. Az, ami le van adva, harmincnégyezer kép. Nem látom át egészen, hogy mennyi munka vár még rám, de akad még, ami eddig kimaradt. A külföldi utazások, a Nők Lapja régi anyagai...

– *Honnan jött a gondolat, hogy éppen a Szépművészeti Múzeumban szeretnéd biztonságba helyezni a képeidet?*

– Ez egy hosszas gondolkodás és előkészítő munka eredménye. Beszereztem olyan dobozokat, amelyekbe úgy fűzhető be a negatívok, hogy a kontaktkok hozzácsatolha-

tók legyenek. Többektől kértem tanácsot az archiválás gyakorlati oldaláról, elmentem például a Magyar Nemzeti Múzeum fotótárát felépítő Stemler Icához (Stemlerné Balog Ilona), de beszéltem másokkal is, például E. Csorba Csillával, aki akkor már nem volt a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója, de fantasztikusan sokat tud a témáról. Hosszan és sokakat faggattam, együtt gondolkodtunk arról, hogy milyen lehetőségeim vannak a fotóim kapcsán. Aztán márciusban, a járvány elején, de még a kijárási korlátozások bevezetése előtt találkoztam Baán Lászlóval.

– *Miért pont tőle?*

– Volt egy kiállításom három évvel ezelőtt a Nemzeti Galériában, ami intézményileg a Szépművészeti Múzeumhoz tartozik, s akkorról nagyon jó tapasztalataim voltak. Ehhez járul az is, hogy néhány évvel korábban egy angol fotótörténésszel, Catherine

Troiano-val beszélgettem, aki akkor a londoni Victoria and Albert Museum munkatársaként dolgozott – azóta már a National Portrait Gallery-ben van –, és őt kérdeztem, hogy náluk vannak-e egyéni fotógyűjtemények. Mire ő azt mondta, hogy ez nem jellemző. Például Sir Cecil Beaton képei ilyen egyéni archívumot képeznek. Az ilyen gyűjtemények kivételnek számítanak. Akkor már mocorgott bennem a gondolat, hogy én is szívesen lennék kivétel. Ilyen előzményei voltak a Baán Lászlónál tett látogatásnak.

A magammal vitt winchesteren rajta volt az archívumból egy bemutató, másrészt az adatbázisprogram, amivel bármi kikereshető. Feltettem rá képeket magáról a gyűjteményről és az azt tartalmazó dobozokról is. Nagyjából tíz perc után Baán László nagyon lelkes lett, a munkatársait is behívta, hogy megmutassa nekik, mi az, amit én a múze-

Kedves Péter, kedves Igazgató Úr és kedves összegyűltek!

Hihetetlen öröm számomra az, hogy itt lehetek, ebben a szó szerint nagyon válogatott közösségben, és segédkezhetek egy számomra is kedves kitüntetés, a Kriterion Koszorú méltó helyre való eljuttatásához.

„A Kriterion Alapítóánnyal a nagy múltú erdélyi Kriterion Kiadó alapító igazgatója, Domokos Géza hozta létre, céltudatosan a Székelyföldön, abból a célból, hogy az erdélyi multikulturalizmus nemes elvei alapján hozzájáruljon az erdélyi művészetek folyamatos fejlődéséhez, európai felzárkózásához és nem utolsósorban az itt létrehozott kulturális értékek nemzetközi megismertetéséhez.

A Kriterion Koszorúval évente azokat a személyeket tüntetjük ki, akik Erdély hírével vitték a világban. Eddig huszonegy alkalommal került odaítélésre e rangos kitüntetés. Díjazottjai között szerepel többek közt Kányádi Sándor költő, Tompa Gábor színházi rendező, Deák Ferenc grafikus, Molnár Levente operaénekes és Egyed Ákos történész professzor.”

És most essen szó Korniss Péter fotóművészeiről, a 2020-as díjazotról! Péter munkássága számomra az otthon, Erdélyt varázsolja körénk, úgy, hogy az erdélyi ember, az asszony és a kölyök fotói egyszerre hordoznak lokális üzenetet és univerzálisat, amely túlmutat ezen a belterjes és meghitt kultúrán. Egészen másként él egy Korniss-kép az én falamon, ahol érezni vélem a pillanatként az ízet, a szagát és a hőfokát, amelyet Péter a lencséjével megragadott, és egészen másként egy múzeum falán, ahol talán a díszes népviselet egy elmúlt, mesebeli világot kísért.

Viszont akár a kicicomázott széki asszonyokat nézzük, akár az ingázó munkások fáradt hátát, Péter képein az embert látjuk. És az emberi kapcsolatokat. Az évtizedeken és a kultúrákon átívelő humanizmust. Hogyan tudta Péter ilyen hűen átvilágítani, elhozni ezeket a különböző kultúrákat, világokat?

Elsősorban úgy, hogy megjárta őket.

Kolozsvárrott születet 1937-ben, és 1949-ben, tizenkét évesen hagyta el Kolozsvárt, Budapestre költözve. A gimnázium elvégzése után a jogi egyetemre jelentkezett, de az 1956-os szerepvállalása miatt tanulmányait abba kellett hagynia. Gondolom, ez akkor tragédia volt, és most öröm a számunka. Ugyanis a Budapesti Fényképezési Szövetkezet mindeneképpént fokozatosan kitanulta a fényképezés szakmai fogásait. 1961-től 30 éven keresztül a Nők Lapja képes magazin fotóriportereként bejárta Magyarország vidékeit, hogy a korabeli társadalmi valóság történeteit megörökítse.

1974-től sorra nyíltak kiállításai, amelyek emlékét katalógusok, albumok – *Elindultam világ útján* (1975), *Múlt idő* (1979), *A vendégmün-*

kás (1988), *Leltár – Erdélyi képek* (1998), *Kötődés 1967–2008* (2008), *Folyamatok emlékezet* (2017) – őrzik.

Ezeket keresztül visszalopta Erdélyt és az erdélyi kultúrát Magyarországra, kiállításai, és tánczázás fotói szamizdat jelleggel inspirálván több generációt.

Az 1980-as évek elejétől húsz éven át az amszterdami Internationaal Folkloristisch Danstheater társulatát fényképezte, neves folyóiratok (National Geographic, GEO Magazine, Fortune, Forbes, Time) fotóriportereként, nemzetközi szakmai szervezetek tanácsadójaként működött.

Számomra különösen izgalmas az, ahogyan Péter gondosan szétválasztotta a fotóriporteri munkásságát, amit például a Nők Lapja keretében végzett, és a fotóművészi munkásságát. Bár joga van ehhez, szerintem nem igazán indokolt, és talán mesterséges is. Ami azt jelenti, hogy van még egy fel nem dolgozott párhuzamos életmű, amely a nők mindennapi életét és munkáját örökíti meg három évtizeden keresztül. Szerintem ez egy fantasztikus érték, mint dokumentum és művészet egyaránt. Nagyon várom, hogy Péter munkásságának erről az oldaláról is többet láthassunk.

Végül pedig engedjék meg, hogy felolvassam a Kriterion Koszorút odaítélő kuratóriumi döntését: „Ferencz Imre, Hajdú Áron-Péter és Székedi Ferenc, a csíkszeredai Kriterion Alapítóany kuratóriumának tagjai a következő döntést hozták. Értékteremtő és nemzetközileg elismert fotográfusi pályafutásáért, az egyik leggazdagabb magyar fotográfiai életmű megteremtéséért, melynek jelentős része az erdélyi paraszti életforma és kultúra bemutatása és megörökítése, valamint önzetlen közösségi szerepvállalásáért a Kriterion Alapítóany kuratóriuma Korniss Péternek, a Nemzet Művészeinek, Kossuth-díjas és Pulitzer-emlékdíjas fotográfusnak adományozza a 2020. évi Kriterion Koszorút.”. Ma bemutatásra kerül az a fotóalbum, amely erre az alkalomra készült a csíkszeredai Bookart Kiadó és a kolozsvári Iskola Alapítóany Kiadó közös kiadásában, és ez is a díjazott köszöntését szolgálja. A háromnyelvű albumot, melynek címe „Fotográfiaik 1959–2017”, Korniss Péter válogatása. Az előszó szerzője Csorba Csilla, a kötetet Murányi Zsuzsa tervezte, fordítók Szász Elizabeth és Hajdú Kinga Barbara. Számomra meglepetés volt ez az album, mert ezen keresztül Péter kimerészkedett az óvatosan megkoponált, nagysikerű sorozatai mögül, és megjelennek a munkásságának ritkán vagy egyáltalában nem látott fotói. A Nők Lapja fotókból egy óvatos, de erős válogatás. Az amerikai indiánok mellett a roma táncos temetése. Hiánypótló ez a kötet. Próbálja helyre tenni ezt a még nagyon élő és képlekeny életművet.

Barabási Albert-László

(A 2020. december 8-án elhangzott laudáció szerkesztett változata)

umnak szándékozok ajándékozni. Így kezdődött. Aztán, amikor az átadás időpontjáról beszélünk, akkor mondtam, hogy én még kérnék egy kis időt. Tavaly év végén éreztem úgy, hogy egyben van az, amit át szeretnék adni, és Baán László is szorgalmazta, hogy ez történjen meg még decemberben.

– *Így eshetett egybe a Kriterion Koszorú átadásával...*

– Az már ráadás volt, hogy a csíkszeredai Kriterion Alapítvány nyári döntése értelmében engem tüntettek ki a Kriterion Koszorúval, amihez megjelent egy gyűjteményes kötet is a fotografiáimmal. Decemberben már teljes zárlat volt, ezért aztán a Szépművészeti Múzeum Román Csarnokában megrendezett ünnepségen – a Járványügyi Hatóság engedélyével – mindössze tízen voltunk jelen. Az alapítványtól, mert a határok zárva voltak, nem jöhetett senki, de itt tartózkodott Barabási Albert-László matematikus, hálózatkutató, aki korábbi kitüntette az alapítványnak, s így aztán ő adta át a Kriterion Koszorút. Szép, bensőséges ünnepség volt.

– *A Szépművészetin belül hová „tagozódnak be” a képeid?*

– A Szépművészeti Múzeum egyik egészen friss intézményébe, a Fehér Dávid vezette Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézetbe kerül az anyagom, és ezen belül – mert az anyag ennyire egyben van és jól rendszerezett – önálló egységként egyben tartják Korniss Péter Archivum néven.

– *Van olyan képed, negatívod, felvételed, ami elveszett?*

– Akad. Ha nem is sok, de egy-kettő biztosan. Így eszembe jut egy román temetés-

Korniss Péter – fotó: MTI/Koszticsák Szilárd

ről szóló anyagom, aminek csak a munkakópiája van meg, így azt kellett beszkenne-
ni, de szerencsére az is volt annyira jó minőségű, hogy bekerülhetett az archívumba. De ez egy igazán ritka eset.

– *Voltak a pandémia által felülírt terveid 2020-ban?*

– Székre szerettem volna utazni 2020-ban, de ott annyira súlyos volt a helyzet, hogy Szék és Tordaszentlászló egy időre külön zárlat alá is került. Azt hiszem, nem vagyok abban a korban, amikor ajánlott a járvány alatt utazgatni. Már nagyon mennék, moz-

dulnék, látni vélem az alagút végén a vakcina fényét.

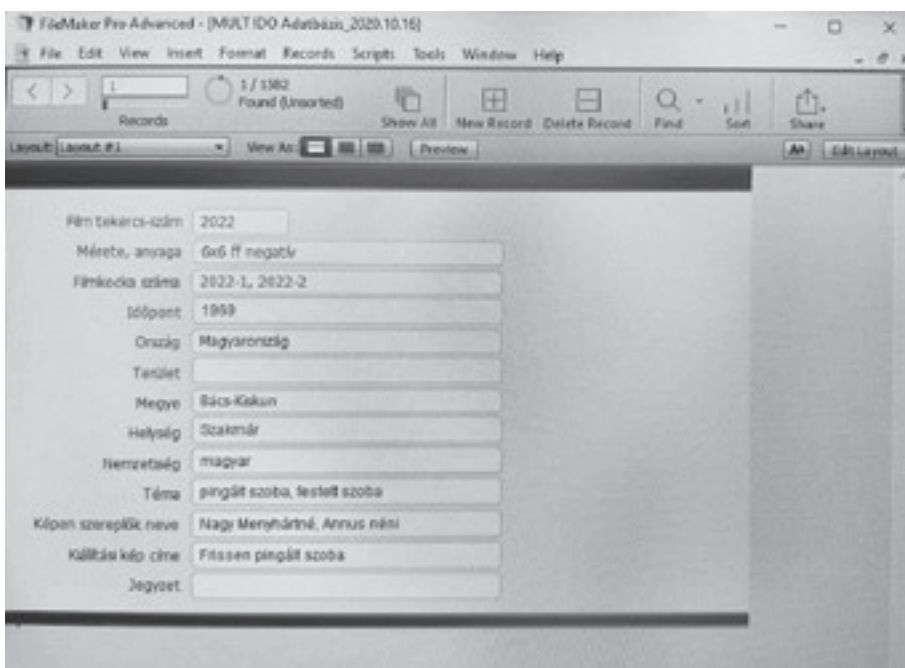
– *Mivel teltek a bezárkózás hetei és hónapjai?*

– Rengetek dolgom volt. Először is két egyetemen tanítok: egyrészt már tíz éve oktatok a Színház- és Filmművészeti Egyetemen, másrészt majdnem ennyi ideje a Metropolitan Egyetemen. Ezeket nagy örömmel csinálom. Aztán már a nyaramat, s még az ősömet is lekötötte az új, gyűjteményes könyv, ami attól más, mint a korábbiak, hogy ez nem tematikus kötet. Eddig mindig volt valami rajtam kívüli vezérfonal, az ingázó munkásokról, a népszokásokról, az észak-amerikai indiánokról... Itt viszont abban maradtunk a könyvet kiadó Kriterion Alapítvánnyal, hogy ez egy gyűjteményes kötet lesz, ami az első, általam is számon tartott, 1959-es képemmel kezdődik, és tart egészen 2017-ig, a Budapesten dolgozó széki asszonyokig.

Az archívum is sok munkát adott, még úgy is, hogy egy volt diákom, aki két éve diplomázott a Metropolitan Egyetemen, sokat segít ebben a munkában.

– *Mikor volt fényképezőgép a kezében?*

– Például amikor lefényképeztem az archívum dobozait. Illetve a nyomdában is készíttettem néhány képet, amikor készült a könyv. De ezek inkább emlékképek. Még az Amerikában élő, de más években egész nyarakat itthon töltő unokáimat sem volt lehetőségem fényképezni idén nyáron. 2020 nem az az év volt, amikor kimehettem fényképezni..

A Korniss Péter Archivum adatbázisának egy oldala

Grozdits Károly

LOKODI IMRE

ÖLELNI GALAGONYÁT (Kusztos Endre emlékére)

Fekszek hanyatt hegyi levegőn, valahol a Vlegyásza keleti lejtőjén, a haszontalan galagonya az árnyékát szál emberre szabja. A szilágysági tömbből eltekergett felhő, mint Isten szalmakalapja, kerek árnyékot vet. Hol fagyban, hol árnyékban Kalotaszeg. Kell hogy lazítsa valami ezt a se szikla, se omló tala-
jú szerkezetet, így megy ez ki tudja, mióta.

Azt mondják, a hajdani barozdák az óriások lép-
csői, felvezetnek valameddig. Hogy óriások járnak
le s fel a barozdákon, szinte bizonyosság, hanem a
nép odahisz egy kicsit lágy, mulya, egy kicsit meg-
hunyáskodó magyar istent, mert milyent, ha nem.
Ágon szalonnától zsíros újságpapír leng, lehet, a szél
túzi fel a galagonya tüskéire. Juhok csipkebogyótól
megtépett gyapja bűznek.

Mondja a pakulár, ő itt a juhász, ami nyilvánva-
ló rang, nem hogy juhászbojtár. Pedig nem, ő a paku-
lár, vagyis Vlegyászt behunyt szemmel ismerő bojtár.
Gazdája, vagyis a juhász hatalmas késeket mutogat
a völgyben taligakeréknyi sajtoknak, a zsoboki
piacon. Azt is mondja a bojtár, jó, ha nyakig gombolt
ínggel járunk itt fenn a havason, mert torkot mar az
ájer. Azt nem mondja, hogy a tinónyi erdélyi juhász
is könnyen torkon ragad. Megteszi, csak monda-
ni kell neki, de hát ilyen nem mond a juhászember.

Látni innen a kőtörőket, ha a por leülepszik. A
munkások, lejövet a sziklákról, hosszúkat köpnek,
hangosan beszélnek a völgyeken át, szinte valamennyi
süket. Nézem, hogyan fekszenek el a patak part-
ján, mint mi odahaza hajdan, ha elhasaltunk a folyó-
parti kavicsra inni, mert ahol a víz átfolyik hét kö-
vön, ott lehet. A munkások előbb szájat öblítenek,
majd elhasalva isznak a juhánéj mellől.

Csucsá fölött a hegyekben a bojtárral meg kell
méretkezni, ki erősebb nála. Félkézzel taszítja fel egy
Kolozsvárról jött haszonautó platójára a hegyektől
rézbarnára oxidált sziklakövet, viszik emlékkőnek
valahová az Aranyos mentére. Fundamentumnak,
sírkőnek viszik, ugye? Nem, azon már túl vagyunk,
mondják a követ fuvarozók, s azt is: elég is lesz ne-

*Az írás a „Lehet, mert kell! – Trianon 100” pályázat
próza kategóriájának fődíjas alkotása. Az alkotói pályázatot próza,
vers és esszé kategóriában a Petőfi Irodalmi Ügynökség Nonprofit Kft.
hirdette meg a Trianoni békediktátum 100. évfordulójára.
Megjelent a helyorseg.ma oldalon 2020. november 23-án.*

kik otthon levenni a követ. Ha tudná a bojtár, mifé-
le súlyról beszélnek ezek az emberek. A juhászbojtár
nem érti, miféle súly az, amit félkézzel taszít könnye-
dén, hadd menjen.

Ne adják fel olyan könnyen, mondja a bojtár.
Várjanak, szólt, fújok valamit. Fújt furulyán pásztor-
dalt, fájdalommal, nyállal.

A kő nem hasad, marad az Úristentől kipattint-
va Trianon-kőnek az Aranyos mentén.

Nem jó sokat nézni ezeket az embereket, mert
szájukban fekete csonkok lógnak, fogadok, szájtá-
tásra terjed a fogszuvasodás. Mondja a bojtár, aznap
előtt járt fent egy hajlott hátú öreg, valakikkel jött,
biztosan Kolozsvárról, de hát ő nem értett semmit a
jövevények beszédéből, mert hát „magyarul jöttek”.
A hajlott hátú öreg beállt a széltörésbe, papírra feke-
te vesszővel valami vonalakat firkált. Mintha villám-
tól csapott fákat, ilyeneket, mutatja fel erősen büty-
kös, néhol kormos és nyomorék kezét a bojtár. Kör-
fűrész vitte el négy ujját lent a völgyben, Gyalun, az-
óta nem jó neki az ipar, feljött a legelőkre. Nem baj,
farkast is torkon fog, ha dézsmál. Ropog a kőpor a fo-
gai között, örül, élni kell itt fenn. Élni.

A széldöntés is él a bogrács alatt, lángban él,
csak úgy tesz, mintha nem. A bojtár ölnyi gallyat
gyűjt a ropogásban, szenes, csonka kezével pulisz-
kát kever. Együnk, mert kóstolta füstölt oldalasát a
hajlott hátú ember, mondja, és a hajlott hátú ember
erősen elégedett volt az oldalassal.

Művészember, mondtuk.

Értem, akkor piktor.

Akár.

A juhászbojtár nagyokat hallgatott, ahogy a
pásztorok, juhászok hallgatni szoktak, aztán még
szólt egyszer:

Faljuk szaporán a túrós puliszkáját, mert itt fenn
a hegyen hamarabb mered.

A Riszeg-tetőn többnyire magyarok, Sarlós Bol-
dogasszonykor feszítenek vásznat, lepedőt, széki
szalmakalappal barátkozik egy copfos filmprodu-
cer, ismerjük a TIFF-ről, és a fekete rabbi kalapjáról,
visszaútban van, innen már Pestig tapossa a gázt.

Megbeszéljük, hogy errefelé is volt sok szép szo-
kás. A lányok a rétre jártak, az ortodox lányok a réten
keresték meg a jövendőt, miközben legényeik a vo-

natgőzben álltak, indultak a frontra. Tudták, ez az ő szerelvényük, ez az ő háborújuk. Ott voltak a lányok a Körös-Feketető réjtén akkor is, amikor a kassai gyalogezred parancsra várt, merre induljon: a Keleti-Kárpátok, esetleg Fogaras, Vörös-torony felé. Hajdani csucsai magyar tanító szerint a katrincás lányok izzó szálat kerestek, mert a hegyi ember, a magányos, a remete ősz felé indul útra, elrepül északra, tán Máramaros felé. Árnyéka mint nehéz parasztsóhaj, lassan úszik át a völgy házainak jobbágykékre meszelt falain, a góréfedésű csűrök felett. Mondta a csucsai magyar tanító, hogy ősszel a szelek fésülik a remete szakállát. Jó jel, ha elhullajtott hosszú szálat fognak el a szép fáták, hosszú, szétválaszthatatlan házasságnak néznek elébe. Ha mégis hűtlenek lesznek a fecsorok, akkor a szál nem is a remete szakállából való, hanem csak ökörnyal...

Endre bácsit Körösfőn értük utol, valami nagyon fontosat magyarázott, talán budapestieknek.

Endre bácsi azt mondta nekem, tulajdonképpen földiek volnánk, kellene érezzük egymáson a sós levegőt. Készül is hozzánk ezt-azt nézni. Járt már mi-felénk, de még nézne. Szárnyas oltárt. Ferences kolostort. Tholdalagi míves sírját. Hajdani székely kaput, fenyédi mesterek páratlan munkáját. A tornácos Angi-házat.

Három fiú asszonyt keres, egy se jó. Az én kapum alatt csak olyan meny jön be, akinek háza, faragott kapuja az Angi-portáéval egyenrangú. Ha nem, romlott legyen a magotok, szép legényeim! Az Angi-portán három legény marad agglegénynek, ott is megromlottak tán. Fog az átok, ha anya a fiát, ha magyar a magyart. Később verbunkost járunk az Angi-portán, ha-te-ha-te-ha-te-ha, legényest, mondom. Jön Endre bácsi megnézni a Kallós Zoltán Válaszútról elhozott anyagát. Megnézni az állandó képtárat, időkapszulát. Lehet. Amit lehet.

Hanem Endre bácsi sor szilvafát emleget. Látom, medveösvényen jár az emlékezet.

Eljártak már arra a láncfűrészek?

Nem jártak el, mondom, emlékszem a sor szilvafára, száltól szálíg gúzsba hajtotta a medve, csönköt, hasadást, száraz ágat szépen terem valamennyi. Néha akasztott embert.

Jött hát hozzánk szénnel és papírral, mert van olyan fa is, amire nem kerül sor, csak két-háromszáz évente egyszer. Kemény fa, úgy érte: puha szerkezete ellenére erősen kitartó, a tölgnél is konokabb. Identitásunkhoz szorosan, megkerülhetetlenül hozzászólt.

A hársfa magasságánál fogva égboltot karcoló szent fának van tekintve, és ha az égig érő fák a világok határán helyezkednek el, akkor a koronák az égbe, a gyökerek pedig az alvilágba nyúlnak. Az öreg hárs törzse, mondják, kincseket és ártó szellemeket rejteget. Nekimentek az évszázadok során többször

is, ha igaz, aztán az atyafiak mindannyiszor eldobták csorbult fejszójüket. A göcsörtös fának valami titka lehet: jó ideje nem engedi magát senkitől megkerülni, egészen hozzánőtt a kápolnához, időtlenségükben egymást már el nem engedik.

Jöttek egyszer vörös csillagos katonák, vonaltól leszakadt német katonákat fogni. Benyitottak a kápolnába, látták Keresztelő Szent Jánost az oltáron hallgatni, lábát mosta a Jordán vizében. A vörös csillagos katonák erősen meglepődtek, nem is kérdeztek Jánosunktól semmit, otthagyták a kápolnát, később három szakadt katona mászott ki a fa öblös odvából. Sokkal később jött bizonyos Edrich úr Münchenből, elbeszélgetett a fával, meg is simogatta, sőt névjegyet is hagyott neki a bajor.

Hogy a fa honnan kap nedvet minden száraz nyárban? Hírlik, Keresztelő Szent János mezítláb jár le a Nyárádra, kőkorsókkal vizet hord, szépen öntözgeti. János fájának nevezem, Endre bácsi nagyon is helyesli. Az odú iratköteget is rejteget, oda vetette be összefűzött verseit egy népi költő, mielőtt utána jöttek megint csak vörös csillagos emberek. Később mondta, Trianon-versek, könnyen meglehet, a verseket azóta széténekelték a hárs odvaiban lakozó madarak.

Lenn a folyó, zavaros a Nyárád, sej. Van egy hosszú sűgő, ott húznak fel ősszel a márnák egészen a Vermessy-kertig, a gyökerekbe. Már 1920 óta a szóban forgó sűgóra járnak szapulni az asszonyok. Június 4-én mennek általában, visznek magukkal lúgot is. A szapulópadokat, ahogy kell, a sűgőba állítják, derekukra hajtják szoknyájukat, spriccelnek, kigyúlt kebellet sulykolják a szöttes lepedőket.

Ilyenkor a Wehrmachtól itt hagyott motorkérpáron ülő román őrmester nézi az asszonyokat, jó ülepetek van, mondja, de hát az asszonyok nem értik a rendőr nyelvét, mutogatnak neki lúgot. Az őrmester az őrsön kérdezi a kollégától, nincs valamelyik asszonynak könnyen intézhető büntethetősége. Mit láttál, kérdezi az őrmestert a kolléga. Semmi az egész, nagy fehér lepedők száradnak a füzeiken, mondta. A kolléga értetlenül nézte az őrmestert. Egy akármilyen közönséges június negyedike miért lenne köthető a nagy fehér, szélben csattogó lepedőhöz...

Trianon-fák, mondom Endre bácsinak. Endre bácsi nem mondja, hogy Trianon-fák. Nem azért, mert lehet, ezért még egyszer elgázolná egy autó. Hanem fájdalom kimondani neki. Na, azért is halálra gázolja egy autó. Gúzsba ölelt fák. Úgy van szeretve, gúzsba, hát.

Ülök a Vlegyásának keleti lejtőjén, arra gondolkodok, tudják, milyen galagonyát ölelgetni jó száz évig legalább?

A „kicsik tánca” Jobbágytelkén

A hagyományos népi táncművelés idején a falvakban nemcsak a felnőttek táncalkalmainak alakultak ki jól szervezett formái és rendezésüknek kiforrott módjai, hanem a gyermekeknek is külön táncalkalmakkal biztosítottak lehetőséget a táncolásra. Erdélyi falusi közösségekben még a XX. század közepén is élő gyakorlata volt ezeknek a gyermekmulatságoknak. Ilyen a gyerekeknek rendezett táncalkalmakról tudunk Erdélyből például a Mezőségről (Faragó 45-46; Pálffy 262-263; Varga), találkozzunk hagyományával Gyimesben (Kallós és Martin 196). A gyermekmulatságoknak a magyar nyelvterületen való egykor általános elterjedtségéről is tanúskodnak néprajzi leírásaink (Pesovár 1979, 1990, 2006).

Az ezredfordulón a Nyárad mente falvaiban végzett néprajzi gyűjtéseink során is számos beszélgetésben bukkant fel a gyermekmulatság szokása, így Jobbágytelkén is élénken élt még e táncalkalmak emléke. A Maros-szék északi peremvidékén található Jobbágytelke (Sámbrias) a néptáncmozgalomban különösen nagy múltú – már az 1950-es években működő – helyi táncgyűjtése és szervezett hagyományápolása révén vált ismertté, ugyanakkor a faluban az 1920–40-es években született korosztályok egy eleven hagyományos táncéletnek is résztvevői voltak (Dóka 2007, 2010). Azok a jobbágytelkiek, akik a két világháború között és az első világháborút követő évtizedben voltak gyerekek, még részt vettek külön a gyermekeknek rendezett táncmulatságokon. Ezeket a faluban leggyakrabban „kicsik tánca”, néha „kicsitánc”, „gyermekek tánca” néven emlegették.

Jobbágytelkén a kicsik tánca – más vidékek gyerek-táncalkalmaihoz hasonlóan – elsősorban az iskoláskorú, főként tizenéves gyerekek mulatsága volt. „Addig, amíg vót két tánc, addig az iskolások külön, s a felnőttek külön. Ez volt a szabály. Nem szabadott menjenek a nagytáncba iskolások.” (Bakó Teréz) „Akkó megengedték, hogy kicsik tánca legyen, ne menjenek, bódorogjanak a nagyok táncába.” (Balla Krisztina) „Nagyoknak is vót a kultúrba, s nekünk vót ilyen házakba. Húshagyatko. Nem engedtek, me még nem vótam csak tizennégy éves, nem engedtek a nagyok táncába, mentünk a kicsikébe. Osztán má mikó akkorák vótunk, előbb mentünk a kicsik táncába, s akkó jöttünk a nagyobba.” (Miklós Anna)

A kicsik táncának résztvevői koruknál fogva még nem vehettek részt a felnőttek vasárnapi és ünnepi mulatságain, a „nagyok táncában”, ugyanakkor már egyre komolyabb táncstudás birtokában a felnőtt táncéletre készültek. A jobbágytelkiek a táncos nagykorúvá válást, a felnőtt táncalkalmakon való részvétel kezdetét mindannyian az iskola, „a nyolc osztály” befejezéséhez kötötték („mikó’ kijárta az iskolát”). Azt is mindig hangsúlyozták, hogy csak ezt követően, tizennégy éves kor után mehettek a nagyok táncába. Mindeközben azonban arról is meséltek, hogy az is előfordult, hogy néhány évvel fiatalabb, tizenkét, tizenhárom éves serdülő lányokat már elengedhettek a felnőttek mulatságába: „Má vót, aki má tizenkét évesen is ment a nagyokéba. Leányok kivált, azok má igen. Azok hama mentek.” (Miklós Berta).

Sokszor hangsúlyozták azt is, hogy a serdülőkor előrehaladtával már várták, hogy a felnőttek közé mehessenek, közéjük tartozzanak. „Hát 14 éves vótam én má! Akkor már úgy éreztem magamat, hogy

már kicsit nem gyermek vagyok. Má sokszor mondtam, hogy már mikor leszek legény, örökké csak gyermek, gyermek.” (Miklós Boldizsár) Amikor már „nagyánynak”, „nagylegénynek” kezdték érezni magukat, akkor már vágytak a felnőttek közé („...má mentem a nagyok táncába. Akkó má nagy leánynak éreztem magamat.” Bakó Anna). Ugyanakkor az egyik asszony arról is mesélt, hogy amikor kisebb lányként elmentek a felnőttek mulatságára, igyekeztek gyermekhez illő módon viselkedni, öltözködni. „... ott mindenki táncot. Csak mezítláb táncoltunk. Szégyelltünk húzni cipőt, mer akkor azt mondják, nagyleányok vagyunk. S a lábunkat mind megtaposták. Tényleg! Aki cipőt húzott, akkor az má nagyleán. S mezítláb mentünk a táncba, nem vót divat a cipő. Csak a nagyleányoknak szabadott. Igen, Nekünk nem!” (Bakó Teréz)

A felnőttek mulatságait a kisebb gyerekek is megpróbálták megérezni, akár be is szöktek a mulatók közé, ahonnan nem ritkán a tanító zavarta el őket.

A jobbágytelkiek visszaemlékezései szerint, míg a fiatal felnőtt táncélet alkalmait a rendszeres vasárnapi táncok és ünnepi bálók jelentették, illetve ezek szervezésének jól kialakult rendje és külön rendezői („vőfények”) voltak, addig a kicsik táncára alkalmilag került sor, és ezek rendezése spontánabb módon alakult. Hírveréséről a következőképpen mesélt egy, az 1920-as években született jobbágytelki asszony: „Jöttök a kicsik táncába? Úgy mondták. Kicsik táncába. [– S ennek a hívása, az hogy ment? Honnan tudták, hogy kicsik tánca lesz?] Hát aztán azt híreltük. Hát ugye az iskolába azt elmeséltük gyermekkorunkba, hogy na aztán húsvétko lesz kicsik tánca. Húshagyatko szokott még lenni. [– De nem volt külön meghívás?] Nem! De a húshagyatko után letiltották a tanárok. Há’ má’ iskolába kellett menni akkó, s nem lehetett táncóni!” (Balla Margit).

A kicsik táncába a szülők ritkán kísérték el gyermekeiket, ugyanakkor felnőttek alkalmanként elmentek „nézni”, „bámészködni”, szórakozást jelentett számukra a gyerekek mulatása, táncolása. Egy-egy tánc kedvelő felnőtt részt is vett a gyerekek irányításában, a táncok tanításában. „Ezelőtt volt kicsik tánca is. Húshagyatko. Akkor az iskolások mentünk oda. Má’ tanultak. Tanítottak táncolni minket. Jöttek felnőttek is oda, s azok mutatták, hogy mi’ csináljunk. ... S azok ott emberek is, férfiak, s akkor mutatták, hogy mit csináljunk, hogy táncoljunk.” (Bakó Teréz)

Egyik kicsik táncával kapcsolatos emlékeről, a mulatságban a gyerekeket igazgató édesapjáról, ezek rendezéséről és a gyermekéletről mesélt egy, az 1930-as években született jobbágytelki férfi.

A Nyárad menti néprajzi terepmunka során Molnár Péterrel 2003 és 2008 között megfigyeléseket végeztünk, informális beszélgetéseket folytattunk, valamint strukturált és félig strukturált interjúkat készítettünk 1920 és az 1950-es évek között született jobbágytelkiekkel a tánc társadalmi gyakorlatához és a táncokhoz kapcsolódóan. Az interjúkhoz vezérfonalként Pálffy Gyula gyűjtési útmutatóját használtuk, melynek egyik tematikai egysége a tánc tanulásával és a gyermekkor táncéletével kapcsolatos.

Az alkotó
a Magyar Művészeti Akadémia
Művészeti Ösztöndíjprogramjának
ösztöndíjasa

„Jaj, hát abba az időbe, a mi gyerekkorunkba húshagyókor háromnapos bál volt. Úgy a gyerekeknek, mint a legényeknek. ... De akkor a legényeknek külön volt, a gyerekeknek külön vót. Kicsik tánca, úgy mondták, gyermekek tánca. Oszt, hát én azt még nem is tudnám megmondani hányba, én akkó még éjszen nem is táncotam, de itt belül vót a szomszédba egy öreg szalmás házba a tánc. S édesapám bementünk oda. S ott még a gyermekek szégyetek feláni táncóni, s me édesapám is szerette mulatni, fogta meg, rakta össze őket, hogy táncójának. Aztán úgy! Mi is belejöttünk utána, hogy akkó még vagy öt évet táncotam én is a gyermekek táncába. ... Aztán megnőttünk, akkó má kerűtünk a nagyokéba. Mer akkó nem úgy vót, mint most, hogy mennek a gyerekek is a bálba, akkor nem lehetett. Mikor már a csorda jött be, a gyermekeknek otthon kellett lenni, még ha nyolcadikos volt má, még akkor is. ... Akkor este nem tekeregték a gyermekek. Már akkor igaz, nem is vót kultúrház, nem fért e mindenki, mer így házakba vótak a táncok, akkor egy-egy asztalosműhelyekbe, ahol nagyobb hely volt. Kettő is volt, a legények tánca két helyen is vót, a gyerekeké az egybe vót, külön.” (Kis Zsigmond)

Ugyanígy egy asszony is mesélt arról, hogy a kicsik táncában a felnőttek „állítottak össze két kicsiny gyermeket, aztán táncotunk, ahogy tudtunk...” (Kis Aranka)

A táncok tanulását maguk a felnőttek is kezdeményezték és támogatták, ezek elsajátítása a felnőtt életbe nevelődés egyik fontos területe volt. Ugyanakkor a tánctanulás elsősorban spontán módon alakult. A legtöbben arról meséltek, hogy a szülők, nagyszülők nem tanították őket, hanem az utcai közös játékok, alkalmi gyakorlások és a kicsik tánca-beli tanulás, gyakorlás során sajátították el a táncokat. „[– *S maguk tanultak a szüleiktől is táncolni?*] Há akkó nem nagyon tanútunk, mer akkó vót ilyen kicsitánc, úgy mondják, így házakná. S vótak ilyen furulyás, vagy cimbalmosok. Mi jártunk. S ott má [*tanultuk*].” (Kis Berta)

A felnőtt legények és leányok rendszeres mulatságaival, a vasárnapi „táncokkal” és ünnepi bálokkal ellentétben a gyermekek táncalkalmaira ritkábban, leginkább egy-egy ünnep alkalmával került sor. A kicsik táncának kiemelt időpontját jelentette a farsang („húshagyat”). A legidősebbek még arra is emlékeztek, hogy akár több napon is, farsangvasárnap, hétfőn és húshagyó kedden is lehetett gyermekmultság, de úgy tűnik, idővel az iskolai oktatás miatt a tanító kezdeményezésére farsangvasárnapra szorult vissza. A farsangi alkalom mellett emlékeztek még húsvéti kicsik táncára és nyári, például búcsú alkalmával rendezett gyermekmultságra. Ezek az összejövetelek az ünnepek délutáni óráira estek, két óra körül kezdődtek, és néhány óra mulatás után, sötétedéssel a gyerekek hazaindultak.

A gyermekmultságokat hidegebb időben egy-egy ház nagyobb szobájában volt, vagy nyáron valamely csürben, máskor az udvaron rendezték („Balogh Anti bánál az udvaron”). „A gyerektánc, az egy ilyen régi házakba vótak. Akkor egy nagyobb lakás vót. Ötször ötös, ötször hatos szobák. Akkorába vótak. Lökdösödtünk.” (Kis Zsigmond)

A gyermekek multságainak rendszeres helyszínei is kialakultak, ilyen tánchelyekként emlegették például a kicsik táncában rendszeresen zenélő cimbalmos, Balla Domokos házát vagy a faluban élő asztalos műhelyét.

„[– *Tud olyan nevet mondani, akinek a házába volt ilyen kicsik tánca?*] Jaj, hát... [– *Több házban is volt, vagy csak néhányban?*] Hát vót itt mingyá fejl, volt egy öreg szalmás ház, a harmadik ház. Most az hányas? Nyolcvanöt? Nyolcvanhetes szám? Akkor vót, fenn a Csámpiba, akkó vót egy vak ember, az muzsikát, és tudott muzsikáni. [– *Ő min játszott? Milyen hangszerezen?*] Hegedűve. [– *Hogy hívták?*] Simó Ferenc. ... Tudott hegedűni is. Volt egy Balla Domokos, az cimbalmozott nekünk. Az öreg hegedűt. Aszt vót ott nála a tánc.

Jobbágytelki család (1942)

Az fenn, itt a titkárra [Balla Antal házával] szembe, abba az utcába mindjárt, egy asztalos műhely van. Egy régi ház vót, ott is táncotunk. Akkor lenni vót a faluvégén szintén. Balla Domokos bácsi házába is. Vele szembe vót Bakó Péter bácsinál a műhelybe. Ő asztalos vót. Az ötödikre má nem emlékszem, hogy hol táncotunk, de ebbe a négybe emlékszem ott, ahol táncoltunk.” (Kis Zsigmond)

Visszaemlékezések szerint a házak bérléséért és a zenészek bérére a gyermekek – a nagyok táncában résztvevő felnőttekhez hasonlóan – szalmafonattal fizettek: „Hát igen. Mikor hol kiadták a házat. Mer akkor úgy volt, hogy karika kalapot kellett adni, szalmafonatot. Az volt a fizetés. [– *Gyerekeknek is?*] Igen. Három nap. Az volt a fizetés. Utána a zenészek elosztották. Abba benne volt a házbér, a zenészek fizetése, minden. [– *És akkor a zenészek a szalmafonatot kapták meg?*] Persze. Kalapfonatot, szalmafonatot kapták meg, s aztán ők eladták. Akkor még úgy volt a felnőtteknek is. A legényeknek, leányoknak megvolt a belépődíj mint pénz és plusz egy kalapfonat.” (Kis Zsigmond).

Míg a felnőttek táncalkalmain főként a közeli Magyarpéterlaka cigánymuzsikusai zenéltek, a gyerekek multságaira nem fogadtak komplett cigányzenekart. A kicsik táncában alkalmi „zenészek”, illetve helyi parasztzenészek muzsikáltak. Ők megfeleleltek egy-egy gyermekmultságra, de a felnőttek vasárnapi táncaira és ünnepi báljaiba nem hívták őket. A gyermekek táncát a legtöbb visszaemlékezés szerint egy-egy szóló hangszerezrel, hegedűvel vagy cimbalommal kísérték. Legtöbben a cimbalmos Balla Domokosról meséltek, mint a gyerekek táncában rendszeresen játszó jobbágytelki parasztemberről. A kicsik táncának zenészeiként emlegették még a hegedűs Simó Ferencet („Vak Ferit”) és a fiatalabbak a szintén hegedűn játszó Bálint Ferencet. A legidősebbek még emlékeztek rá, hogy különböző alkalmi hangszerekkel – például egy tölcserbe dűnyögve –

is kísérték a gyermekmulatságot: „Vót aztán Bakó Péter bá, annak vót egy töcsér, amibe [fűjt]. Tattatatta. Aztán arra is, hogy men-tünk! Hogy, ej! Kelltt adjunk egy karika ka-lapot, mer úgy mondták, egy ilyen fonottat. S ez vót a fizetésünk. Minden gyereknek.” (Miklós Boldizsár).

Egy házaspár – Kis Zsigmond és Kis Ber-ta – így mesélt Bakó Péterről és a kicsik tán-cának zenészeiről. „K. B.: ...akkó vót ilyen kicsitánc, úgy mondják, így házakná. S vótak ilyen furulyás, vagy cimbalmosok. Mi jártunk, s ott má [tanultunk táncolni]. [– *Ki volt, aki furulyázott?*] K. B.: Ezt a Bakó Péter bácsit. Emlékszel? K. Zs.: Péter bá. Inkább énekeni, töcsért tett a szájához. Jó mulati vót. K. B.: De olyan jó fűtta, hogy jó tudtuk jár-ni rejá. S vót egy Dami bácsi, az a cimbal-mos. K. Zs.: Balla Dami bácsi, hát igen ő cimbalmos. Vak Feri bá muzsikát. Én nem emlékszek, vót egy klánétás is, mikó Jakab Mihály báék itt vótak. Ki vót az? Hogy az idegen vót, vagy idevaló vót, de az is vót, egy klánétás. Én nem emlékszem arra. Vak Fe-ri, Bálint Feri, ő is muzsikát. [– *Ő min játszott, ez a Bálint Feri?*] K. Zs.: Muzsikán, szóval hegedűn.”

Egy 1920-as születésű asszony mesélte, hogy egy Kis Jóska bá nevű idős ember fűzfából készült, játszólyukakkal ellátott furulyafé-lével kísérte a táncot a gyermekek multságában. „Na, nekünk is vót kicsi táncunk, vót egy öregember a túlsó utcába, s egy vasárnap, na aszonták, van kicsik tánca. S ementünk a kicsik táncába, s vót egy öregember, s annak vót egy cserépfazék, olyan litres vagy kupás, s a víz oda téve melléje, s akkor örökké mártogatta, hogy szóljon a fu-ryulya jól, belé a vízbe. S úgy táncotunk egy készíttetlen szalmás ház szobába, mint a fene. Táncotunk, s akkor mikó meguntuk, akkor hagytuk ott. [– *És volt zene?*] Na, a nyavaját vót zene! Furulya! [– *Furulya?*] Furulya, furulya. [– *És az milyen furulya volt, hogy nézett ki?*] Az olyan ne, fűzfát megkopogtattak, az öreg. S akkor a fűzfa az lejött. Úgy kijött egészbe, hogy ilyen hosszú furulya vót, ne! [– *S azt*

Jobbágytelki lányok (1935)

ki is fűrták? Lyukakat fűrtak rá?] Vót úgy vagdalva lyuk, s úgy húzta le aztán a fűzfáról.” (Balla Krisztina)

Meséltek arról is, hogy a hegedű-cimbalom kettős, a még gyer-mek Bálint Ferenc hegedűvel és a cimbalmos Balla Domokos együtt zenéltek a kicsik táncában. „Hát mentünk, vót egy udvar itt fenn az utca végibe, s ott táncotunk, osztán pláne hűsvétkó, me akkó olyan idő vót, hogy má lehetett, akkó táncotak. Osztán vót egy cimbal-mos, s vót egy – mivel is vót? – Bálint Feri. Muzsikával! Egy cim-balommal vót egy idevaló ember, Balla Domokos bá, az vót a cim-balmosunk, s Bálint Feri muzsikát. Az már olyanszerű vót mint én, csak má gyermekkorába tudott muzsikáni. Muzsikát, s ott az ud-varon az ajtó előtt táncotunk. ... Hát az [Balla Domokos] má, az má idős vót. Mikor má cimbalmozott nekünk, az vót egy olyan harminc-negyven év körül. ... Az [Bálint Ferenc] huszonhárombéli volt, vagy huszonkettő. Azt nem tudom. Az má csak két évvel vót nagyobb mint én. Má olyan gyermekkorába má muzsikát.” (Balla Margit)

IRODALOM

Dóka Krisztina. 2007. „Paraszti táncterminológia – táncos tudat”. Tánc hagyomány. Átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére, szerkesztette Barna Gábor, Csonka-Takács Eszter és Varga Sándor, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 53-82.

Dóka Krisztina. 2010. „Már mi hoztuk bé divatba...”. Egy marosszéki falu táncéletének átalakulása a 20. században. Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban: Pesovár Ernő emlékezete, szerkesztette Felföldi László és Müller Anita, MTA Zenetudományi Intézet, 59-80.

Faragó József. 1946. „A tánc a mezősegi Pusztakamaráson”. Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. <https://eda.emer.ro/handle/10598/27427>

Kallós Zoltán – Martin György. 1970. „A gyimesi csángók táncélete és táncjai”. Tánc tudományi Tanulmányok 1969–1970, 195-254. http://real-j.mtak.hu/11877/1/TanctudomanyiTanulmanyok_07_1969-1970.pdf

Pálfy Gyula. 1987. „Egy mezősegi falu táncélete”. Tánc tudományi Tanulmányok 1986–1987, 261-287. http://real-j.mtak.hu/11884/1/TanctudomanyiTanulmanyok_14_1986-1987.pdf

Pálfy Gyula. 1990. „Útmutató néptáncok gyűjtéséhez”. Honismeret, 18. évf., 2-3. szám. <https://honismeret.hu/honismeret-folyoirat/1990-2-3-szam>

Pesovár Ferenc. 1979. „Gyermekbál”. Magyar néprajzi lexikon, 2. kötet, szerkesztette Ortutay Gyula, Akadémiai Kiadó. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/gy-728FC/gyermekbal-kukacbal-macskabal-pulyabal-7292A/>

Pesovár Ferenc. 1990. „Táncélet és táncos szokások”. Magyar Néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék, szerkesztette Hoppál Mihály, Akadémiai Kiadó, 195-250. <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/06/22.html>

Varga Sándor. 2009. „Gondolatok a tánc tanulás hagyományos és intézményesített formáiról”. Globalizáció vagy hagyományápolás? Táncos hagyományok kutatása és továbbél(tet)ése. Tanulmányok a magyar néptánc kultúra tudományos és művészeti bemutatásának lehetőségeiről és annak társadalmi hatásairól. Szerkesztette Varga Sándor, 2. rész, Folkszemle, https://archivum.folkradio.hu/folkszemle/varga_tanctanulas/index.php

ERDŐFÜ NÉPI KAMARAZENEKAR

Fonó 2020 • FA 456-2

Az Erdőfü Népi Kamarazenekar a Magyarországon tevékenykedő tánc-házzenészek összefogásából jött létre, a mai magyar népzenei, világi zenei színtér meghatározó alakjainak és zenekarainak (Buda Folk Band, Góbé stb.) olvasztótégelye. Nevüket a juhait elvesztő és azokat az „erdőfüben” kereső pásztor zenés-táncos-elbeszélő történetéből kölcsönözték. A Erdőfü tagjai mind elkötelezett hívei a Kárpát-medencei népzenei hagyomány hiteles előadásának, tánc-házzenének és koncerthelyszíneken egyaránt. A zenei műhelynek is tekinthető kezdeményes célja, hogy átfogó képet adjon a magyar lakta területek és a velünk együtt élő etnikumok vonós népzenejének sokszínűségéről, az adott vidék vagy falu sajátosságait tartva szem előtt. A zenei társulás „ars poetica”-ja elmélyült szakmai tudást és specifikus hangszerismeretet igényel egy-egy tájegység zenei hagyományaira nézve, ezért fontos szempont, hogy az Erdőfü tagjai külön-külön is kellő tapasztalattal és tudással rendelkeznek a hangszeres népzene megszólaltatásában. Előadásuk lehetőséget teremt arra, hogy a közönség megtapasztalhassa a Kárpát-medencei népzene egyedülálló hangzását a különféle hangszeres felállások és a sajátos játékmódok tekintetében. A műsoraik során előkerülő hangszerek – hegedű, kontra és brácsa, nagybögő, cselló, ütőgardon, furulya, harmonika, citera – rendkívül változatos megszólaltatást eredményeznek, amely énekkel és táncsal egészül ki.

Maruzsenszki Andor – hegedű, ének

Kiss-Balbinat Ádám – hegedű, ének

Halmos Attila – hegedű, ének

Kalász Máté – hegedű

Bede Péter – klarinét, szaxofon

Éri Márton – brácsa

Kaszap Atilla – brácsa

Kerékgyártó Gergely – brácsa, citera

Zimber Ferenc – cimbalom

Salamon Soma – tangóharmonika

Király Tamás – nagybögő, cselló

Éri Katalin – nagybögő, cselló, ének

Közreműködik: Balogh Melinda – ének

Külön köszönet:

Martin Florin Codoba, dr. Maruzsenszki József

A gyermekek táncalkalma – miközben jelentős részben spontaneitás jellemezte – már a felnőttek táncilemét, táncszokásait is megelőlegezte. Amellett, hogy a kicsik táncában segédkező felnőttek is összeállították a tánchoz a fiúkat és „leánkákat”, már a gyermekek multságán is megjelent a táncba hívásnál, hogy a kezdeményezés a kisfiúk feladata, illetve hogy nem illik a táncra kérést visszautasítani: „Mék fiú, nem tudott táncolni, avval nem akartunk elmenni, s azt mondták, ha nem megyünk el, kimuzsikáltatnak.” (Bakó Teréz).

A beszélgetésekben a gyerekmultságok táncilemének a felnőttek alkalmához viszonyított nagyobb kötetlenségére többen is utaltak. Az asszonyok például meséltek arról is, hogy a kicsik táncában, ha megunták a táncot, vagy nem volt ügyes a táncos párjuk, akkor egyszerűen otthagyták. Az alábbi elbeszélések szemléletes képet festenek erről és a kicsik táncának hangulatáról is: „S aztán húzódtak minket eleget a táncba is. Annyit tobúzódtak. Aztán, ha tudtak táncolni, táncoltunk. S hagytuk ott a tánc közepibe, s mentünk vissza. Há, ha nem tud táncolni, akkor mit kínáljunk vele. ... [– Nem volt sértődés?] Nem! Akkor ment, vette fel a másik leánkát, s az is otthagya. Kínlódunk eleget. Aztán úgy táncoltunk, csűrbe vót a tánc. ... A csűrbe vót a tánc, s így a sarkokba. A csűr sarkába bent, hogy ne lássanak az asszonyok. Há, ott kínlódta osztán. Ott is annyit. Futottunk el örökké a leányok, a gyermekek. Egyik sarokból a másikba futottunk, hogy ne vegyenek fel táncolni, aki nem tud táncolni.” (Balla Margit).

A kicsik tánca a jobbágytelki gyermekek világában egyszerre jelentett közösségi együttléteket, szórakozási formát, biztosított keretet a táncok tanulására, gyakorlására, egyben alkalomként szolgált a felnőttek táncszokásainak, illemének az elsajátítására és általában a felnőtt életre való felkészülésre. A fenti visszaemlékezések mellett még álljon itt két megjegyzés, mely a gyerekmultságok egykori miliójéről, a kicsik táncának eleven légköréről tanúskodik. „Jaj, hogy milyen nyüzsgés vót, mikó beállt a kicsik tánca.” (Balla Krisztina) „Azok hogy matattak azok a gyermekek! Meg mikó kezdték el a muzsikát, hogy mint a hangyaboly vonútak a leánykák!” (Kis Erzsébet)

Dóka Krisztina

FELHASZNÁLT JOBBÁGYTELKI INTERJÚK

Az interjúkat Dóka Krisztina és Molnár Péter készítette.

- 1 2003. 10. 24. Miklós Boldizsár (1942), Miklós Berta (1943)
- 2 2003. 10. 24. Bakó Boldizsár (1932), Bakó Teréz szül. Simó Teréz (1936)
- 3 2003. 10. 25. Balla Margit szül. Balla Margit (1924)
- 4 2003. 10. 25. Kis Zsigmond (1935), Kis Berta szül. Balla Berta (1940)
- 5 2003. 10. 25. Simó Zsigmond (1934), Simó Erzsébet szül. Bakó Erzsébet (1940), Sebesi Magdolna szül. Bakó Magdolna (1925)
- 6 2003. 10. 25. Miklós Imre (1930), Miklós Anna szül. Berecki Anna (1936)
- 7 2003. 10. 26. Balla Krisztina (1920)
- 8 2004. 07. 13. Bakó Anna szül. Sebesi Anna (1937)
- 9 2004. 07. 13. Balla Antal (1926–2008)
- 10 2005. 07. 11. Berecki Antal (1949), Bakó Ákos (1950), Bakó Irma szül. Berecki Irma (1925), Berecki Margit szül. Bakó Margit (1952)
- 11 2005. 07. 11. Kis Antal (1952), Kis Aranka szül. Bakó Aranka (1952), Bakó Irma, szül. Berecki Irma (1925)
- 12 2005. 07. 14. Kis Erzsébet (1920)
- 13 2005. 07. 14. Simó Imre (1924), Simó Anna szül. Berecki Anna (1935)

Az itt közölt fényképek Vavrincz András gyűjtéséből származnak.

Az idő ügyis lepergeti a sallangot

Csoóri Sándor Sündi népzeneész, zeneszerző

Mondhatni, beleszületett a népi hagyományokba: édesapja ifjabb Csoóri Sándor népzeneész (Muzsikás, Ifjú Muzsikás), édesanyja Szemerei Erika néptáncos, nagyapja Csoóri Sándor író-költő, nagyanyja Marosi Julianna népdalénekes. Csoóri Sándor Sündi (1984) pedig nemcsak élt ezzel a lehetőséggel, hanem ki is teljesítette: a Buda Folk Band egykori és az Ötödik Évszak jelenlegi társvezetője ma már meghatározó táncszínházi előadások egyre keresettebb zeneszerzője. Számos szállal kötődik a Fonóhoz, többek között itt jelentek meg pályafutása eddigi legfontosabb lemezei.

– Gyerekként mennyire voltál tudatában a családi háttér erejének?

– Nekem természetes közegnek számított, ahogyan élünk, csak kamaszkoromban kezdtem tudatosan érzékelni a családi tradíciókat. Édesanyám éli az énekeket, népzeneész apámmal a viszonyunk inkább szakmai jellegű volt – a szüleim hamar elváltak, így nem vele nőttem fel –, tőle tanultam zenélni, meg hát később is lenyűgözött a zenéhez való hozzáállása, az állandó útkeresése. Elsősorban a szellemisége van rám nagy hatással. Nevelőapám, a képzőművész Kardos Péter szintén erős hatást gyakorolt rám, korábban ráadásul vendégként dobolt a Tékában és a Szigonnyal, illetve különböző báb-előadásokhoz írt zenéket Győrben, és összefogta az akkori, úgynevezett csepűrágókat. A nevelőapai ágon a Dész-családdal is rokonságban állok, onnan erős jazz- és zeneszerzés-hatás ért, de ezen az ágon sinológus is akad, ahogy a felmenők között ott található Bolgár József festőművész és Bilicsi Tivadar színész.

Akikhez azonban nagyon szoros és mély kapcsolat fűzött, azok a Csoóri nagyszüleim. Nagyapám rendszeresen keresett, hente többször találkoztunk, vele sokkalta erősebb volt a kapcsolatom, mint az én gyerekeimnek a nagyszüleikkel. A népi kultúrához való hozzáállásunkat pedig apám is, én is a leginkább nagyanyámnak köszönhetem. Hozzá kötődnek azok az emlékek, amikor a moldvai énekes, Jánó Anna néni nálunk aludt, és esténként mesét olvasott nekem, pedig analfabéta volt. Akkor bukott le, amikor a könyvben jött egy kép, és kiderült, hogy fordítva tartja. Azaz órákon át az általa kitalált balladákat „olvasta”. Emlékszem, Kallós Zoli bácsi fordult meg náluk rendszeresen, meg Csorba János és Etus néni – ma is beleborzongok, ha eszembe jut a hangjuk. Az Apostol utcai nagyszülői házban nagyamám sokat énekelt, szóltak a Bartók- és Kallós-gyűjtések, és a kilencvenes évek közepéig ott próbált a Muzsikás. Szóval mindkét oldalról kaptam útravalót bőven, ami később leülepedett, és mostanában tudatosul bennem.

– Apáddal meddig éltetek együtt?

– Ötéves koromban váltak el a szüleim. Vannak emlékeim, de ezek inkább csak ké-

pek. Amúgy eléggé kiterjedt a rokonság: van egy édeshúgom, Julianna, anyám második házasságából egy másik húgom, Lídia, míg apám és Hermann Mária kapcsolatából egy harmadik húgom, Panni, illetve apám és Márczi Anna kapcsolatából egy öcsém, Bendegúz. Mindannyian testvéreknek tartjuk egymást.

– A hangszert mi alapján választottad? Amit apád a kezébe adott?

– Gyerekként ebbe nyilván kevés beleszólásom volt. Eleinte csellóztam, mert azt a hangszert meg tudtam fogni, aztán apám javasolta, hogy legyek brácsás, merthogy neki – akkoriban tanult hegedülni – kontrásra lenne szüksége, és milyen klassz lenne, ha le tudnám kísérni. Úgyhogy brácsázni taníttatott. Bár balkezes vagyok, jobbal húztam meg a hangszert, akkoriban lényegében mindegy volt, azóta pedig praktikusabb így, hisz egy jobbkezes kontrát könnyebb pótolni. Elég megkérdezni Kunos Tamást vagy Árendás Pétert, hogy milyen praktikák vannak arra az esetre, amikor a táncmuzsikálás közben elpattan egy húr, és nincs senki, aki a környezetéből hirtelen a kezébe nyomna egy balkezes hangszert.

– Később is apád tanított?

– Nagyjából igen. A mai napig is tanulok tőle. Az Óbudai Népzenei Iskolába jártam hozzá, és amikor a nagy erdélyi mesterek – Fodor Sándor Neti, Kodoba Marci és Béla, Zerkula János – átjöttek Magyarországra, elhívta őket a suliba, úgyhogy zenéltünk velük, gyűjtöttek tőlük, és élveztük a pillanatot. Emlékszem, hogy alkalmanként barátom, Soós Andrisék házában aludtak, taníttattak minket, pedig sokat még nem tudtunk. Nem is értem, miként volt türelmük hozzánk. Az Óbudai Népzenei Iskolában akkoriban volt egy erős tanári gárda. Sok, ma is a népzenevel foglalkozó ember fordult meg ott, sok tehetséges népzeneész palánta itt cseperedett. A ma már világsztár karmester, Madaras Gergő is ide járt hegedülni. Neti Sanyi bácsi nagy kedvence volt. Mi pedig megmaradtunk népzeneészek.

– Az Ifjú Muzsikás 1997-es alapításakor tizenhárom éves voltál, és nagyjából a húszas éveid elejéig zenéltél benne. Miként emlékszel az ott eltöltött évtizedre?

– Apám nagyon vágyott hegedülni, a Mu-

zikásban, úgy tudom, ezt nem engedték neki, úgyhogy amikor 1996-ban kivált, befűzte a lányokat, Hermann Marit és Márczi Anna „Tücsit”, valamint bevette Soós Andrist és engem. Az Ifjú Muzsikás nevet nagyapám adta, Tücsi talán húsz lehetett, mi meg Andrissal tizenkét-tizenhárom évesek. Autentikus erdélyi népzeneét játszottunk, széki, mezőségi és kalotaszegi túlsúllyal. Az indulás évében házi felvételekből kiadtuk a Fehér és fekete kazettát, ezt hallotta meg Lujó, a Fonó tulajdonosa [Lukács József – a szerk.]. Különösen a „Lent a Tiszán” kezdetű dal tetszett neki, mondta, adjuk ki rendesen. Így született meg egy évvel később az Egy című CD-nk a Fonó gondozásában.

– A Zeneházzal akkor találkoztál először?

– Igen. Kamaszként azt sem tudtam, hogy létezik ilyen hely, hisz a Nyugati pályaudvar környékén nőttem fel. A bemutatókoncertet is a Fonóban tartottuk, és elég kellemetlenre sikerült. Na, nem a koncert, hanem ami előtte és utána történt. Akkoriban a tinenézserek körében nagyon divott a falfirka, mi pedig Andrissal a koncertre menet poénból filccel rajzolgattunk a Fonó melletti épület falára, amit rögzített a biztonsági kamera. A biztonsági őrök végignézték a koncertet, majd jelezték, hogy ott azzal a két gyerekkel gondjaik vannak. Senki nem hitte el. Roppant kellemetlen helyzet volt. Ráadásul apámnak annyira össze volt gyűrődve a személyije, hogy végül Kelemen Laci adta oda a sajátját, hogy felvehessék a jegyzőkönyvet.

– Gondolom, ez a gyerekes csíny azért nem árnyékolta be kapcsolatodat a Fonóval.

– Szerencsére nem. Később sokat jártam oda közönségként is: élénken emlékszem a MAKUZ-koncertekre, a Kassák Karácsonyokra, meg hogy a Dresch Quartet gyerekként is mennyire megérintett. Ezért is óriási megtiszteltetés számomra, hogy ma Misi-vel egy zenekarban játszhatom. A free jazz szintén vonzott, éreztem benne a minőséget, a szellemet. És ez a válogatott zenei kínálat megszurte az odajáró embereket is, a Fonós koncerteket mindig körülöngte egyfajta értelmiségi attitűd.

– Ahogy számodra 2007-ben véget ért az Ifjú Muzsikás, úgy indult el a Buda Folk Band, amelyben együtt játszottál Éri Marcival. Sokan egyfajta szimbólumként élték ezt meg: míg

*Ifjú Muzsikás:
Soós András,
Csoóri Sándor Sündi,
Márctzi Anna,
Csoóri Sándor,
Hermann Mária*

*Buda Folk Band:
Éri Márton, Salamon Soma, Szabó Csobán Gergő,
Maruzsenszki Andor, Márctzi Anna, Takács Ádám,
Csoóri Sándor Sündi*

*Dresch Mihály és Csoóri Sándor Sündi
Fotó: Orbán Miklós
(Táncháztalálkozó 2020)*

*Ötödik Évszak:
Csoóri Sándor Sündi,
Hegedűs Máté, Izabella Caussanel,
Szabó Csobán Gergő, Zimber Ferenc*

az apák útja a Muzsikásban szétvált, a fiúk együtt maradtak.

– Éri Marcival sok gyerekkori élmény köt össze, mindketten brácsáztunk, és mindketünkben egyfajta törést okozott apám kíválása a Muzsikásból. A Buda Folk Band indulásakor mi is úgy gondoltuk, hogy ha apáink tudtak együtt muzsikálni, akkor mi is tudunk. És tudunk is. Sőt, Marci időközben a fiam keresztapja lett. Szóval, az első éveken jól megértettük egymást, hasított a zenekar. Egy idő után azonban egyre inkább kezdtek előjönni a nézetkülönbségek.

– *Mi változott meg?*

– Az emberi tényező. Én úgy éltem meg, hogy míg kezdetben remekül kiegyesítettük egymást, később félreértések, bántódások és elfojtások lettek. Nem tudtunk egyetérteni, elfogadni, észrevenni és igazán örülni a dolgoknak. Meg persze volt sok téma a népzene-ről, meg a „világi népzene-ről”. Számomra a népzene táncmuzikája. Működőképes a Zeneakadémia színpadán is, de abban a pillanatban, hogy odavisszük, már nem ugyanaz. Elég megnézni, mennyire zavarban érzik magukat ott a mesterek. Emlékszem, ami-

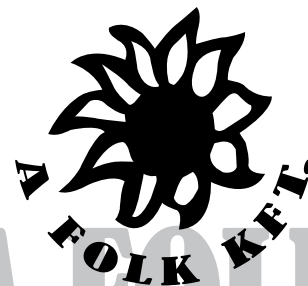
kor először hallottam a palatkaiakat a Fónóban, borzasztóan feszengtek a színpadon. Nem értették, hogy az emberek miért nem táncolnak. Idegesek lettek, hogy bizonyára nem muzsikálnak jól. Kodoba Béla kivette a brácsás kezéből a hangszert, megmutatta, miként kell rajta játszani, majd visszaadta. Mindezt a koncert kellős közepén. Utána persze tapsolt a közönség, ők meg lejöttek a színpadról, és oltári nagy bulit csaptak, mert akkor már végre táncoltak a zenéjük-re az emberek.

– *A Buda Folk szekerét a szülők mennyire lök-ték meg?*

– Mindent a magunk erejéből értünk el. Amikor a Muzsikásnál Marci szóba hozta, hogy vigyenek turnéra magukkal, nemet mondtak. Apám sosem volt az a menedzser típus. Végül Horváth Laci volt az, aki összerakta a Muzsikást a Buda Folkkal, de ott már nagyon meg akartuk mutatni, és olyan tempót diktáltunk, mintha le akartuk volna muzsikálni az öregeket. Mindenesetre úgy gondolom, hogy amilyen hatással voltak rájuk az erdélyi mesterek, olyan hatással kellene nekik is lenniük a mai fiatalokra. A feldolgozásaik ma is megállják a helyüket, de az felelősség, hogy a fiatalságnak milyen zenei szintet mutatnak. Nekünk lényegében ugyanazok a példaképeink, akik nekik: Fodor Sándor Neti, Zerkula János, Kodobákék. Közben a rock műfajában ma is vannak megkérdőjelezhetetlen ikonok – például Tátrai Tibor –, a népzenei revival egykori hősei ma még nem tudnak hasonló példaképek lenni. Ezért azt látom, hogy a jelenleg a népzenei tanszékre járók jobb híján a cigányszene felé kapaszkodnak. Mert ott vannak valódi ikonok, például Lakatos Miki bácsi, aki ma is úgy hegedül, hogy csak ámulok.

– *A Buda Folk indításakor ti amúgy mire törekedtetek?*

– Csak muzsikálni szerettünk volna. Igazából apáink zenéjén ihletett zenét játszottunk, ahogy mondani szokták: szájról szájra, apáról fiúra. Aztán idővel saját feldolgozásokat készítettünk. A népzene puritán köznyelvi megfogalmazását vettük alapul, ugyanúgy nyúltunk hozzá, ahogy a nép átírta és beemelte a maga kultúrájába Petőfi Sándor vagy Vörösmarty Mihály verseit. A napokban akadtam rá a neten egy 1906-ban gyűjtött népdalra, gyanús volt a szövege, és a Google kidobta az eredeti Vörösmarty-költeményt. Persze csiszoltak rajta, kicseréltek benne szavakat, sokkal egyszerűbb, közérthetőbb, személyesebb lett. Feldolgozásaimban én is hasonlóképpen teszek: szabadon váltogatom a szöveget, a hangnemet, a ritmikát, ha erre készítem érzék. A legtöbb népi dallam – kisebb variációkkal – ugyanis sokfelé létezik, miért ne lehetne belőle sa-

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől

telefon/fax: 351-3341,

Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042

E-mail és Web Site:

pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:

hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

ját változatot készíteni? Persze mi is tettünk alá szvinget vagy bluest, ezen mindenki át- esik a pályáján – azért jó az a lüktetés! –, de hát annak idején a polkák és a csárdások különböző ritmusa is ugyanígy jött létre, idővel mégis szépen beépültek a táncrendbe. Ez természetes jelenség. Nem kell ezen csodálkozni, és nem is kell védeni a népzene-t, mert az ettől még erős marad, az idő ügyis lepergeti a sallangot.

– *Az utóbbi években egyre gyakrabban kérnek fel koreográfiához, táncszínházi darabhoz zeneszerzőnek. Mennyire tolodik el a hangsúly a muzsikálás kárára?*

– Egyre inkább. Ezeket a munkákat nagyon élvezem, olyan művészekkel dolgozhatom együtt, mint Novák Tata, Diószegi László, Juhász Zsolt, Fitos Dezsőék vagy Appelshofer János. Néptáncos körökben fontos díjakat nyertem (Szolnok, Zalaegerszeg), Novák Péterrel Szingapúrban voltunk egy kifejezetten oda készült darabbal. De szeretek Nemes Szilvivel és a fiatalabb vagányokkal (Berecz István, ifj. Zsuráfszky Zoltán, Darabos Péter, Fundák-Kaszai Lili) is alkalomadtán dolgozni. Most épp Appelshofer darabjában (Novák Péter rendezésében) játszom együtt az Ötödik Évszakkal és Dresch Misi-vel. Érdekel a színház, érdekel a bábszínház, érdekel a zeneszerzés, érdekel a népzene. De egyik sem kizárólagosan. Egyszerűen jól érzem magam abban, amit művészetnek vagy kultúrának hívunk.

Jávorszky Béla Szilárd
(Megjelent a Fónó 25 című kötetben.)

„Nem lehet évtizedekig zsibbadásban tartani egy nemzetet...”

„...utána pedig elvárni tőle, hogy ruganyos legyen, okos, mozgékony és emelkedett” – írja Csoóri Sándor. „Az elmúlt öt évben minden jegyzetfüzetem első oldalára ezt írtam föl magamnak figyelmeztetésül: Ne feledd el, hogy a gyakran emlegetett hazugságból könnyen megszülethet az igazság látszata! Amely egy látszatvilágban sorsdöntő erő.”

Csoóri Sándor, költőként, közéleti szereplőként, megfigyelt emberként, és felelősségvállalásra törekvő gondolkodóként volt annyira jelentős és befolyással bíró, hogy érdemes legyen odafigyelni gondolataira. Utólag is, és akkor is, ha ezek a gondolatok „csak” forgácsok. Hiszen mindannyian tudhatjuk, hogy a jó minőségű forgács az nem hulladék, pláne nem szemét!

„Engem jobban érdekelnék a versek, a könyvek, mint akár az égő ház.”

Az életműkiadás tizenegyedik kötete – a szerteágazó témák felvetésmódjában és kezelésében – a sorozat harmadik és negyedik kötetével mutat rokonságot, s leginkább azzal összeolvasva kerekedhetnek ki az itt-ott töredékes, másol önmagukkal is vitában álló gondolatok, vívódások és aggodalmak.

Csoóri Sándor, miközben korosodó önmagát nem lépheti túl – ki az, aki ezt megtehetné? – folyton az őt körülvevő világgal foglalkozik. A múlt tanulságaiból és a jelen jelenségeiből próbálja meglátni

Csoóri Sándor 1964-ben

(Forrás: Fortepan 106714 / Hunyady József)

a jövőt. A magyar és az egyetemes kultúra jelenségei és folyamatai között keresgéelve aggódik és figyelmeztet. S az itt-ott keserű gondolatoknak mára különös zamatot ad, hogy mi már az akkori jelen jövőjét éljük, s látva látjuk, mi az, amiben Csoóri Sándornak igaza volt/lehetett. De azt is láthatjuk, hogy mi az, amiben tévedett. (Bolsony, téved vagy téveszt, aki tévedhetetlen vátesznek akarja beállítani a költőt.)

„Ismerjük, sőt hangoztatjuk a közhelyet: két világ határán élünk: hogy szerepünk a közvetítőé. De közvetítő csak az lehet, aki erős, okos és alkalmas. Akinek stílusa és kultúrája van. Hát nekünk nincs! Ehhez belső megerősítés kellett volna.”

A két részből álló kötet címét és első felét-harmadát ismerhetik azok, akik az elmúlt évtizedekben nyomon követték a Csoóri-köteteket. A római számmal jelölt, esszévé formált jegyzetek 2001-ben a Széphalom Könyvműhely kiadásában már megjelentek. A kötet második, terjedelmesebb része viszont olyan írásokat tartalmaz, amelyek korábban nem jelentek meg, így nem csak sok újdonságot tartalmaznak, de kevésbé viselik magukon az utólagos megformáltság erőnyeit és nyügeit. Éppen ezért közvetlenebb hangon szólnak, s akadhat bennük olyasmí, amit Csoóri Sándor esetleg kigyomlált volna... No, nem is feltétlenül azért mert „nem üti meg a mércét”, hanem egyszerűen azért, mert a szerző számára aktualitását veszítette. Vagy úgy érzi, nem tart számat közérdeklődésre. Az utókor persze ezekben az esetekben szíve-joga szerint másként is dönthet olvasás közben. És ez (is) egy jó lehetőség! Lehetőség a kapcsolatteremtésre – nem a gondolattal mint termékkel, hanem – a gondolkodás módjával és kacskaringós útjaival.

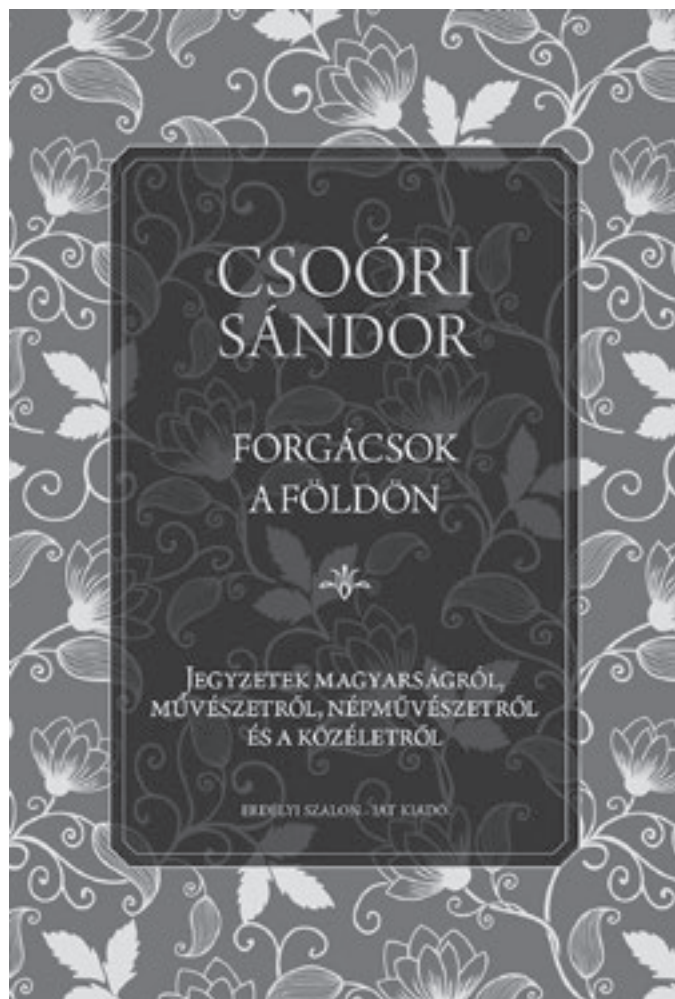
„Jóslhatnak borzasztó dolgokat. Ehelyett csak lehangolt és rosszkedvű vagyok. Sőt, tekinteteket keresek: ne adjuk föl a reményt. Úgyisincs már másunk, mint az erkölcsi erőfeszítés. Tudjuk, hogy a népek a legbelsőbb hibáik miatt hanyatlanak meg, tehát a legbelsőbb erőnyei miatt föl is támadhatnak. [...] A nemzetalkotó képesség... éppoly különleges géniusz vagy tehetség, mint a költészet vagy a vallásos ihlet.”

A Csoóri Sándor-életműkiadás tizenegyedik kötete minden nagyszerűségével, esetlegességével együtt a gondolkodó embert hozza közelebb az olvasóhoz.

Erről a közelségről pedig már tudjuk, hogy elvezethet az életmű maradandó lényegét képező költészethez. Is.

Grozdits Károly

(librarius.hu, 2020. január 6.)

(Csoóri Sándor: Forgácsok a földön / Jegyzetek magyarságról, művészetéről, népművészetéről és a közéletéről – Erdélyi Szalon–IAT, 2020 – szerkesztette dr. Balogh Júlia és Pálffy G. István – 216 oldal, keménytáblás kötés védőborítóval – ISBN 978-615-5068-51-5)

A mozgás misztériuma

Tanulmányok Fügedi János tiszteletére

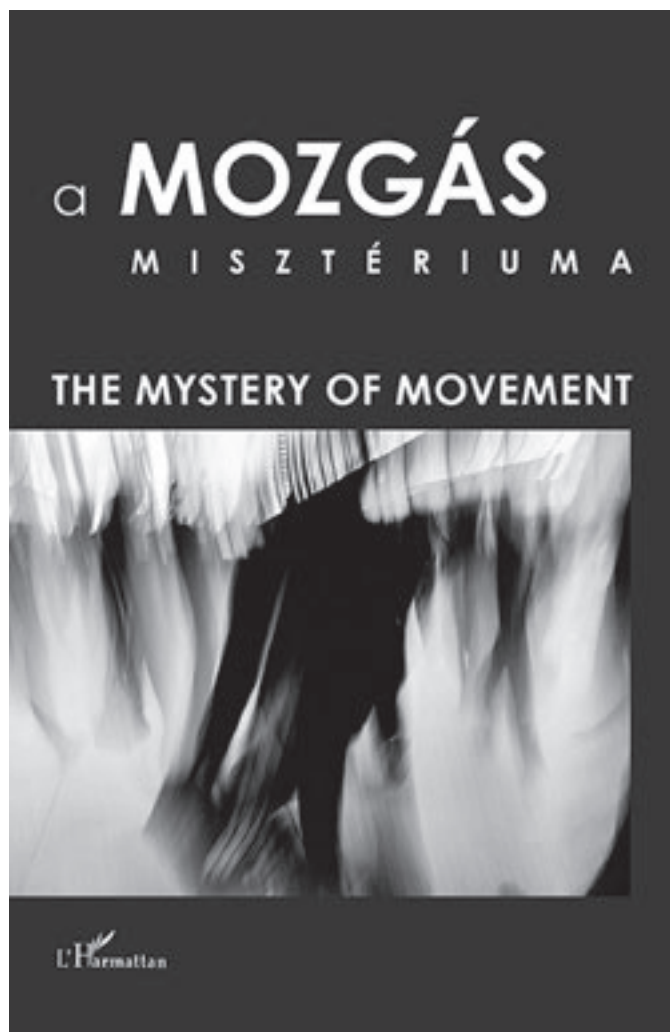
Pál-Kovács Dóra és Szőnyi Vivien szerkesztésében jelent meg *A mozgás misztériuma – Tanulmányok Fügedi János tiszteletére* címet viselő, magyar és angol nyelvű írásokat egyaránt tartalmazó tanulmánykötet a L'Harmattan kiadó gondozásában, 2020 végén. A könyvvel a neves táncjelíró szakember eddigi munkássága, kutatói és oktatói életpályája előtt tisztelegnek a szerkesztők és a szerzők.

A mozgás misztériuma hazai és nemzetközi táncutatók, folkloristák, Fügedi kollégáinak, barátainak és tanítványainak tanulmányait tartalmazza. A címben szereplő misztérium a mozgásra és a táncra utal, melynek megfejtésére és vizsgálatára vállalkoznak a kötetben található kutatók. Nem csupán a tánc iránti tudományos érdeklődés, hanem a személyes kapcsolat is összeköti a könyv tudósait. A tanulmánykötet elején három köszöntés olvasható, szerkesztését az írások tartalma és a vizsgálati tárgyak megközelítésmódja határozza meg, ami alapján a szerkesztők négy fejezetre osztották a tanulmányokat. A tanulmányok szerzői: Ann Hutchinson, Felföldi László, Lévai Péter, Eitler Ágnes, Hanusz Zsuzsanna, Kavacsánszki Máté, Corina Iosif, Kürti László, Pál-Kovács Dóra, Székely Anna, Szőnyi Vivien, Varga Sándor, Bolvári-Takács Gábor, Bolya Mátyás, Ratkó Lujza, Sándor Ildikó, Karácsony Zoltán, Kovács Henrik, Misi Gábor, Egil Bakka és Siri Mæland, Ronald Kibirige, Könzei Csilla, Selena Rakočević, Raymundo Ruiz és Judy Van Zile.

Az első fejezetben – *A tánc történeti megközelítése* – három hazai és egy külföldi szerző tanulmánya található. Mindegyik írás a mozgás, a tánc, az egyén és a társadalom kapcsolatát vizsgálja történeti aspektusból. Az 1950-es évekbeli mozgóképes gyűjtések néprajzi hátterét megalapozó kéziratok, cédulagyűjtemények vizsgálatáról, a nemzeti táncaink, a nemzeti önkép és a XIX. századi ideológiák sajtóanyagait elemző, az egyházi-erkölcsi hatalom befolyásoló szerepéről, illetve a paraszti kultúra médiaproduktummá válásáról szóló tanulmányok a tánc történeti kutatások izgalmas szegleteibe nyújtanak betekintést.

A tánc antropológiai megközelítése című második fejezetben öt magyar táncutató írását olvashatjuk. Az értekezések a *táncoló ember*, a tánc adott kulturális közösségben és társadalomban elfoglalt helyét teszik kutatásuk középpontjába. A tánc mint társadalmi-kulturális jelenség vizsgálata szerepel a táncantropológiai elemzésekben. Olvashatunk a taps kézgesztus kevésbé kutatott részterületéről, Magyarózd, egy Maros-Küküllő menti település, tánc kultúrájában található társadalmi nemi szerepekről, egy revival táncseményről, azaz egy néptáncversenyéről és egy bonchidai férfitánc stíluselemzéséről, egy moldvai csángó település, Magyarfalu adaptációs gyakorlatairól és a gazdasági, politikai és társadalmi kontextus vizsgálatának néptánc kutatásban való szükségességéről. A táncos jelenségek főbb értelmezési kerete mindegyik esetben azok szocio-kulturális kontextusában történik, ami az utóbbi évek táncutató generációjának központi vizsgálati körébe tartozik.

A harmadik fejezet – *A folklór gyakorlati megközelítése* – szerzői között szerepelnek tánc- és zenekutatók, néprajzkutatók, akik a folklór gyakorlati szempontú kutatását helyezték írásuk középpontjába. Elsőként az intézményes táncoktatás két kordokumentumának elemzési munkájába pillanthatunk bele, melyet a zenei archívumi kutatás digitalizációjának kérdésköre követ. A fejezet további tanulmányai a néptánc és a népi játék pedagógiai gyakorlatában való segítségnyújtás felvázolásával hívják fel a figyelmet a stíluselemzés és a népi játék tudástár fontosságára. A gyakorlati példákat és szerzői javaslatokat felvonultató tanulmányok az alkalmazott kutatás eredményeinek is tekinthetők.

A kötet utolsó fejezete *A tánc mozgáselméleti megközelítése* témát taglalja, mely Fügedi János tudományos érdeklődéséhez legközelebb álló téma. A szerzők között négy magyar és öt külföldi szerző tanulmánya olvasható. Az összesen kilenc olvasmány a Lábán-féle tánclejegyzés különböző kutatásokban használt módszerét mutatja be kezdve a kelet-európai, Kárpát-medencei ismerős táncanyagtól egy mexikói és kelet-afrikai példán át, egészen az ázsiai mozgásanyag vizsgálatáig. A fejezet jól mutatja Fügedi nemzetközi szintű tudományos és baráti kapcsolati hálóját, hiszen a tanulmányok többsége a táncjelíró szakmai munkásságához köti kutatását és téma felvételét.

A kötet végén *Fügedi János válogatott bibliográfiája*, majd a szerzők affiliációja olvasható. Az irodalomjegyzék áttekintésével, melyben találhatunk magyar, angol és román nyelvű tanulmányokat, könyvrészleteket, konferenciaközleményeket, tudományos és ismeretterjesztő cikkeket, Fügedi tudományos életpályája tárul elénk. Önállóan írt és szerkesztett könyvei mellett a Néptánc Tudástár digitális adatbázis is helyet kap a szakirodalmi felsorolásban.

A változatos kutatási témákat bemutató kötet tartalma és a szerzők sokfélesége jól mutatja Fügedi János fontos és kiemelkedő szerepét a nemzetközi és hazai táncutatókban. Az ő tiszteletére készült tanulmánykötettel az olvasó betekintést nyerhet a tánc tudomány nyal aktívan foglalkozó kutatók érdeklődési területeibe, szakmai munkásságába és kutatási eredményeibe.

Székely Anna

Kis magyar néprajz a rádióban

In: Jávor Kata – Küllős Imola – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): *Kis magyar néprajz a Rádióban*.

RTV-Minerva, Budapest, 1978.

REGGELI, EBÉD, DÉLEBÉD - AVAGY AZ ÉTKEZÉSEK NAPI RENDJE

Kemény János derűsen tekint vissza *Önéletírásában* egy annak idején aligha kellemes epizódra, amikor is a Bécsben időző későbbi erdélyi fejedelmet egy főrangú diplomata 1630-ban ott másnap *délelőtt 10 órára, ebédre* meghívta. Hogy az ebéd 10 órakor lesz, és hogy e korai étkezés a parádés napi főétkezés, abban Kemény számára nem volt semmi meglepő. A feljegyzést annak köszönhetjük, hogy az erdélyi főúr – hazai környezetének szokásrendje szerint – várta a meghívás megismétlését, a második meghívást. Miután ilyen nem érkezett, otthon maradt és elkönnyvelte, hogy valójában nem is számítottak megjelenésére. Nagy volt a meglepetése, amikor utólag hiányolták, s mentegőzvényt megtudta, hogy Bécsben más módi járja, itt csak egyszer hívják – s ezzel is komolyan – a vendéget.

Ebéd délelőtt 10 órakor? Mi talán mégis elsősorban ezen csodálkozunk. Egy mögöttünk álló hosszabb időszak társadalmilag igen kiterjedt gyakorlata nyomán megszoktuk, hogy a déli étkezés a napi főétkezés. A köznyelvi jelentés alapján egyúttal azt is, hogy az ebédnek nevezett étkezés esik a déli órákra. Mindez mégis időben meghatározott történeti fejlemény, és pedig jelentős részben nem is túl régi.

Hazai középkori forrásaink főúri, polgári és földműves körökben egyaránt csak napi két állandó étkezést emlegetnek, reggeli-délelőtti ebédet és délutáni vacsorát. A választék, a fogások száma általában a korai ebédnél nagyobb, így ezt kell főétkezésnek tekintenünk. Erről kapta a nevét a gazdagabb házakban étkezésre fenntartott szoba is, amit a régi magyar nyelven ebédlőháznak hívtak.

A napi állandó étkezések újkori, háromtagú szerkezetét – felkelés utáni reggelivel, dél körüli ebéddel és esti vacsorával – a magyar parasztság jelentős része a XX. század elején még csak a nyári félévben követte. A szegedi tanya világról tudósít Tömörkény István *Téliidő* című írása, de pontosan tudjuk, jóval szélesebb körben járta akkoriban, hogy télidőben napjában csak kétszer, reggel kilenc-tíz óra tájban és délután háromkor-négykor ettek. Nem a szegénység, nem is elmaradottság diktálta ezt a parasztságnak; egy valaha Európa-szerte elterjedt rendszernek a sajátos paraszti életmóddal, évszakonként változó munkarenddel összehangolt, részleges, de hosszú megtartásáról van szó. A kéttagú *téli* étkezési rendszerben ebben az időben többnyire már a délutáni vacsora a nap főétkezése, a nyári ebédéhez hasonló ételekkel. Gyakran ebédnek is ezt nevezik. A ritkább, már kihulló, régies formánál még mindig a korai étkezés a fontosabb, főzelékfélével, hússal, főtt

tésztával. A Kárpát-medence peremén szórványosan előfordult ez időben a régi, kéttagú étkezési rend egész éves gyakorlata is, kis módosítással. A nagy nyári dologidőben a mezőn dolgozók kora délelőtt költöttek el hagyományos főétkezésüket a határban, ami utánuk vitt friss főtt ételekből állt. A hosszú napra, nehéz munkára való tekintettel közbeiktatódott déltájban egy kisebb hideg étkezés, amit azután meleg vacsora követett.

A régi, kéttagú étkezési rend első és eredetileg legfontosabb étkezése 9-10 óra körüli időpontjának külön napszakhatár elnevezése is ismeretes a népnyelvből. Ez az időpont a *féldél*. Az Alföldön is ekkor álltak meg valamilyen még az aratásban is, hogy elköltsék az ebédet.

A népnyelv századunkig megőrizte *ebéd* szavunk középkori köznyelvi jelentését is. Beregben a télen-nyáron egyaránt reggel kilencre elkészített főétkezés az *ebéd*. A Székelyföldön a reggeli időpontra eső étkezést nevezik így, bármilyen is legyen ma már az. Ha valakit déli órákra várnak vendégségbe, *délebédre* hívják; ha csak ebédet mondanának, reggel jönne.

Az étkezés-elnevezések általában időpontjelölők is egyúttal. Az ebéd szónak ez a szerepe bizonytalanná, sőt félrevezetővé akkor vált nálunk először, amikor a középkori kettős étkezési rend általános gyakorlata mellett kezdett gyökeret verni az új divatként jelentkező, három állandó étkezésből álló szerkezet. Ekkor a régi formát követők változatlanul reggel, az újat gyakorlók délben *ebédelték*. Nem választékosságra törő, hanem nagyon is gyakorlati háttérű nyelvi forma tehát a *délebéddel* szókapcsolás, amely a XVIII. században jelenik meg.

Hol, mikor és hogyan zajlott hát végül is a középkori kettős és az újkori hármas étkezési rendek váltása? Érvényes-e egy vidék, társadalmi réteg múltbeli gyakorlatára mindig az a forma, amit csak más vidékről, más rétegről beszámoló egykorú adatokból ismerünk? Bizony nem érvényes a váltás, az átmenet időszakában, ami pedig évszázadokra elhúzódhat.

A középkorban Európa-szerte a napi kétszeri étkezés, annak pedig kora délelőtti és délutáni időpontja volt a szokásos, a királyi udvaroktól a földművesekig minden társadalmi rétegnél. Nem jelenti ez azt, hogy további étkezésekről szó sem lehetett, hiszen tudunk is róluk. Csakhogy mindezek a további étkezések nem állandó láncszemei a közönséges életvitelnek, étkezési ritmusnak. Különleges helyzetekben, alkalmakkor visszatérően ismétlődhetnek, nevet is kaphatnak, de nem tartoznak az állandó, napi étkezések közé. Így a magyar nyelvben például a XIV. század végétől kimutatható a *földstököm* szó, régies formája

Szalonnasütő mezei munkások, 1901. – Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára

annak a *früstök* étkezéselnevezésnek, amit a mai *reggeli* a XIX. század elejétől a népnyelvbe szorított vissza. Könnyű, hideg reggeli étkezés volt ez a régi fölöstököm, kenyérfélével. Csak különleges helyzetűek kapták, mint a XVI. századból a Dunántúlról, a XVII. századból Erdélyről tudjuk: utasember például, aki már előzőleg vagy várhatóan a nap folyamán a rendes étkezési ritmusból kiesett, avagy csak a serdületlen gyermekek. Különleges munkához járó rendkívüli étkezés lehetett a *szántóebéd* is, amit mindössze két, XVI. századi említésből ismerünk, s időpontjelzőként is használták.

A régi kéttagú étkezési rend átalakulása, a maihoz közelítése a középkor derekán megkezdődött, és vidékenként, társadalmi rétegenként egymással igen bonyolult összefüggésben, sokszor több évszázados eltolódásokkal, de kétségtelenül mégis összefüggésben folyt.

A kettős szerkezet étkezési időpontjainak eltolásáról ad hírt egy középkori francia mondóka, amelynek különböző időszakokból maradtak fenn változatai. Először így szól:

Ha ötkor ágyadból kibújsz,
Kilenckor ebédhez eljutsz,
Vacsora délután ötkor,
Kilenckor mindenki horkol,
Hosszú lesz majd az öregkor.

Valamivel később ugyanezt már így mondták:

Hatkor ha ágyadból kibújsz,
Tíz órakor ebédhez jutsz,
Vacsorázol ismét hatra,
Majd ágyba bújsz tízóraira,
Száz évet él, ki így járja.

A főétkezést, az ebédet a nyugat-európai legmagasabb társadalmi körök tolták át elsőként a déli órákra. Ezzel párhuzamosan mindennaposá vált egy harmadik étkezés, a reggeli, amit a nap elejére helyeztek.

Közép-Európa kezdetben konzervatívabb. A XVI. században előkelőségeink, az országos főhivatalok főúri tanácsosai reggel hatkor, hétkor tartoztak naponta megjelenni a bécsi, pozsonyi, kassai, kolozsvári legfelsőbb tanácsokban, s délelőtt 9-ig, 10-ig dolgoztak ott. Akkor elmehettek ebédelni. A XVII. század elejéről a korai ebédet, kettős étkezési rendet igazolja a császárvárosból is Kemény János bécsi históriája. Tudjuk, hogy a század második felében Erdélyben a fejedelmi udvar és az előkelőségek változatlanul a régi kettős szerkezetet tartották meg. Sokaknál az ebéd 11 órára tolódott már, de azt megelőző reggeli étkezés még nem volt. Az új divat, a három étkezésé, nyu-

gatról jött, de nem úgy, hogy ott már mindenütt általános lett volna. Közép-Európa nyugati övezetében a XV-XVI. században a kétféle rendszer párhuzamosan előfordult, a XVII. században német területen, úgy tűnik, már túlsúlyba került az új, a háromtagú forma. Sok kivétellel. München városa például a XVIII. század végén kifejezetten büszke volt arra, hogy polgárai, kézművesei nem követik az új módot: sem reggelit nem esznek, se délben nem esznek, hanem naponta kétszer, délelőtt és délután ülnek asztalhoz. A török hódoltság idején három részre szakadt országunkban a nyugati szomszédsággal leghagyományosabb kapcsolatban maradt országrészen, a királyi Magyarországon érezni először az átalakulás közeledtének, gyökereresztésének jeleit a XVII. század második felétől. A XVIII. század második harmadában azután számos körülmény jelzi együttesen, hogy belépett, gyökeret vert a kettős középkori formát felváltó újkori hármass étkezési rend. Délre került a főétkezés, nevet is kapott a délebédellel. Igazodik ehhez a ritmushoz a munkarend, a hivatalokban 11-től kezdődik a hazatérésre, étkezésre szánt ebédészünet. Az alkalmazottak, városi polgárok felső rétege reggeli étkezésének szilárdságát bizonyítja, hogy ezen éppen olyan „ételek” szerepelnek, amelyek maguk is újak: teából, kávéból készült meleg italok.

Az új étkezési rend kiterjedésének további lépéseit ma még alig tudjuk pontosan nyomon követni. Az, hogy városi közvetítéssel jutott el a parasztsághoz, nem jelenti, hogy minden város lakó korábban tért volna át rá, mint a falusiak. Az átalakulás folyamán a parasztság körében kialakult változatok főbb vonulatait előbb már láttuk. A múlt században [XIX. sz. – a szerk.] kibontakozó hazai iparosítás szervezete a hármass tagolású, a maival egyező értékrendű formát támogatja, déli főétkezéssel. Üzemi étkeztetés hiányában sokáig úgy szervezték, hogy déli 12-re a családtagok bevitték az ebédet a munkásoknak még igazi nagyüzemekbe is.

Mínderre nem gondolva, a XX. századi kéttagú paraszti étkezési rend könnyen keltheti a szegénység, elmaradottság okának látszatát. Nem erről van szó. Az étkezések napi rendjének alapvetően kétféle történeti szerkezetével pedig már csak azért is tisztában kell lennünk, mert a táplálkozás egészének kulturális vizsgálatában a sokféle étel mozaikjából világos, összehasonlítható képet csak akkor kapunk, ha mindezt az étkezések szervezésében, a napi és évi, hétköznapi és ünnepi ritmusból, különböző társadalmi rétegek, egykorú és különböző korszakok egymást váltó megoldásaiban tudjuk kibontani.

Kisbán Eszter

Kedvtelésünk, a kékfestés

*Jaj, de sokszor, jaj, de régen,
Jártam egy virágos réten...*

Üdvözljük a Kedves Olvasót! Nevünk Nagy Mari és Vidák István, Kecskeméten élünk, textilművészek vagyunk, a Népművészet Mesterei. Mari a Magyar Művészeti Akadémia köztestületi tagja, jómagam pedig rendes tagja vagyok. Írásunk célja a kékfestés népszerűsítése.

Valamikor az 1970-es évek végén, amikor a nemezkesztést újra felfedeztük magunknak és egyúttal másoknak, gyakran arra gondoltunk: csak akkor éled fel egy mesterség, ha minél több ember belesteret, ha minél többen kipróbálják. Most ugyanez a gondolat foglalkoztat bennünket a kékfestés terén. Aki már járt ilyen műhelyben, tudja, hogy ez a mesterség nagyon nagy beruházást igényel. A ma alkotó mestereknek már a szülei és a nagyszülei is kékfestők voltak. Mit tehet az, aki szívesen foglalkozna ezzel a munkával? Javasoljuk, hogy hozzon létre egy kicsi, egyszerű, saját műhelyt, vagy keressen fel minket.

*

CSALÁDI MŰHELYÜNK

Igyekeztünk kialakítani egy olyan műhelyt, amelyet bárki létrehozhat. Ehhez egy 3x4 méteres terem már megfelelő. Jó, ha van benne vízcsap és lefolyó.

Szükség van egy ferde asztalra, amit pokróccal lefedünk azért, hogy a felülete ruganyosabb legyen. Mellé helyezzük a nyomó keretet, amit viaszosvászon borít. Kis leleménnyel hímzés előnyomó dúcot még lehet találni vagy vásárolni. Szóba jöhet egy indiai kelmebolt Budapesten, amelyik apró fadúccokat is árúsít. [1–2. ábra]

A nyomópépet tárolhatjuk egy befőttes üvegben. Pamutvászon méteráruboltban vásárolható, ebből házilag varrhatunk vászonzsákokat. Fűzfavesszőre felköthetünk két biztosító tűt, és ezzel a „kantárral” bemárthatjuk megmintázott zsákunkat az indigófürdőbe. [3–4. ábra]

Fémhordó kapható a MÉH-telepen. Érdemes mellé tenni egy falétrát, amin szárad az indigófürdőből kivett munkánk. Egy zománcozott vödörben ecetes vízben kimoshatjuk kész alkotásunkat. Egy másikban vízzel és ruhakefével megtisztítjuk fadúccainkat.

Ha mindezen dolgok árait összeadjuk, a munkadíjat nem számolva, 30–40 ezer forintból berendezhető egy szerény műhely.

Mi ezt már megvalósítottuk. Aki meglátogat bennünket, az hazatérve könnyebben el tudja képzelni a sajátját. Ez a műhely nem a termelést, inkább a kísérletezést, a barátoknak, ismerősöknek és gyermekeknek szóló bemutató tartását szolgálja. Már kialakult körülöttünk egy ilyen baráti kör, de újabb érdeklődőket is várunk.

*

KÉKFESTŐ BARÁTI KÖR

Szép, kertés házunk műhelyébe várjuk azokat, akik szeretnének megismerkedni a kékfestő mesterséggel. Már közéjük tartozik Balogh Éva, Béja Katalin, Tolnai Tünde és leánya, Viki Nagykőrösről, Kelemen Kata Paksról, Kövesi-Kluge Kriszta, Vigyázó Mária, Hoós Rita, Nagy Teri, Palkovics Zsuzsa Budapestről. [5–6. ábra]

Velük tavaly rendszeresen találkoztunk a Duna-Tisza közti Népművészeti Egyesület és a Csoóri Sándor Alap jóvoltából.

A támogatás lehetőséget biztosított arra, hogy tapasztalatainkat kicseréljük, hasznos és szép tárgyakat hozunk létre, meghívjuk magunkhoz Bácsalmásról Bakos Zoltán kékfestő népi iparművészt.

Nagy Mari és Vidák István – Baksa Balázs felvétele, 2018.

Szeretnénk megadni a részvételi lehetőséget azoknak, akik az ország bármelyik pontján a kékfestés iránt érdeklődnek. Általában két vagy három napig vagyunk együtt, és eközben sok mindenre jut idő.

Műhelyünk, biztosítja az anyagokat és a munkafeltételeket. Az elmúlt időszakban, különféle tárgyakat hoztunk létre. Leggyakrabban apró, kis vászonzsákokat mintázunk. Ez lehet egy oldalán vagy mindkét oldalán mintás. [7–9. ábra]

Ezután következett a falikép-, majd az aszalterítő-készítés. Legutóbb méterárut tarkáztunk, azaz nyomtunk. Sokan tervezik, hogy a közeljövőben függönyt készítenek. Ez a kis, baráti kör folytatni szeretné eddigi munkáját. Reméljük, hogy a járvány elmúltával hamarosan találkozhatunk. [10. ábra]

*

DIÓHÉJBAN AZ EURÓPAI KÉKFESTÉS EREDETÉRŐL

Életünkben először 2008-ban jutottunk el Indiába, pontosabban Indián belül Gudzsarát tartományba, annak Kacs nevű félszigetére. Köszönetet mondunk ezért Kása Béla fényképész barátunknak, aki itt vásárolt egy nemez izzasztót a lova számára és egy nemeztakarót a családjának. Azóta eltelt tizenkét év. Közben minden évben legalább egy hónapot Indiában töltöttünk, hol egyedül, hol barátokkal.

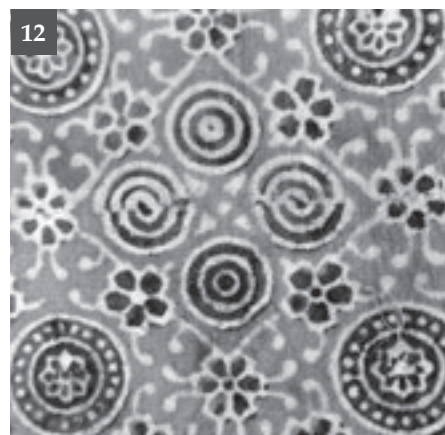
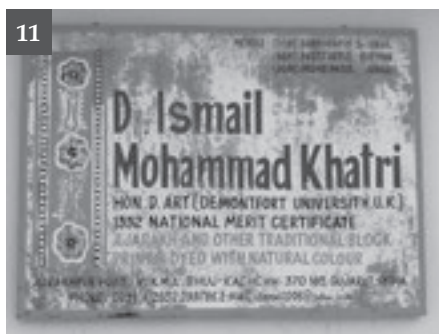
Kezdetben a nemezkesztés érdekelt minket, majd rácsodálkoztunk arra, hogy milyen sok más kelmekészítő mester és műhely is található ezen a félszigeten. Közéjük tartoznak a katrik, a szó magyarul kékfestőmestert jelent. Indiában ma is úgy van, hogy ha valakinek a neve katri, akkor ő biztosan azzal foglalkozik. Ugyanez vonatkozik a kolompkészítőre, a dúcfaragóra, a szövőmesterre. A festőmesterek közé tartoznak azok, akik kelméiket dúccal nyomják. Ez egy többszínű dúcnyomás pamutvászonon, selyem- és gyapjúszöveten.

Indiában az egyik a leghíresebb kelmekészítő család neve Izmail Mohammad Katri. Hozzájuk toppantunk be egy szép napon, még a kezdetek kezdetén. [11–12. ábra]

Megnézhettük a munkáikat, és vásároltunk belőlük. Gyakran meghallgattuk a munkamenet tizenhat lépését. Kezünkbe adták a tankönyvet, az összefűzött tizenhat vászonlapot. Ennek egyik oldalát itt bemutatjuk. Náluk döbrentünk rá arra, hogy az európai kékfestés kezdeti állapotát látjuk. Erről részletesebben később írunk.

Azért, hogy könnyebben elérhessenek bennünket, megadjuk a villámlevél-címünket (vidak.istvan47@gmail.com) és a telefonszámunkat (06-76/476-462).

Nagy Mari és Vidák István

1: Rézlapos, hímzés-előnyomó fadiúc, 1920 tájáról. Szabóné Kelemen Kata gyűjteménye, 13 x 10 cm. Nagy Mari felvétele, 2021. • 2: Indiai fadiúc, Delhi, Pahargancs városrész, Nagy Mari gyűjteménye, 8 x 6 cm, Vidák István felvétele, 2020. • 3: Nyomópéppel megmintázott vászonzsákok bemejtése az indigófürdőbe, Kecskemét, Nagy Mari felvétele, 2020. • 4: Az első 15 perces festés után a kádból kihúzott zsákok a levegőn bekékülnek, Kecskemét, Nagy Mari felvétele, 2020. • 5: Dúcnymás a szerzők műhelyében, a háttérben a bácsalmási Skorutyák műhely mintakészlete látható a falon. Kecskemét, Nagy Mari felvétele, 2020. • 6: Balogh Éva nagykörösi tanítónő különböző módon mintázott vászonzsákokkal a kezében. Kecskemét, Vidák István felvétele, 2020. • 7: Kétszer-kék mintás karácsonyi vászonzsák, mérete: 16 x 25 cm, Vidák István munkája, Kecskemét, Nagy Mari felvétele, 2020. • 8: Egyszer-kék mintás karácsonyi vászonzsák, mérete: 14 x 23 cm, Vidák István munkája, Kecskemét. Nagy Mari felvétele, 2020. • 9: Vasgálicos nyomópéppel mintázott vászonzsák, mérete: 14 x 18 cm, Vidák István munkája, Kecskemét, Nagy Mari felvétele, 2020. • 10: Kövesi-Kluge Kriszta munkái. Asztalterítő, falikép, vászonzsák, méterárú szárad az alkotó budapesti lakása előtt. Bakos Zoltán bácsalmási műhelyében lett természetes indigófürdőben megfestve. Budapest, Kövesi-Kluge Kriszta felvétele, 2020. • 11: Izmail Katri cégtáblája műhelye falán. Adzsrakpúrban faluban, a Kacs-félszigeten. Vidák István felvétele, 2017. • 12: Részlet a családi mintakönyvből, a munkafolyamat negyedik szakasza. Nyomópéppel és vasgálicos péppel megnyomott pamutvászon anyag. Kecskemét, Nagy Mari felvétele, 2020.

Csupor István

(1952–2020)

Csupor István mint kézműves népművész került a néprajzos muzeológusok közé. A fazekasságot keramikus felesége mellett tanulta ki és sajátította el azt a technikai tudást, ami révén kivételes helyet foglalt el a kerámiatörténet kutatói közt.

1983-ban – már mint fazekas – gyűjteménykezelőként kezdte meg munkáját a Néprajzi Múzeumban, és több gyűjtemény megismerése után a kerámiagyűjtemény munkatársa lett. Kresz Máriaival tanítványi tiszteleten alapuló szeretetteljes kapcsolata alakult ki. A múzeumi munka mellett 1984-ben kezdte el tanulmányait az ELTE néprajz szakán.

1991-ben feleségével létrehozta a Dr. Kresz Mária Alapítvány Fazekas Központot, amely a magyar fazekasok képzésének nem csak gyakorlati, hanem magas színvonalú szellemi képzési helyévé is vált. A mai fazekas népi iparművészek többségének képzésében, elméleti oktatásában személyesen vett részt.

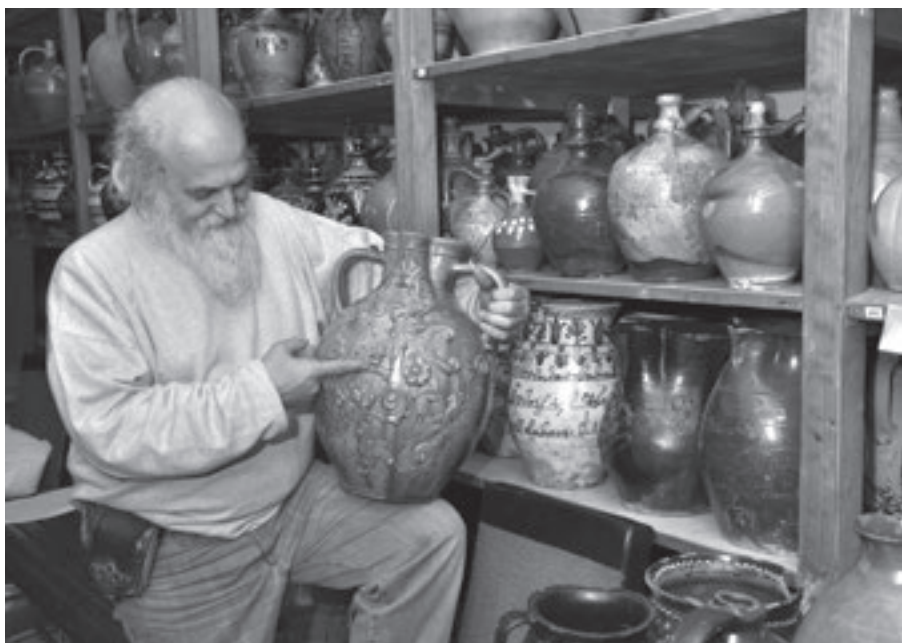
A népi fazekasságon kívül éveken át foglalkozott fotótörténettel, illetve a vizuális antropológiának a fényképkészítéssel alkalmihoz, a népi fényképhasználathoz kapcsolódó területeivel. Az ezredforduló köszöntésére készült „Időképek” című kiállítás egyik kurátoraként az időmérés és a népi időszemlélet témát is kutatta.

2004 óta a Népi Iparművészeti Tanácsadó Testületnek elnöki tisztségét töltötte be. Szakiskolai vizsgáztató, a mesterek versenyein állandó zsűritag, konferenciák, fazekasnapok, előadásorozatok tevékeny szervezője és szereplője, a magyar fazekas népi iparművészeti élet megkerülhetetlen központi alakja volt. Rendszeres óraadó tanára az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének, rutinos, élvezetes előadó, akinek az óráira szívesen jelentkeztek az egyetemisták.

A fazekasképzéshez a praktikus ismereteket is átadta, de kerámia- és művészettörténeti keretbe összefoglalt könyvet írt feleségével, ami 1992-ben *Fazekasiskola*, majd kissé kibővítve 1998-ban *Fazekaskönyv* címmel jelent meg. Ugyanez a praktikus szükség hívta életre az edénykészítésről, az edények használatáról és a fazekasközpontokról szóló három ismeretterjesztő filmet 2009-ben.

A Néprajzi Múzeumban töltött 33 év alatt gondozta a Kresz Mária által rendszerezett és berendezett kerámiagyűjteményt. Legnagyobb feladata 2001 és 2007 között a tudományos ellenőrzés, a revízió sikeres levezénylése volt, melyért az Oktatási és Kulturális Minisztérium Kögyűjteményi Főosztályától múzeumi nívódíjat vehetett át.

Rendszeres rendezője volt az új népművészeti kiállításoknak, valamint a Néprajzi Múzeum minden kerámia

témát érintő részének. Számos tanulmányt, könyvet írt a Kerámiagyűjtemény egységeiről. 2003-ban jelent meg Rékai Miklóssal közös munka eredményeként *A vajköpülő* című katalógus. A céhes kerámiákról írt könyve (*Céhes kerámiák*, 2010) nemcsak kerámia-katalógus, hanem fontos céhtörténeti kötet is. 2014-ben a miskakancsókról rendezett kiállítást, a katalógust hozzá Füvessy Anikóval közösen írták (*A miskakancsó*, 2014).

2008-ban az Iparművészeti Múzeum Baráti Körének kiadásában indult egy katalógussorozat (*A Kárpát-medence kerámiaművészete*), amelynek három kötete fűződik a nevéhez (*Erdély népi kerámiaművészete*, 2008; *Az Alföld kerámiaművészete*, 2011; *A Dunántúl, a Felföld és a Felső-Tisza-vidék népi kerámiaművészete*, 2014).

Legutolsó vállalt munkáját nem tudta befejezni: Kresz Mária 1977-ben megvédett kandidátusi disszertációját forráskiadványként tervezzük kiadni, azt gondozta elhunytáig.

2015 év végén vált meg a Néprajzi Múzeumtól, de csak hivatalosan vonult nyugdíjba, mert a következő évek, ha lehet, még aktívabbak voltak, még több munkával teltek, mint a korábbiak.

Kevés olyan ember van, aki ennyire sorsszerűen fonódott össze a munkájával, hivatásával, mint Csupor István a magyar népi ólomázás fazekassággal. Tele volt energiával, sok-sok tervvel, egy aktív oktató, szervező, kutató munkát és életet szakított meg a halál.

Szimbolikus a szituáció: éppen most költöztetjük a gyűjteményt, folyamatosan ürítjük ki a kerámia-raktárt, ahol 1983-tól nyugdíjazásáig nap mint nap dolgozott. Az irodaasztal, ahol egykor hatalmas gombfocipartikat vívott a kollégákkal, szintén gazdátlanává vált...

Örökké siető, derűs, energikus lényének emlékét, mosolyát szeretettel őrizzük.

Nyugodj békében, István!

– a Néprajzi Múzeum munkatársai –

Vida Gabriella írása a neprajz.hu oldalon jelent meg.

Fotó: Sarnyai Krisztina

Bonchidai népzene I-II.

Megjelent az Óbudai Népzenei Iskola kiadványsorozatának legújabb tagja

„Ez nagyon szép! Amikor az ember rádöbben, hogy hálás valamiért, és hogy ezt láthatja, hallhatja, érezheti. Így vagyok, amikor újra és újra rádöbbenek, hogy micsoda örökség burjánzott Bonchidán is! Mi mindent, és mennyit kaptunk mindannyian azoktól, akik éltek ezt az örökséget, azoktól, akik most élnek, és azoktól, akik mindig tovább is adták: mint a mi Virágmártink! Fel sem tudom fogni, hogy mennyi öröm, bánat, kitartás, helytállás és szeretet került a kezünkbe ezzel a kötettel. Elképesztő odaadása, felbecsülhetetlen munkája, élete sok-sok embernek, ebbe a kötetbe költe. Erre, amíg élünk, gondolnunk kell, és magunknak is ugyanígy hozzáállni, használni – és továbbadni. Soha el ne feledjük!” – írja a kötetek hátoldalán Koncz Gergő.

*

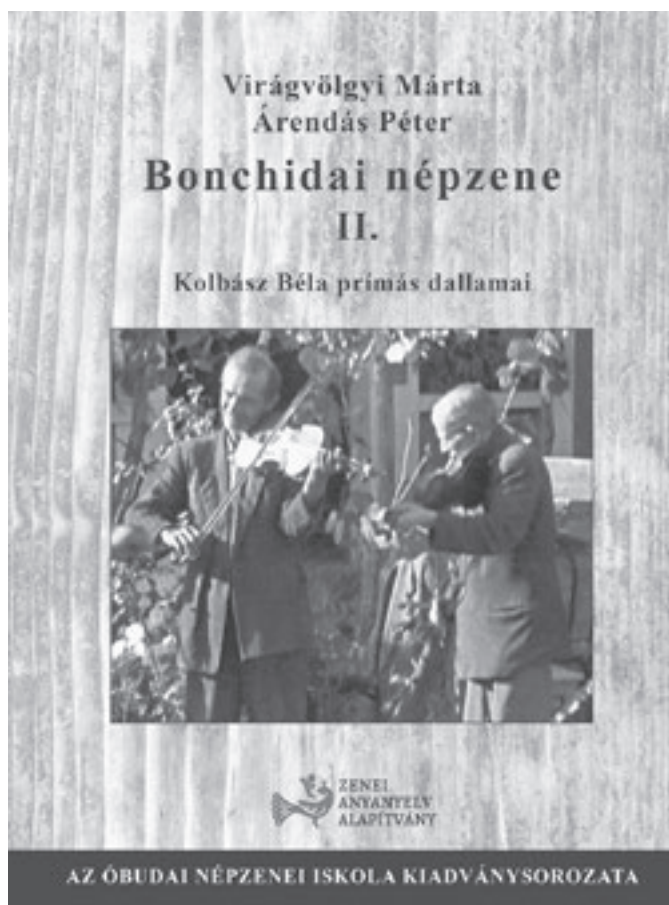
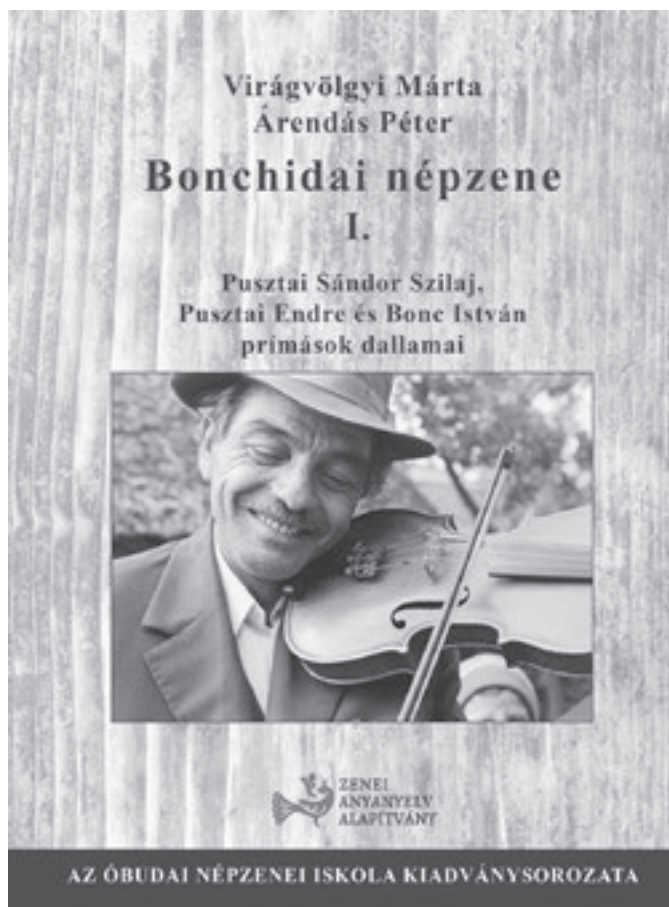
December végén látott napvilágot Virágvölgyi Márta – Árendás Péter: *Bonchidai népzene I-II.* című, gyakorló népzeneészeknek készült módszertani kiadványa. A két kötet összesen 380 oldalán az ismeretterjesztő néprajzi olvasmányok és hangszerjátéokra vonatkozó szakmai tanulmányok mellett négy primás – Pusztai Sándor „Szilaj”, Pusztai Endre, Bonc István „Puci” és Kolbász Béla – teljes repertoárja került lejegyzésre, pontos kontrakísérettel ellátva, gazdag fényképes illusztrációval, dalszövegekkel, gyűjtési adatokkal. A kötetek DVD mellékletében található az eredeti gyűjtésekből táncstípusonként és nemzetiségenként rendezett teljes dallamanyag, egy-egy dallamról több különböző hangfelvétellel, valamint utószinkronizált és eddig még kevésbé ismert videofelvételekkel.

Részlet a kötet bevezetőjéből: „1991-ben jelent meg az első bonchidai kötet, melynek terjedelmét a kötethez tartozó hangkazetta határozta meg, ez csupán másfél órányi zenei anyagot jelentett. Így sok dallam kimaradt, nem lehetett közölni a teljes folyamatokat, nem lehetett bemutatni a különböző primások játékát, összehasonlítani a különböző játékmódokat. A most megjelenő két kötet erre a feladatra vállalkozik. A felvételek nagy része 1961 és '69 között, illetve 1972 és '79 között készült. Az első kötetben Pusztai Sándor »Szilaj«, Pusztai Endre és Bonc István »Puci« muzsikálásával ismerkedhetünk, míg a második kötetben Kolbász Béla dallamait találjuk. Nagyon érdekes összehasonlítani a négy hegedős játékát, hiszen egymás után található az azonos dallamok a különböző primások eljátszásában. Rendkívül izgalmas, hogy a négy zenész egy faluban, egy időben, egy helyen élve, sokszor együtt muzsikálva (legalábbis a felvételek ezt igazolják) különböző stílust, egymástól eltérő hangvételt, más-más felfogást alakított ki magának, gyakran még a hangok, a dallamfordulatok is újszerűek, váratlanok. A felvételek során általában legalább ketten játszottak együtt, néha egymást zavarták, vagy annyira összeolvadt a játékuk, hogy nem lehetett szétválasztani őket. Ez nagyon megnehezítette a lejegyzést. (A felvételeken egyszer sem mondták be az éppen muzsikáló zenész nevét, csak mind a kettőt vagy hármat egyszerre.) Szerencsére mindegyik primással történt egy-egy szóló felvétel – ezek rendkívül fontosak. Itt tisztázódtak a primás játékára jellemző stílusjegyek, a dallamfordulatok, a díszítések, az előadásmód, a sorvégi lezárások, a patronok. Így a közös játéknál könnyebb volt megállapítani, hogy ki a vezető primás, illetve, föl lehetett ismerni, hogy a felvételen ki muzsikál. Mindegyik primás virtuóz, mindent tudnak, amit a muzsikálásról, az együttjátszásról, a tánc kísérésről, a hangulatteremtésről tudni kell.”

*

A páratlanul gazdag szakmai anyag az Óbudai Népzenei Iskola kiadványsorozatának legújabb tagja, kiadja a Zenei Anyanyelv Alapítvány, a Csoóri Sándor Alap támogatásával.

Árendás Péter

A múlt digitális jövője

A 2020 márciusában kirobbant, a koronavírus okozta veszélyhelyzetben összekavarodott népi kulturális intézmények csak nagyon nehezen tudtak reagálni a hirtelen digitalizáltság jelenségére. A második hullámra már látható változások alakultak ki, de még mindig akadnak problémák, amik egy régre nyúló és egyben mélyben gyökerező restanciát mutatnak meg. Mi ennek az oka? Mi lehetne a megoldás? Vélemény.

OKOK ÉS PROBLÉMÁK

A magyar népi kultúra közösségi alapokon nyugszik. Ez az esszenciája, hiszen az így szerkeszthető szociális élményben rejlik a varázsa. Együtt vagyunk képesek megélni a rendkívül sokszínű zenei, táncos vagy akár képzőművészeti remekek létrejöttét, azok őrzésének folyamatát – egy letűnt és sokkal nyugodtabb korszak megidézését. A közös alkotás (zenélés, táncolás, mesehallgatás, kézműveskedés stb.) testközelbeli élménye teszi egyedülállóvá, és – ami a legfontosabb – átadhatóvá az utókornak.

A magyar népművészet és a hagyományok őrzése mint intézmény, a XXI. századra végérvényesen is szubkulturává változott. Tette ezt úgy, hogy itt nem csak a hagyományaink megfelelő dokumentálása lenne a cél. Eredendően a népi kultúra maga a mindennapi élet szokásaira és az alapvető életviteli berendezkedésre volt érvényes, és ez határozta, határozza meg azt, kik is vagyunk valójában – magyarok.

Ezeket a mindennapi és akkor természetes dolgokat a XX. század elejére felváltották más, modern szokások, és a közösségi élmény átélésének folyamata is átalakult. Az egész század történelme – az iparosodástól kezdve a városiasodáson át az '50-es évek falurombolásáig – hozzájárult ahhoz, hogy csak a '70-es években gyökeredző táncmozgalom tudta „feltámasztani” ezt a fő almatert. Mégis, az egész megmaradt egy „szűk” kör „szórakozásának”, mivel ennek a – régen természetes és teljesen más alapokon nyugvó – népi, közösségi élménynek a feltámasztására és intézményesítésére létrejövő mozgalomnak, amelyen generációk nőttek fel az idősebbek tiszteletére alapozva, tudásuk átvételében és annak megőrzésében élve hihetetlen értékeket szerezve, tökéletesen elavult a kommunikációs csatornája.

A magyar népi kultúra ma nem „trendi”.

Ennek egyik oka, hogy a XXI. századra a „közösség” és a „közösségi élmény” szavak jelentése gyökeresen megváltozott. A közösségi média megalapozója (Facebook) és a klasszikus okostelefon (iPhone) megjelenésével mások lettek a szociális szokások; az X generáció (1960–1983) szemé előtt zajlott le egy digitális forradalom, amelyet a saját kései képviselőik, illetve a gyerekeik, az Y generáció (1984–1994) és a Z generáció (1995–2009) már a vérben hordoz – őket nevez-

zük digitális bennszülötteknek. Számukra ez a „cyber” és kézzel nem fogható világ természetes és mindennapos, ott él ki szociális és információszerzési igényeiket.

Marketing és PR szempontból a rendszerváltás óta eltelt harminc évben teljes mértékben megváltoztak a kommunikációs csatornák, a médiafogyasztási szokások. Az emberek új dolgokra való fogékonysága lecsökkent, ingerküszöbük fordított arányban és drasztikusan megnőtt. A mai fiatalság és ezzel együtt új társadalmi rétegek vagy csoportok elérésének kérdései csak és kizárólag arról szólnak, hogy mennyire alkalmazkodunk az éppen aktuális és modern kommunikációs trendekhez: magyarul, amit el akarunk adni, mennyire tesszük „trendivé”.

A nem megfelelő kommunikációs felzárkózás indokaként létezik a mai Magyarországon egy olyan sajnálatos jelenség, hogy a magyar népi kultúra nem tartozik a „trendinek” számító és eladható termékek közé, végérvényesen beskatulyázódott ebbe a szubkulturális megítélésbe. A fentiekben már említett paradigmaváltás-szerű eseményből a népművészet teljes mértékben kimaradt. Nem történt meg a népi kultúra digitális forradalma, és a hagyományörzés intézményei nem voltak képesek követni az elmúlt évtizedek nyilvánvalóan ugrásszerű mediális fejlődését.

A rendszerváltás utáni kommunikációs piac változásainak követésével rengeteg lehetőség nyílt volna a változtatásra – az iWiW és a MyVip már a Facebook 2008 óta töretlen előretörése előtt jelen volt Magyarországon, ami komoly jövődőlés volt a mai helyzetre nézve, de akár ismét említhetjük az első iPhone telefon 2007-es bejelentését is, mely ténylegesen és alapvetően rengeteg meg a digitális piacot. Ez tekinthető a mai ismert kommunikációs okostelefon-kultúra születési időpontjának. Magyarország egyébként is jellemzően fáziskésésben van a technológiai fejlődés színterén, de ezen jelek észre nem vétele simán csak vakság, hozzá nem értés, „Pató Pál urazás” és oda nem figyelés volt.

A közelmúltban, még a Covid-19 előtt, a népi hagyomány intézményei, amiknek talán az egyik legfontosabb feladata lenne, hirtelen felismeréssel élve ugyan elkezdtek belépni a közösségi oldalakra, de nem megfelelő felkészültséggel tették mindezt, és a digitális labirintusban nem csak az üzeneteik

vesztek el, de ők maguk is eltévedtek.

Kormányzati szinten a népi kultúra megismertetése mindig is a „mainstream” része volt. Természetesen, a rendszerváltás utáni harminc év különböző ideológiájú kormányzatai más-más hozzáállással és támogatással segítettek ennek a megfelelő terjesztését, és olyan kiváló események jöttek létre, mint a Mesterségek Ünnepe, a Táncháztalálkozó, a különböző állami ünnepeken való folyamatos megjelenítés, vagy a nemrégiben teremtett „Fölszállott a páva” című tévé-műsor. *[Ezt a részt olvasván az a téves látszat alakulhat ki, hogy a Mesterségek Ünnepe és a Táncháztalálkozó a rendszerváltás-változás terméke lenne. Valójában a Mesterségek Ünnepe idén a harmincötödik, a Táncháztalálkozó pedig a negyvenedik alkalommal kerül megrendezésre. A szerk.]*

Ám hiába a rengeteg lehetőség, a probléma megmaradt – kommunikációban egyik sem tudott megfelelő globális eredményeket elérni. (Az állami ünnepeken, valamint a turisztikai célú helyszíneken főleg külföldieknek és laikusoknak szánt „folklor” műsorok nem egyenlőek a rendes, hagyományos értékek őrzésével; ezeken jellemzően még mindig „csak” azok képviseltetik magukat, akik eleve részei ennek a külön világnak; a „lineáris média” nem tud már akkora és olyan nézőközönséget bevonni, hogy eléggé széles körben lehessen elérni a célközönséget).

Hab a tortán, hogy Magyarországon még mindig problémát okoz a digitális platformok kezelése, az idegen nyelvek ismerete és a modern médiafogyasztás megfelelő oktatása. Ez abban csúcscsododik ki, hogy az idősebb generációk, mivel nem ismerik ezt az új világot, félnek tőle, vagy egyszerűen nem hajlandók megtanulni, és ez egy szinte áthidalhatatlannak tűnő szakadékhöz vezetett az X és az Y, Z generációk képviselői között, ami csak katalizátorává vált egy már eleve létező jelenségnek, annak, hogy a régi nem érti az újat, az új nem tiszteli a régit.

Ez a probléma főként a közoktatásban csúcscsododik ki, ahol a jellemzően X generációjú tanárok nem tudnak mit kezdeni a diákok modern vívmányaival (Facebook, Viber, Instagram, TikTok stb.) és nem tudják őket figyelmeztetni sem ezek veszélyeire, például a nagyon súlyos eseteket okozó „cyberbullying” jelenségre: elektronikus

zaklatás vagy internetes zaklatás, mely első sorban kamaszkorúak közt tapasztalható iskolai kiközösítésként, ami durvább csúfodásokról, kárörvendésből és fenyegetésekből áll, az áldozathoz elektronikus úton eljuttatott üzenetek sorozatát jelenti, melyet egy vagy több felhasználó visz véghez.

A XXI. század harmadik évtizedében a magyar népi kultúra képviselői és a táncmozgalmak számára a legújabb, egyben legfontosabb feladat kellene legyen, hogy megteremtse egy új, fiatalos és modern hangvételt, amellyel ez a kultúra újfent észrevehetővé, eladhatóvá és „trendivé” válhatna úgy, hogy miközben megtartja saját esszenciáját és a közösségi élmény lehetőségét, áthelyezi a hangsúlyt a modern technika adta lehetőségek felé. Mindezzel új területeket tudna meghódítani, új társadalmi rétegeket lenne képes megtalálni, és egyúttal ki tudna törni a szubkultúra jellegből, a sztereotíp vélemények bilincseiből.

Ahhoz, hogy megtaláljuk az utat ezekhez az új rétegekhez, hogy becsábítsuk őket a táncházakba, hogy megismertessük őket a magyar kultúra csodáival, ki kell lépni a XX. századi árnyékból a XXI. századi fényre, a közösségi platformok adta legfőbb lehetőség kiaknázásának színterére – a figyelemfelkeltés fontos területeire. Nem utolsósorban azért, hogy példát mutassunk, hogy a fiatal generációk a közösségi médiában ne csak az elnyugatiasodott kommunikációval, hanem a saját kultúrájukkal is találkozhatnak.

A generációk közti szakadék áthidalásával mindez meg is valósulhat. Ha az X generáció képviselői, akik megteremtették nekünk, fiataloknak a táncházakat és a közösségi élmény ezen megélésének lehetőségét, tanulva kiegészülnek az Y és Z generációk új közösségi élmény-értelmezésével, akkor hiszem, hogy egy teljesen új fejlődési szintre emelhetjük nem csupán a magyar népi kultúrát, de az egész magyar társadalmat is – a múlt digitális jövőjébe.

*

EGYSZERRE ÁTOK ÉS ÁLDÁS

A 2020-ban a klímaváltozás miatt eleve felbolydult világba minden előjel nélkül robant be a vuhani Covid-19 koronavírus, mely rövid időn belül világjárvánnyá nőtt ki magát, ezzel megváltoztatva minden egyes beidegződött, rutinszerű szokásunkat.

Az embereknek hirtelen olyan szituációkkal kellett szembenéznük, amelyeket még soha életükben nem tapasztaltak. Nem csak a világ, a politika vagy a gazdaság sínylette meg a koronavírus okozta károkat, hanem az egyszerű polgárok is, akiknek a veszélyhelyzet keményen beszólt a mindennapi életébe. Legfőképpen az előadóművészet és

a kreatív ipar képviselőit sújtja ez a válságos időszak, így a népi kultúrában tevékenykedőket is.

Kétségtelenül egy mindent megváltoztató történelmi esemény szemtanúi vagyunk. A világ a vírus elvonultával már nem lesz olyan, amilyennek eddig ismertük. Fel kell készülnünk egy, az ipari forradalomnál is nagyobb paradigmaváltásra, amelyben a digitális világ még inkább a mindennapi életünk része lesz. Még sokkal jobban, mint a XXI. század második évtizedében, amely az ismerkedésről szólt – ismerkedésről a technikával.

Ennek hatásait már most láthatjuk.

Kénytelenek voltunk, vagyunk visszavonulni a négy fal közé, közösségi életünket minimalizálva, azt teljes egészében a digitális világba költöztetni, a közösségi élményeinket egy monitoron keresztül megtapasztalni, bepótolni, megpróbálni „megélni”. A világ, a nemzetállamok és a cégek intézményrendszerüket kénytelenek távolról irányíthatóvá változtatni, az emberek végre megismerhetik a nyugaton már oly régóta alkalmazott „home office” fogalmát, az oktatásban hirtelen a szükségesnél is fontosabbá vált megtanítani a pedagógusoknak, hogyan is kell használni a számítógépet és a közösségi platformok adta lehetőségeket. A technológiai fejlődésre eddig csak legyintés volt a válasz, de a vírus kikényszeríti a fejlődést, amelynek egyik legszebb hozadéka, hogy a fiatalok segítenek a pánikba eső idősebbeknek kiigazodni a digitális színtéren.

Valamilyen morbid módon kijelenthetjük tehát, hogy a Covid-19 vírus kifejezetten jól tesz digitális fejlődésünk és a generációk egymásra találása szempontjából. Főleg Magyarországon, ahol képtelenek voltunk lerázni magunkról a begyöpösödött XX. századi megoldásokat nem csak a digitális színtéren, de a mindennapi életünkben is. Így, a kialakuló krízishelyzet egy lehetőséggé vált, és azt figyelhetjük, miként tudjuk ezt az előnyünkre fordítani!

Példának okáért végre bekövetkezhet az elmaradt digitális reform! Rá vagyunk kényszerítve a változásra, kénytelenek vagyunk foglalkozni a felzárkózással. A népi kultúrában, meglepő módon, márciustól kezdve a gyermektáncházak szintjén láttam, hogy válságstábok alakultak, az eddig megszokott gyakorlati és fizikailag létező dolgokat elkezdtek áthelyezni a „cyber” tér titokzatos világába – időben „kapcsoltak”. Tették ezt oly módon, hogy a helyzetre hirtelen és jó ritmusban reagálva, valamint a kreativitásukat kihasználva megszülethettek olyan jó példák, mint a Kőketánc Gyermektánc ház élő közvetítései, a Kismuzsika websorozata, vagy a Napra-forgó blogja és online kiadványai. Ezeket az első veszélyhelyzet elmúltá-

val kissé átalakítva, de folytatták, hiszen a közönség megszokta, felfigyelt rá és – ami a legfontosabb – igényelte.

A Hagyományok Háza, ami gyűjtő és fő intézményként vezető szerepet játszik a népi kultúra megfelelő kommunikációs stratégiájában, némi spéttel ugyan, de az előzetes előkészítéshez szükséges 6-8 hét után reagálni kezdett pályázatokkal és online lehetőségekkel (Folkstúdió), hogy így segítse a digitális életben ragadt népművészeket. Pozitív példaként megjegyzendő, hogy a Hagyományok Háza kommunikációja az elmúlt pár évben eleve nagyon szimpatikusan és nyitottan változott meg a közösségi média szabályrendszerének megfelelően. Facebook oldalukon jelenleg több mint 47.000 kedvelés található, rendelkeznek saját Instagram profillal és Youtube csatornával is, amiket hozzáértően és elegánsan kezelnek. 2020 nyarán több élő közvetítést is lefolytattak mind a három platformon, amelyeket a novemberi második hullám alkalmával el is kezdtek kibővíteni.

Az érem másik oldala, hogy mindezen oldalakon véleményem szerint nem minden népművészeti ágat képviseltek megfelelően. Túlságosan előtérbe helyeződik a néptánc, azon belül is az eleve kommunikációs túlsúlyban lévő Magyar Állami Népi Együttes. Örömmel láttam viszont, hogy az Aprók Tánc gyermekprogram minden pénteken, amikor a program szerint is tartanak, már online jelentkezik a Ház Facebook oldalán.

Borzasztóan örültem, örülök annak is, valamint hatalmas előnynek látom, hogy a változtatásra való hajlandóság látható bizonyítéka márciusban éppen a gyermektáncházakban indult el, megtevé az első lépést a szélesebb körű közönség elérése, a népi kultúra múltjának digitális jövője felé. Szeretném azt hinni, hogy ezek a törekvések példát mutattak – lehet ezt máshogyan is csinálni. Habár sokan féltek a személytelenség és a fizikai eltávolodás veszélyétől, a közösségi média kiaknázásával valójában, abszurd módon, éppen, hogy közelebb hoztuk egymáshoz az embereket. Ahogyan közelebb lehet hozni olyan dolgokat is, amiket eddig nem ismertek és éppen ezért nem is értettek – a magyar népi kultúrát.

*

A CSENDBEN KIALAKULT SZTEREOTÍPIA

Szerencsésnek mondhatom magam, hogy gyermektáncházakban „nőhettem fel”, és szinte az anyatejjel is magamba szívhattam a népzene-t. Már óvodás koromtól kezdve részese voltam az zenés-táncos programoknak, a mindennapi életem része volt a népművészet, így a tekerőmuzsika, a koncertek vagy maga a Táncháztalálkozó is. Nostalgiaival gondolok vissza ezekre.

Nem is kellett sokat várni arra, hogy a Pomázi Zeneiskolában, majd az Óbudai Népzenei Iskolában találjam magam egy tekerővel a kezemben. Iskolai műsorokon, a színi-stúdióban, „ki mit tud” előadásokon boldogan mutattam meg ezt a különleges hangszert mindenkinek, aki addig nem ismerte. A környezetemben lévő gyerekek általában inkább furulyán vagy hegedűn tanultak játszani, ezért a tekerővel hamar kitűntem a sorból, nem éppen pozitív értelemben. Biztosan vagyunk egy páran a „magyar népművészetben”, akik csupán azért, mert népzénét tanultak, megkülönböztetésben részesültek és így céltáblává váltak.

Ennek okát is a „trendiség” vagy a helyes és modern kommunikáció hiányára vezetném vissza. A magyar népi kultúrának – vagy esetemben a tekerőnek – nincs olyan jó PR értéke, mint a furulyának vagy a hegedűnek. Pedig csak egy jó arculat kérdése az egész. Vegyük a kedvenc példámot, a gitárt. Egy sima spanyol népi hangszer, aminek annak idején kitaláltak egy megfelelő, felismerhető, eladható és működő arculatot. „Trendi” lett a korszellemnek megfelelően, amit azóta mindig felfrissítenek. Ezért működik.

A sok csúfolódás miatti gyermeki elkeseredettségemre szüleim mindig azt válaszolták vizsgálatásul, hogy „a többiek nem tudják értékelni”, ne foglalkozz velük. Úgy éreztem, mintha kettős életet élnék – egyrészt a modern, a hétköznapi életemet, ahol színész és filmrendező akarok lenni, kedvelnek a barátaim és megpróbálok nekik megfelelni, másrészt a népzenei életemet, ahol táncázunk, énekelünk és viseletben járunk, ahol a magyar népi kultúra része vagyok, és nem kell eltitkolnom semmit. Ez a kettősség teljesen felőrölt, és azt okozta, hogy nem voltam képes soha teljesen egygyé válni a népzenevel, mert nem tudtam kettészakadni. Nem is akartam. Felmerült bennem egy azóta is sokat foglalkoztató kérdés, mely talán esszenciaszerűen mutat rá az egész „rendszer” hibájára: Miért nem lehet valaki egyszerre hagyományos és modern?

Visszagondolva szüleim vizsgálatásból mondott szavaira, miszerint „nem tudtak értékelni”, komolyan érdekelni kezdett, vajon a hétköznapi ember hogyan látja a magyar népi hagyományok őrzőit. Kíváncsiságom arra vezérelt, hogy megszondáztassam az ismerőseimet, akikről pontosan tudtam, hogy semmi közük nincs a néptánc-hoz vagy a népzenehez. A következő megdöbbentő válaszok fordultak elő: mindenki bajszos, szeretik a bort és a pálinkát, pincér mellényben járnak, nagyon vallásosak, többségük rasszista és hegedűszóra táncolnak. Az a megdöbbentő és borzasztóan szo-

morú helyzet, hogy ma Magyarországon eljutottunk oda, hogy a népi kultúra képviselőiről ilyen hamis és csúsztatott képek alakultak ki, amelyek általában olyan népcsoportok vagy szubkultúrák esetében fordulnak elő, akiket nem ismernek az emberek, nem látják magukat, nem bizonyítják be az ellenkezőjét – vagyis rosszul kommunikálnak.

*

REFORMRA VAN SZÜKSÉG

A korábbiakat összevetve, itt már nem csak egy sima kommunikációs problémáról beszélhetünk. Körvonalazódik egy alapvetően bezárkózásból, félreértésből és oda nem figyelésből kialakuló filozófiai krízishelyzet. Túlzónak tűnhet, de ez egy, a magyar identitást is veszélyeztető probléma, aminek okán égetően sürgős kérdések körvonalazódnak:

- Hogyan juthatunk el a hétköznapi emberhez?

- Hogyan szüntessük meg a sztereotípiákat?

- Miért nem ismerik a magyar kultúrát? Az oktatás a hibás?

- Hogyan ismertethetnénk meg az emberekkel a saját kultúránkat úgy, hogy közben nem azt érzik, hogy meg akarjuk őket változtatni, hogy lenézzük őket?

- Hogyan kerüljük el a manapság népszerű propagandaszerű „erőltetést”?

A magyar népi kultúra „trendivé” tételeinek első lépése egy masszív és teljes kommunikációs reform lehetne, aminek első lépéseit a Hagyományok Háza már megtette. Azonban sokkal globálisabban kellene megmutatni a hétköznapi embereknek, hogy aki a magyar népi kultúrát kedveli és őrzi is azt, ugyanúgy hétköznapi ember. Ennek a reformnak kis lépésekben kell történnie. A globalitást csak akkor tudjuk majd elérni, ha maguk a népi kultúra képviselői is teljes egészében részt vesznek benne, ugyanis előfordul, hogy bizonyos képviselők bezárkóznak, nem foglalkoznak a külvilággal és egyenesen a múltban élnek. A Covid-19 megtanított bennünket arra, hogy a világtól nem lehet elvonulni, annak szerves részei vagyunk és alkalmazkodnunk kell, ha életben akarunk maradni.

A következő lépcsőfok, hogy a digitális médiát felhasználva és az erre épített marketinget alkalmazva a magyar népművészetet lefordítjuk a laikus ember nyelvére. A nyelvre, ami szinte már mindennapos, ahol mindenki követendő példákat keres, influenzerek javaslatai alapján vásárol és éli az életét. Még szerencse, hogy a magyar népművészet ilyen életmódbeli „javaslatokban” jelentős mértékben bővelkedik, így az influenzerek kommunikációt legkönnyebben ismert em-

berek bevonásával érhetnének el, akik valóban releváns példát tudnának mutatni (színezesek, sportolók stb.) és megismertetni a népi kultúrát a fiatalokkal. A Hagyományok Háza egyedül erre kevés. Habár (talán) felismerték a betegséget, az eddigi törekvések csak tüneti kezelésnek bizonyultak. Ez csak úgy lehet egy sikeres vállalkozás, ha jól megtervezett és országos szintre emelve kezdődik meg (akár kormányzati segítséggel).

Fontos, hogy mindezt ne erőltetve alkalmazzuk! Az, ami kötelező vagy benne van a muszáj szó, elrettenti az embereket. Olyan ez, mint a kötelező olvasmány. Az embereket rá kell vezetni arra, hogy szeressenek valamit. Semmi se legyen muszáj! Arra kell rávezetni az embereket, hogy szükségük van a népi kultúrára, mert ettől lesznek többek.

Észrevételeim szerint a mai ember, főleg a fiatal réteg, egyszerűen vágyik az útmutatásra. A közösségi média az emberi hiúságra, sikeréhségre és önteltségre épül. Ha ezt sikeresen felismerjük és egy alapvetően jó cél érdekében megragadjuk, tömegeket leszünk képesek „megfertőzni” a magyar népművészet remekeivel. A mai ember igényli, hogy megadjuk neki azt, amiben büszkének érezheti magát, amivel kitűnhet a saját szürkének titulált életéből. Azonban, ehhez először fel kell építeni a megfelelő kommunikációt, megfelelően meg kell alapozni azt, hogy miért „#jóanépi”. Az emberi lélek egyszerűen igényli a katarzist, ezért mindenki valami többet keres a közösségi médiában, mint amennyi ő maga. Valamilyen fogódzkodót ahhoz, hogy olyanná válhasson, mint ahogy régen a tévében, most a Facebookon vagy az Instagramon látta. Ha megvan az alap, ha látják, hogy mások is „trendik” attól, mert népi viseletet hordanak, vagy zenélnek, ő is elkezd utánozni. Példát kell mutatni!

Régen a televízióban a celebtől kapták, ma főként az Instagramon az influencerszerektől kapják meg ezt a példamutatást. Az erre fogékony fiatalok vakon követik ezeket az embereket, mert szentül hiszik, hogy ettől menők vagy „trendik” lesznek. Az influenzerek ellen rengetegen felléptek és felszóltak már, de ettől megakadályozni nem fogják tudni. Ha igazán küzdeni akarunk az erkölcstelenség vagy rossz bálványnak vélt példák követése ellen, fel kell venni a kesztyűt, és a saját világunkban kell versenyezni velük. Egészen egyszerűen azért, mert a fiatal célcsoport ezt a kommunikációt szokta meg, így lehet őket megszólítani. Természetesen ez egy nagyon hosszú folyamat. A közösségi média sugallásai egyértelműen a kapitalista fogyasztásorientált gazdaság egyik fő pillérévé váltak. Nem vagyok benne biztos, hogy rosszat tenne a magyar népművészetnek, ha „kiraknánk a piacra”.

A megfelelően felépített, követendő influenszer kommunikáció egy másik lehetősége, ha nem valós embereket, hanem olyan karaktereket teszünk ki példának, akiket megfelelőképpen „el lehet adni” (Rózsa Sándor, János vitéz stb.). Amikor farsangkor, vagy a hozzánk is a kapitalizmussal begyűrűző halloweenkor (ami egy nagyon ügyesen médiatermékké avanszált népszokás) végignézek a gyerekeken, szinte mindegyik szuperhősnek vagy hercegnőnek öltözik. Attól érzik magukat „trendinek” és többnek másoknál, mert jó érzés az ő gúnyjukba bújni. Az amerikai filmes cégek a '70-es években elkezdett „merchandising” kommunikációja üzleti sikra emelte a filmpart. A Star Wars a mai napig világszenzáció és negyven évvel az első film bemutatása után is még mindig dollármilliárdokat hoz nem csak a filmekből, hanem az eladott tárgyak után kapott díjakból is. Miért ne lehetne „merchandising” módon eladni a népi kultúrát is?

Hollywood egyik legnagyobb marketing és kommunikációs csúcsa az volt, amikor rájöttek, hogy nem csak a felnőttek, de a gyerekek szívébe is meg kell találniuk az utat. Ők jelentik a jövőt, és ha már az életük kezdetén beleszeretnek valamibe, az mindig elkíséri majd őket. A napokban néztem vissza egy gyermekkoromban nagyon szeretett

sorozatot, a Szupercsapatot. Borzalmas volt. Mégis könnyű szökött a szemembe, mert gyerekkoromban olyannyira rajongtam érte. Nostalgiaival gondolok vissza rá.

Itt van a „trendiség” elérésének esszenciája. Megnyerni a gyerekek szívéét úgy, hogy felnőtt korukban nosztalgikus szentimentalizmussal gondoljanak vissza valamire. Pontosan emiatt, véleményem szerint a reformokat a gyermektáncházak szintjén, a gyerekekkel kell kezdeni. A népművészet pedagógiai alkalmazása és gyakorlati fontossága kétséget kizáró, de az online világban való jelenlét megteremtése és folytatása, valamint a fenti eszmefuttatás alkalmazásának megkezdése, a reform-folyamat beindítása egy új korszak beköszöntét eredményezheti. Amikor nem csak a hagyományos utat választjuk, hanem eleve ebben a digitális világban szólítjuk meg a gyerekeket és a fiatalokat. A külvilág felé azt lehetne sugározni, hogy a magyar népművészet képviselői, de ezen keresztül a pedagógusok is annyira „trendik”, hogy fent vannak a Facebookon és olyanok, akár az influenszerek.

A hatalmas kommunikációs reform több lépése közül ez a legfontosabb – megnyerni a gyerekeket. Ha ez sikerül, esélyünk van rá, hogy felnőjön egy olyan generáció, aki nem pejoratív módon értelmezi a népi kultúrát, mint ahogy gyerekkoromban tapasztaltam, hanem értékeli, szereti, tiszteli és részese akar lenni. Mennyire gyönyörű lenne, ha farsangkor vagy akár halloweenkor a gyerekek nem Vasembernek akarnának öltözni, hanem busónak vagy betyárnak...

taltam, hanem értékeli, szereti, tiszteli és részese akar lenni. Mennyire gyönyörű lenne, ha farsangkor vagy akár halloweenkor a gyerekek nem Vasembernek akarnának öltözni, hanem busónak vagy betyárnak...

MI A JÖVŐ?

A fent leírt gondolatcsoporthoz csupán egy szeletet annak a folyamatnak, amiről még fórumokat kellene rendezni és amiért még rengeteget kellene tenni, hogy véglegesen is elérhessük a teljes reformot. Ennek a – jórészt kommunikációs – paradigmaváltásnak azonban nem szabad megrekednie a gyermektáncházak szintjén! Igaz, hogy az új kezdet mindig egy „alulról jövő” változással indul, de a felnőttek világába is be kell gyűrűznie, hogy a tudást ők is megfelelőképpen tudják átadni a következő generációnak.

Ha a gyerekekkel már egész kicsi korukban megismertetjük a saját kultúránkat, nem csak testközelből, de a mai trendnek megfelelően is, ha elültetjük a magot, akkor így esetleg esélyünk van arra, hogy szélesebb körben is elkezdjenek járni néptáncolni vagy zenélni és képesek legyenek megszeretni ezt a csodás világot. Ha majd „trendi” lesz a népi kultúra, akkor érzük el a célunkat, és egy sokkal egészségesebb és elfogadóbb magyar társadalmat tudunk majd építeni.

Gundy Kristóf

SzínpadON: Triolina Folk koncert

Három primás hölgy koncertje a Hagyományok Háza online terében

– 2021. március 8. hétfő 20:00 –

PÁLL ÉVA • SALAMON BEÁTA • KUCZERA BARBARA

KÖZREMŰKÖDIK:

BALOGH KÁLMÁN - CIMBALOM

BOBÁR ZOLTÁN - HARMONIKA

HAVASRÉTI PÁL - NAGYBÓGÓ

Amit a táncház szimbolizál

Tizenhét évvel ezelőtti beszélgetés Halmos Bélával

– *Van egy talányos című, ám gyönyörű film: „Hajnalban indultunk”. Székely Orsolya rendezte. 1972-ben készült és rólatok szól. Honnan is indultál te hajnalban?*

– Egy gyulai családból. Építésmérnök édesapa, tanítónő édesanya, egy csodálatos család volt, ahol öten vagyunk testvérek, mindenki tanul muzsikálni is, de mindenki egyetemet is végez. Nagyszerű családi alapunk és indíttatásunk volt. Sok minden voltam én már, eredetileg építésmérnök vagyok, de a zene párhuzamosan ment mindig. Úgynevezett klasszikus zenét tanultam, hegedülni keztem hétéves koromban, aztán megtanultam klasszikus brácsázni, majd az ottani kamaragyüttesekben, a zeneiskolában muzsikáltam. Teljesen evidens volt a zenélés, a kamarazenélés, a társas zenélés számomra. Elvittek katonának, ott megtanultam gitározni, egy Jolana nevű csehszlovák gitáron játszottam a *Felkelő nap házá*t. Beatzenészek voltunk.

Aztán bekerültem a Műszaki Egyetemre és az ottani szimfonikus zenekarban brácsáztam, szólamvezető voltam. Sebővel ott találkoztunk, ő ott csellózott. Feri nem volt katoná, egy évvel fiatalabb nálam, így tankörtársak voltunk. A zenekarban találkoztam a nejemmel, Gyenes Katival is, ő fuvolázott és continuózott.

– *Hogyan lépett be ebbe a vonulatba a népzene?*

– 1969-ben hirdették meg a Magyar Televízióban a „Röpülj, páva!” népdalversenyt. Sebő akkor már József Attila verseket zenésített meg, amiket hármásban, a nejemmel és Ferivel játszottunk. A „Röpülj, páva!” versenyen gitárral kísértük a népdalokat. Innentől kezdve „vesztem el”. Azt hittük, ha elvégezzük az építész kart, majd dolgozunk mérnökként, de amikor meghallottuk Martin Györgynél az első eredeti anyagot, Zerkula János énekelt keservesét, sínre lökött minket az élet, illetve elsősorban Martin György Tinka. A népzene egyre inkább a hegedűre szűkül nálam, mert annak fantasztikus gazdag irodalma van. Ha csak a magyar anyagot tekintem, akkor is, hát még, ha az egész Kárpát-medencei nemzetiségi anyagot nézzük a klezmertől a cigányig. Mindenféle van, és még nem beszélünk a nemzetközi anyagról. Az életem innentől fogva bizonyos értelemben beszűkül: csak a hegedű létezik.

– *Hogyan jött a népzene kutatás?*

– A népzene kutatás úgy kezdődött, hogy halvány fogalmam sem volt arról, hogy kell népzene, tánczenét hegedülni. Sebő ötlete volt, hogy vegyük fel a zenészeket videóra. Én azt mondtam, nem kell, mert látom őket. De kiderült, igaza van, nem látunk mindent. Az is kiderült, hogy a méhkeréki zene, amivel kezdtük, nem egy *Kék a kökény, recece...* jellegű dallam, hanem egy motívikus, makám-szerű muzsika, az Isten tudja, mikor, hol tart az öreg, aki játssza.

– *Térjünk vissza egy pillanatra a „Röpülj, páva!” versenyre. Én magam azért ülök most itt, mert akkor az, amit láttam tőletek, nagyon megragadott. Sokan vagyunk így, én most köszönöm meg nektek, hogy elindítottatok. Akkoriban sokféleképpen zenéltél: énekeltél és gitáron kísérted magad. Azt a kíséretet hogyan alkottad meg?*

– Akkoriban mindenki gitározott. A beat- és a rockzenéről volt csak elképzelésünk. Egy nemzetközi diáktáborban voltunk, ahol a magyarok nem tudtak magyar népdallal szórakozni. A szerbek, bolgárok, lengyelek, németek ordítva énekeltek, mi meg csak kínlódtunk. Azt gondoltuk, hogy ha mindenkinek van gitárja és alátessz három akkordot, és tudja csépelni, akkor azzal lehet egy kicsit népszerűsíteni magunkat. Ezért kezdtük gitárral kíséreni a népdalt. Aztán amikor megismerkedtünk az eredeti zenével, kiderült, hogy a gitár nem is kell.

– *Hamarosan eljutottatok Székere, minden népzene kutató Mekkájába. Kivel ismerkedtetek meg ott?*

– Nem mi találtuk ki a mozgalmat, minket talált meg az élet. Bizonyos dolgokra az ember alkalmas, csak a megfelelő pillanatban kell ott lenni. Tehát a hóvirág majd akkor jön ki a hó alól, ha még van hó, de már jön a tavasz. Az éhségünk arra, hogy hogyan szól az eredeti anyag, hatalmas volt, mert nem lehetett seholyt hallani. Egyszer Sárosi Bálint *Zenei anyanyelvünk* című műsora ment a rádióban, és meghallottunk egy széki lassút Ádám István Icsán és zenekara kíséretével: „Le is szállnak, fel is szállnak a fecskék...”. Akkor „kinyúltunk” Sebővel. Mit kínlódtunk mi ilyen gitárral meg olyan gitárral? Ez hatalmas élmény volt!

Székere 1972-ben jutottunk el, Ádám Istvánhoz és zenekarához, akiről 1969-ben Martin György Kallós Zoltánnal és Sztanó Pállal együtt csinált egy filmet.

– *Ő lett tehát a mester, de főszereplője lett egy hatalmas tudományos munkának is, aminek alapján elnyerted a zenetudomány kandidátusa címet. Mit kell tudnunk Ádám Istvánról?*

– Ő egy széki, négy nyelven analfabéta cigányprímás. Nem tudott írni-olvasni, tehát abban analfabéta volt. Magyarul, románul és cigányul beszélt, azt se tudta írni-olvasni. Viszont a hallás utáni hagyományozódás folyamatában megtanulta azt a zenét, ami a világ egyik kiemelkedő teljesítménye: a mezősegi muzsikát. Ő volt a második az életében a méhkeréki Kovács Tivi bácsi után, akit élőben hallottam muzsikálni. Közben volt még egy román prímás is.

– *Mindent összegyűjtöttél Ádám Istvántól?*

– 1980-ig élt, visszatekintve nem értem, miért nem gyűjtöttem többet. Talán azért, mert én nem népzene kutató voltam akkor. Először is építész voltam, aztán egy együttes tagja, akikkel színházról filmig mindenütt zenéltünk. A népzene kutatás nem a főállásom volt. Ma már verem a fejem a falba, hogy miért nem gyűjtöttem másoktól is. Hozzá 1974-től '80-ig, haláláig jártam ki. Az ő és a zenekarának az anyagából írtam meg a kandidátusi disszertációt.

– *Kik voltak még azok a mesterek, akik jelentősek voltak az életedben?*

– Csak a hegedűről beszéljünk! Sajnálom, hogy Méréban öreg Árus Ferenchez nem mentem többet. 1972 karácsonyán hallottam őt, és nem jutottam el hozzá többször. Ahogy egyre jobban „szűkültem” a hegedülésre, úgy bővült azoknak a száma, akik nagyon jelentősek voltak, Neti Sanyitól kezdve Zerkula Jánosig.

– *Van egy másik nagyon fontos része ennek a „beszűkülte” életednek. A Duna Televízióban régóta megy a „Táncház” című sorozat, Rosta Katalin, Szomjas György és Halmos Béla műsora. Mi a célotok ezzel? Mit szeretnétek elmondani a nézőknek?*

– A célunk az, hogy a táncházmozgalomról híradást tegyünk. Szomjas György találta ki. A Magyar Televízióban ma is megy egy hasonló műsorunk *Népzenei magazin* címmel. Célunk az, hogy tudósítsunk, és bemutassuk ezt a zenei világot, az énekes, a hangszeres és a táncanyagot. Nemcsak a magyart, másokét is. Nemcsak népzene mutatunk, hanem a jazz és a rock felé is kacsintgatunk, hogy ismerjék meg az emberek. Talán van benne valami: ha én megszeretem, rátettem az életem, talán másoknak is tetszeni fog.

– *Nagyon szerencsés hajtása ennek a sorozatnak, amikor a megismert előadókat jobban bemutatjátok, azaz muzsikus portrékat készítetek róluk. Az egyik legszebb talán az, amit a moldvai János Annáról készítettetek. Mesélj valamit róla!*

– A '90-es évek elején nyílt erre lehetőségünk, a Történelmi Film Alapítvány jóvoltából. Arra gondoltunk, hogy meg kellene tisztel-

A Sebő együttes táncháza, Kassák Klub, 1976.

(Jánosi András, Halmos Béla, Sebő Ferenc, Éri Péter, Sebestyén Márta, Nagy Albert – fotó: Urbán Tamás / Fortepan, 88692)

ni ezeket a mestereket, akiktől a magyar népzene kutatás és a tánc-házmozgalom is rengeteget tanult, az ő teljesítményükre, tudásukra, emberségükre támaszkodott. Kilenc ilyen film készült el. Nem vagyok teljesen „hegedű-soviniszta”, így énekeseket is megkerestünk: Jánó Annát Moldvában, Gergely Andrást Türebén. Vannak olyan primások is, akik énekelnek.

Anna néniével nagyon izgalmas volt a forgatásunk. Alig akart megszólalni. Kallós Zoltán mint az erdélyi filmjeink szakértője velünk volt, de ott volt Sebestyén Márta és Berecz András is, így másnapra megszólalt.

– *Kitűnő kezdeményezés volt a Hagyományok Háza részéről a Táncházzal Archivum létrehozása, amelynek vezetője vagy.*

– Tudjuk, a táncház korábban volt, mint a Hagyományok Háza, párhuzamosan működtek. A táncház 25. évfordulójára létrehozott kiállítás alkalmával gondoltam arra, hogy ezt meg kellene csinálni. Ahogy a népművészeket felkösztöntöttük ezekkel a filmekkel, arra gondoltam, hogy az akkor már 25 éve sikeresen működő táncházmozgalom, ami Amerikától Japánig hagyományörző modellként működő, sikeres tevékenység, ennek a dokumentumait is össze kellene gyűjteni, úgyhogy ennek most a Hagyományok Háza keretében próbálok eleget tenni.

– *Prímása vagy a Kalamajka együttesnek, akikkel a világot járod.*

– 1990 óta vagyok velük, amikor Székely Levente külföldre költözött. Akkor én már nem nagyon akartam világot járni, jártam, hála Istennek, eleget korábban. De azért mozgunk, járunk ide-oda

most is. A lényeges itt az, hogy a Molnár utcai táncházat csináljuk. Ez az utolsó klasszikus táncház, ahol az aprók táncától az ének- és tánctanításon át minden úgy működik, ahogyan ez a modell sikeres lett. Erre nagyon büszke vagyok és örülök, hogy velük dolgozhatok.

– *Többször temették, aztán újjászültek a táncházzakat. Mi az igazság, él még ez? Mennyien látogatják a ti táncházaikat?*

– Az igazság az, hogy a táncház elindult egy táncházalattal 1972-ben, ma pedig minden nap van táncház, mindenféle táncházzal vannak, itthon és külföldön is. Hiszem, hogy ez egy szép nyugodt, lépésről lépésre történő fejlődés eredménye.

– *Halmos Béla körül mindig látni fiatalokat, mindenkit szívesen meghallgatsz. Részé ez is az életednek?*

– Meg a munkának. Hiszen ez az egész ügy, amit a táncház szimbolizál, voltaképpen a normális emberi élet kifejezése. Az élet öröme.

– *Táncolni nem lehet szomorúan?*

– De, azt is lehet. Csak ez az élet igenlése, az élet vállalása, az aktív élet. Ebben a világban, ebben a többszörösen áttételesen átmeneti világban, amiben ma kényszerülünk élni, még fontosabb az az átlátható kis, emberi közösség, amit egy táncház jelent. A Molnár utcában kétszáz ember van. Ezt föl lehet fogni, lehet velük ismerkedni. Az, hogy én beszélgetek emberekkel, az egyéni adottság. Irigymatlan hiány van ebben is. Rengeteg információ zúdul ránk, ennek nagy része nem hasznos. A beszélgetés hasznos, mert ez feloldás az információnak.

Fehér Anikó

Lőrincz Gergely írásai és rajzai

EZER TŐT S KÉTEZER NEM TELIK!

Míntha a harangok is ma ünnepélyesebb zengéssel adnák a székely falu tudtára, hogy vasárnap van. Nem is akármilyen, hanem virágvasárnap.

Elsőt harangoztak a misére. Még jócskán van idő, amíg másodikat s végül harmadikat is harangoznak. Ez a harmadik a béharangozás.

Antal bám olyant gondolt magában, hogy amíg béharangoznak, lehúzza a háromnapos szakállát. Így mégse mehet el a misére, met oda mindenhogya el kell menni a hívő embernek, s nem csak azért, met megszólják. Az asszon a kölykeket mosdassa. Őköt ő viszi el a később kezdődő nagymisére. A szedett rokolyának es kell egy kis friss levegő. Imá jó üdeje, hogy a ládába' fél a megpenészesedéstől. Szegén asszon, van vaj három hete, hogy fájlalja a derekát. Valamit erőst megemelhetett. Hejába mondom neki, hogy szóljon, ha valami nehezebbet kell emelni, a férfiaknak mégcs csak több erejik van. Így rendelte el azt a Jóisten. Áldott legyen az Ő szent neve! De hejába mondom, mindent egyedül akar megcsinálni. Ha lehetne, fel-fálná az egész világ dógát.

Nekem szerencsém vót. Azt vehettem el, akit szeretek. Jó dógos asszont kaptam, s még el se kellett lopjam, mint sokan, ha olyan leját akartak elvenni, akit szerettek. Biza, a legtöbb fiatal az öreg-asszonyok boronálják össze, aszerint, hogy kinek miye, hány fálcsa földje van. Az a legelébb való dolog! Majd a sok nyomorúság megtanyítsa ökö, hogy becslüljek meg egymást. Oszta elválás nincs! Az halálos véték, benne van a tízparancsolatba', s tám még a hét főbűn közt es fel van jegyezve. A sok gyermeket fel kell növelni, akármilyen nyomorúságba' es. Majdnem minden második esztendőbe' születik egy. Most két esztendeje született a mejink, Lázárka, s azt mondja az asszon, úgy érzi, mintha megint állapotos lenne.

– Mári te! Nem láttad a timsót? Hát nem megvágтам magam evvel a beretvával?

A timsó behúzza a sebet. Most csak a cigáripappirosból kell lehasítsak egy darabocskát, amit rejateszek a sebre. Így hamarább meggyógyul. Nem szégyen, met mások es így csinyálják. No, most még a csizmámot pucolom ki egy kicsitt. A subickot megtódom egy pár rejatöpésvel. Ugyes kifényesedik. Elyen formán elkészülve, a csizmák kikészültek a napra, a fényességbe, kicsit konkurálni vele. Szép fényesek, pedig a kefélésnél több töpés került reja, mind subick.

Csak most, nemrég harangozták az elsőt. A béharangozásig még van jócskán üdő. Elig húzta bé a kapucskát maga után, meglátta, hogy Cotán Berci csafil feléje jobb kéz felőlről. A tavaly pacilta vót meg, mikor elkapták a lovak, s felborították vele a szekeret. Eltörte vót a bal lábát, met azt húzza maga után.

– Hát te, Berci? Tám csak nem Bukarestbe sietsz úgy, hogy ne-hogy valami konferenciáról lekéssél – viccelte meg a legént.

– Úgy lássa kend, hogy sietek? Biztos, hogy a facsi járásom mián lássa úgy. Örvendek es, hogy találkozok kendvel. Úgy tudom, hogy kend okos ember. Elyenre van most szükségem, met olyant hallotam, ami nem hagy békémet. Hallani akarnám, hogy egy okosabb ember, mint én, mit szól hezza?

– Oszta' mi vóna az a nagy hír, ami annyira a begyedbe' van, hogy nem tudod megemészteni?

– Az az, hogy hallottam, amikor Liphangya Jánosné s Regina keresztanyám tárgyalták a nagy hírt, hogy még kétezer előtt vége

lesz a világnak. A Nap leesik az égről. Sokáig még az orrunkig se lá-tunk el. Így osztá' a korcsomák es bészárják az ajtót. Úgy mondták ezt keresztanyámék, hogy: „Ezer tőt s kétezer nem telik!”. Ebbe még Ámerika es tönkrementen. Tám ök a legjobban!

– Tudod, Berci, én amondó vagyok, hogyha az Ámerikaiak szé-pen megkérík a Márjacskát, megsegíti ökö, es, met nagy az ő ereje, sze' ő az Istennek az anyja.

– S há velünk hogy lesz, Anti bá, ugyan biza?

– Há azok nehez napok lennének, ha imá a korcsma es bészárná az ajtót. Otthon nincs mindenkinek pálinkája.

– De gyere, sürüljünk bé a házba, elyen fontos dógokat ne itt a kapuba' beszéljünk meg, s ha imá annyit emlegessük a pálinkát, le es hajthatunk vaj egy pohárkával.

– Te látod ezt a pohárkát, amiből iszol?

– Én látom, Anti bá, de métt kérdi?

– Azétt, met ennek a talpas pohárkának fontos történettye va-gyon. Te nem es tudod, hogy én imá halott es vótam. Én biza meg-jártam imá a mennyországot es.

– Tán csak nem, vaj mi!? – tátotta el a száját Berci. – Hát akkor, hogy van, hogy mégcs itt van ehejt, előttem? Hogy tudott visszajö-ni? Vaj kend még mindig halott?

– Meg vagy te himijálódva? Sze' látod, hogy élek. Az úgy esett, hogy egy repülő erőst kopóra talált repülni, s én hirtelen reacsi-perkedtem. Eszembe jutott, hogy itthon felejtettem a szép, talpas pohárkámot, s én csak abból tudom a pálinkát jóízűen meginni. Anélkül még az égbe se érzi jól magát az ember, pedig Szent Pé-terrel sokszor iddogáltunk a mennyország kapujába'. Kerestek es odafenn sokáig. Ahán angyalka, annyi felé repdestek, met Péter

imá régecske, hogy elkerült a földről, szüvesen hallgatta, hogy, hogy, s mint mennek idelenn a dógok. Mi minden történt azóta. Oszta' belátták, hogy hejába keresnek, s kihúztak a listáról. Búsult es Péter sokáig, met a viccimen es jóízűeket kacagott, csak úgy rizgett az a nagy, fehér szakállal mikor egy-egy jó viccet megeresztettem. Gondolom, a sok alleluja s hozsanna után, amit ott örökéig hallgatni kell neki, jólesett viccet es hallani. Azétt kerestetett annyira az angyalkákkal. No, akarsz-e még többet es hallani abból, amik velem megtörténtek?

Berci egy darabig nem szólt semmit, de erőst csafargatta a fejit. Nem lehetett tudni, hogy a csudálkozástól-e, vaj azétt, hogy ez imá egy kicsitt sokacska ahhoz, hogy meg es lehesen hinni.

Mikor megszólalt, Anti bám, egy alattomos mosolygást vehetett vóna észre, ha jobban odanéz.

– Há', hallja! Kendvel erőst sok minden megesett, de mondja csak, ez az egész nincs-e hazugság nékű?

– Hogy vóna te? Nezz csak oda, miket kérdez! – tett úgy Anti bám mintha megharagudott vóna.

– Kend azt mondja, hogy nincs hazugság nélkül, akkor biza hazugságával van – mondta ki Berci, amit erről az egészről gondolt. Húzta es hamar a sánta lábát maga után, met még hallotta, amint a gazda az ő Poncius Pilátussát emlegeti.

Anti bám még sokáig puszogott magába', hogy: – Nezz csak oda! Hagyja, hogy kibeszéljem a lelkemet, s még a végén ő veszen csúfságra. De hát azt es bé kell lássam, hogy ez a Berci nem es olyan tánde-mánde, mint amelyennek látszik.

Mári ném – aki hallotta ennek a „böcs” beszédnek egy részit, kicsit szorítva a ruváján az álla alatt, a fejit csafargatva mondta az urának: – Ugyan biza métt bolondítsa azt a szerencsétlen legétt elyen hejába való beszédekkel, hazugságokkal? Nincsen neki úgyes elég baja?

– Mári, csak te ne tudj annyit! Példának okáétt, azétt mondtam, hogy megtanyítsam arra, ne higgyen el egyből elyen kétségbejéttő, rémes híreszteléseket ezektől a visszamaradott, boszorkán forma öregasszonyoktól.

Még hogy ezer tőt, s kétezer nem telik! Még akkor es facsargatta a fejit, mikor kifordult a kapucskán, a templom irányába, met Lázár bám, a harangozó harmadikszor kongatta meg a harangokat. Ez annyit jelentett, üdeje az igaz Isten elé térgyepelve megköszönni, hogy megint megélhettünk egy hetet békébe', egészségre', erőbe'. Szépen megkérni, hogy szent törvényei szerint úgy igazítsa ezt a földi világot, hogy még sokáig így es maradjon. Áldott legyen az Ő szent neve!

*

JÁNOS BÁM A MENNYEK ORSZÁGÁBAN

Történt pedig, hogy János bám, aki az Aranykalász Tszcs egyik kocsisa volt egy magyar mezővároskában, miután ivótársaival a kocsmában mellre szívtva a szokásos, reggeli három-négy féldecijét, meghallva a tsz-elnöktől az aznapra neki ítélt munkát, olyan utálat fogta el, hogy lefordult a bakról es kimúlt. Két angyalka valami nagy erőlködve felcipelte a lelkét a mennyországba s átadta Szent Péternek. Szent Péter először is átadott neki elismervény fejében egy felhőt, es ismertette vele az égi szobarendet: – Reggel hattól délig halallelujáznia kell, s déltől este hatig hozsannázni.

– Hogy? Mit? Mit kell itt csinálni? S legalább kap-e az ember közbe' egy pár pofa fröccsöt?

Péter megnézte haragosan, s annyit mondott neki: – Kend es meg fogja kapni a kendnek járó mannát – es tovarepült.

János bám megvakarta a haja helyét, s megbotránkozva morogta: – Nekem az angyalkák azt mondták, hogy a mennyországba visznek, s nézd meg, mit kell itt csinálni?! Énekelni kell itt, mint egy sárgarigó, s még egy pofa sört es kap az ember. Igyák meg a mannájikot, de én biza mannát nem iszom.

Nagy szomorúan ráült a felhőjére, s elkezdte allelujázást.

– Alleluja! Alleluja! Hálle-e-e-e-luja!

Egy átszellemült angyalka lejtett el mellette. Megszólította: – Hé! Te! Nem volna számomra egy cigárid? Juttass bár egy csikket, no!

Az angyalka megnézte nagy megbotránkozva, s csak ennyit sóhajtott: – Halleluja – s tovarebbent.

– Héj! – kiáltott utána János bám. – Ha az

ember tisztességesen kérdez, felelhetnél rendezben es. – Angyal... beképzelt alak. A-a-a-a. Na, jól nézek ki.

Ráült újra a felhőjére tovább allelujázni, de most már sokkal mérgesebben.

– Alleluja! Alleluja! Lúja! Aszondom! Lúja-a-a!

Úgy, de úgy ordított mérgében, hogy a Jóisten is, aki nem meszse onnan a déli pihenőjét tartotta, felébredt es elámulva kérdezte: – Ugyan, miféle alak került a mennybe, aki így ordibál?

Hívatta Pétert. Az jött is futólépésben, ahogy az öreg lábai bírták, s hallják ketten János bámot ájtatoskodni a maga módján.

– Luja! A szentjit a fülednek! Luja!

Szelíden szólott az Úr mihelyt szóhoz jutott: – Hát neked mi bajod, édes fiam?

De hát János bámot éppen jókedviben találták, s már jócskán szomjas is volt.

– Hát, mit gondolnak magik? Mínek nézik itt az embert? Bögedezni kell itt egész nap, s még inni se adnak rendesen. Mannát adnának inni. Igyák meg magik a mannájikot! Én osztá mannát nem iszom. S elyen hiábavalóságot nem énekelek! Tudják meg! – ezzel hátat fordított nekik.

– Péter! – szólt az Úristen. – Úgy látom, hogy evvel a jóemberrel itt a mennyben nem boldogulunk. Az ő számára az lesz a feladatom, hogy ő fogja lehordani abba a faluba, ahonnan jött, az isteni sugallataimat. Így aztán időnként kapcsolatba kerül a szokott környezetével, s így a lelke megnyugvásra talál.

Meg is kapta János bám az első feladatát, s útra kelt a faluja felé. Oda megérkezve az első útja a megszokott kocsmájába vezetett. Ott találta az ivócimboráit is. Rendelt egy jó hideg fröccsöt, ami valóban a lelki megnyugvását jelentette. Miután széjjelsimította a harcsabajuszát, már lélekben megnyugodva, magabiztosan azt mondta: – No, még egyet! Még egyet! S még egyet!

Így aztán ott ül a mai szent napig. Így a faluja, s a mai polgármesteri hivatal is hiába vár a további isteni sugallatokra.

(Bajai Honpolgár 2014. február)

Tájszavak és kifejezések:

alleluja = dicsérvétek az Urat • csafil = biceg
fálcsa = területmérték (2 hold) • himijálódik = megbolondul
kopóra = magasra • Márjacska = Szűz Mária
met = mert • pacil = szerencsétlenül jár
ruva = kendő • sirül = fordul • subick = cipőkrém • sze' = hiszen
szedett rokolya = rakott szoknya
tánde-mánde = gyengeelméjű, féleszű • töpés = köpés

A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN

Naplók, levelek, visszaemlékezések – Kóka Rozália sorozata

Küldetésben – Fábián Margit

Hatvan esztendeje találkoztunk először. Útjaink hol párhuzamosan, hol szorosan közel futottak egymáshoz, hol kissé eltávolodtak, de soha nem veszítettük egymást szem elől. Mindketten 1943-ban, Bácskában, bukovinai székely családban születtünk. A Kaposvári Tanítóképzőben egy évfolyamra jártunk, Dr. Várkonyi Imre nyelvész tanárunk speciális kollégiumában együtt ismerkedtünk a néprajztudomány ága-bogával, a gyűjtés módszertanával. Egyidőben, 1962-ben nyertünk helyezést a Néprajzi- és Nyelvjárási Gyűjtők Országos pályázatán, ami sorsdöntő eseménynek bizonyult a későbbi életünkben. Bonyhádön egy iskolában végeztünk pedagógiai gyakorlatot, egy albérletben laktunk. Tanulmányaink befejezése után, szüleinkkel mindketten Édre költöztünk. Mindig büszkén vallottuk magunkat bukovinai székelynek. Mindketten egész eddigi életünkben – ki-ki a saját indíttatásának és adottságainak megfelelően – szakadatlanul a bukovinai székelyek hagyományainak megmentésén fáradoztunk. Fábián Margittal érde otthonában idézzük fel az általa bejárt életutat.

*

Bácskában, Andrásmezőn születtem 1943-ban, nekem akkor már volt egy nálam jóval idősebb bátyám. Ő már a 18. életévében volt, amikor én megszülettem. Tulajdonképpen öten lettünk volna testvérek, de végül csak ketten maradtunk. A legidősebb meg a legfiatalabb.

Apám, Fábián Mátyás családja az első székelyekkel került Andrásfalvára, ahogy az Rudolf László családfakutató jóvoltából ki derült. Méghozzá Kézdiszentlélekről, egy Fábián Ferenc nevű valaki telepedett le Andrásfalván, ennek a Fábián Ferencnek a leszármazottai vagyunk mi. A Fábián nemzetség nagy nemzet volt, tehát a jobb módúak közé tartoztak. Bár tudjuk, hogy Bukovinában a jómód viszonylagos volt, mert ugye, a nagy gyermekáldás, a sok gyerek a vagyont mind felaprózta. Így jártak apámék is. Nagypámnak, Fábián Gyurkának tizenvalahány fálcsa földje volt. Igen ám, de hét gyermek örökölte ezt a földet. A vagyon egyből kisebb lett, de apámnak így is sikerült – mondjam azt – a középosztályba felküzdenie magát.

A bukovinai székelyekre jellemző volt, hogy nagyon számontartották a származást. Anyám részéről örmény származékok vagyunk. Ükapám az 1850-es években telepedett le Andrásfalvára. Az első anyakönyvi bejegyzések még Ursidnak nevezik, majd később az utódokat hol Ursulynak, hol Ursuinak hívják, végül aztán Ursulyánnak románosították a nevüket a papok, akik vezették az anyakönyveket. Tehát anyai részről, az anyai nagypámnak az ága ez.

Anyai nagyanyámék Bálintok voltak, reformátusok, anyai nagypám pedig katolikus volt. Ezért vannak nekem református rokonaik is. Így, házasság révén keveredtem az Ömböliekkel rokonságba, akik reformátusok.

Anyai nagypámnál az volt az érdekes, hogy székely ezermester volt. Asztaloskodott, bútorokat, de házak építésénél ajtókat, ablakokat is készített. Mindenféle famunkához értett, de emellett gyógyított is. Fogat húzott, ő volt Andrásfalva foghúzója. Az édesanyja, Erdős Katalin „tudós asszony” volt, aki ismerte a gyógynövényeket. Valószínű, hogy nagypám az édesanyjától tanulta ezeket a gyógymódokat. Emellett a hangszereket is nagyon szerette. Megtanult hegedülni, furulyázni, de az öccsével együtt elhívták őket Szeretbe, a templomi orgona javítására is, tehát ahhoz is értett. Ügyeskező, ezermester, alkotó valaki volt. Két bútordarabot még mindig őrzök, amit ő készített.

Amikor apám részt vett az első világháborúban, mert ő 1899-ben született, és a háború végén őt is behívták katonának, olasz fogságba került. Két évet töltött olasz fogságban a háború végén, illetve a háború után. Egy kicsit olaszul is megtanult. Igen ám, de mire hazajött a fogságból, addigra Bukovina Romániához került, nem az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott már.

Apámat behívták román katonának. Mielőtt elvitték volna, ellopta anyámat. Azért, hogy biztosítsa magának a leányt, hát ellopta. Ugye, ő egy nagygazdának a fia volt, anyám „csak” egy mesternek a leánya, úgymond, szegény leány, a szülők ellenezték a házasságukat. Apám két vagy három évig volt román katona, pontosan nem tudom, utána házasodtak össze. Hát ez volt az ő történetük.

1941-ben Bácskába kerültek a többi székellyel együtt. Szabadkától nem messze, Topolya mellett, Andrásmezőn települtek le. Ez egy kicsike falu volt, mostanában sikerült végre meglátnom.

Bácsjózseffelva és Andrásmező két szomszédos község, pár kilométerre vannak egymástól. Dr. Németh Kálmán bácsjózseffelvi plébános felfedezte a szüleimet. Bármilyen rendezvény volt, meghívta őket, hogy szerepeljenek. Fontos volt az akkori kormánynak, hogy a megfelelő propaganda meglegyen. A kitelepítés népszerűségét és a jogosságát így akarták hangsúlyozni. Ezeken a rendezvényeken apám és anyám mindenütt ott voltak. Németh Kálmán még Horthyhoz is elvitte őket. A „Száz ezer szív sikolt” című könyvében benne van apám is, meg anyám is, amikor Kenderesen meglátogatják a Horthy-családot. Így került anyám a '41-es kiállításra is a többi józseffelvi székely asszonnyal és Székely Alberttel együtt. Hogy a szüleimet Bácskában vitték minden rendezvényre, ott döbbentek rá, hogy az ő kultúrájuk nagyon értékes, később ezt nekem nagyon igyekeztek átadni.

Jött '44. Én '43 őszén születtem, alig voltam egyéves, amikor Bácskából el kellett menekülnünk. Zalába kerültünk, Pacsára. Kaptunk egy idős házaspártól egy kis kamrát, ott húztuk meg magunkat, abban töltöttük a telet. Mindig mesélték a szüleim, hogy abban a kicsi kamrában kicsi volt a hely, földes volt a padlója. Addig szaladgáltam ott, hogy gödör lett a padlón. A többit el lehet képzelni.

Negyvenöt tavaszán kerültünk mi is Tolna megyébe. Más családok eléggé szétszóródtak, apámék igyekeztek egy faluban letelepedni. Sikerült is. Lengyelre került a hat testvér, öt fiú és egy lány. Akkor apámat megválasztották a földigénylő bizottság elnökének. Megvolt a földosztás, egy évig bírószkodott is. Apám minden ilyen tisztségétől igyekezett megszabadulni, mert nem túlzottan szerette ő a vezető szerepet. A bíróságról is hamar lemondott és igyekezett a háttérben maradni.

Az ötvenes években a kommunista párttól kijött egy „elvtárs”, és fölkérték apámat, hogy vállalja el a járási tanács elnökhelyettesi posztját. Nem felejttem el azt a jelenetet sohasem, bennem maradt – én akkor olyan hatéves voltam –, nagyon bennem maradt az a jelenet. Megjelent egy fekete kocsis az udvarunkon, egy fekete autó, amikor autót alig láttunk azokban az időkben. Már ez maga egy szenzáció volt. Emlékszem, hogy apám le a föl járt a konyhában és azt mondogatta:

– Rózszi, most mit csináljak? Én nem akarom egyetlen paraszt padlását se leseperni!

Teljesen kétségbe volt esve. Nem volt megtisztelve, és nem örült ennek a fölkérésnek egyáltalán.

– Ha nem vállalom el, elvisznek, bezárnak, börtönbe kerülök – mert ugye ez szabotázsnak számított..

Végül is azt a megoldást választották, hogy elvállalta a járási tanács elnökhelyettesi tisztséget. Naponta bejárt busszal Bonyhádra. A szüleim jóban voltak a körzeti orvossal, aki nagyon kedves ember volt, gyakran járt hozzánk. Ő adott orvosi igazolást, hogy anyám nagyon súlyos beteg, apám nem tud bejárni nap mint nap Bonyhádra. Így sikerült hét hónap után lemondania erről a nagy tisztségről. Hát azt hiszem, ez mindent elmond apámról. Bevallom, én egyáltalán nem értettem, apámnak miért nem tetszik, hogy minden nap busszal járhat be Bonyhádra. Ezt az egészet csak felnőtt fejjel értettem meg.

Az általános iskolát Lengyelen végeztem el 1957-ben. Szerettem volna továbbtanulni, természetesen apám is akarta, hogy tanuljak. Ő nagyon pártfogolta, hogy minden gyerek, aki tehetséges, tanuljon. A testvéreit állandóan győzködtte, hogy „add be valamilyen iskolába azt a gyermeket!”. Azért van az, hogy az unokatestvéreim közül – ugye, elég nagy a család – ötvenen tanultunk tovább. Őriási, nagy szó volt ez! Mert az ötvenes években még fizetni kellett, hogy tanulhassanak, a negyvenes években pláne! Az egyik unokatestvérem, Fábián András Dombóvárra járt gimnáziumba, azután a Gödöllői Egyetemen tanult, és agrármérnök lett. Elmondta a nővére, hogy „két szekér gabonába került, mire András elvégezte a középiskolát”, hogy ott kollégiumban volt. Tehát nagy anyagi áldozattal járt. Igen nagy szó volt! A bukovinai székelyek közül sokan nem is akarták taníttatni a gyerekeiket. Azt mondták, hogy maradjon otthon és dolgozzon.

Dombóvárra kerültem középiskolába. Azért oda, mert Földi István ott tanított. Földi akkor már a Székely Tanintézet miatt nagyon népszerű volt. A semmiből teremtette meg gyakorlatilag. Kapott négy vagy öt juttatott sváb házat, abból ő egy tanintézetet csinált kollégiummal együtt. Negyvenkilencben Rákosiék megszüntették, Földit áthelyezték Dombóvárra, a gimnáziumban lett igazgatóhelyettes. Miután Földinek ilyen híre volt, olyan döntés született, hogy Dombóvárra kell mennem, mert Földi ott tanít.

Igaz, hogy végül nem abba a gimnáziumba kerültem, ahol ő tanított, mert ott nem volt kollégium, hanem egy másik gimnáziumba, de meghagyta, hogy időnként menjek el hozzá és számoljak be. Én nagyon szorgalmasan látogattam Pista bácsit, nagyon szerettem vele beszélgetni, ő terelt és irányított tulajdonképpen a székelység felé. Beszélgettünk arról, hogy mi is az a székely. Mi is az, hogy ilyen a múltunk, s így tovább. Édesapám után Földi István a második ember, aki az életemre a legnagyobb hatással volt.

Földi hatására én szerettem volna néprajzos lenni. Igen ám, de akkor úgy volt, hogy muzeológia szakra minden évben öt embert vettek fel, és mindig más egyetem vette fel azt az öt embert. Hol a budapesti, hol a debreceni, hol a szegedi. Abban az évben, 1961-ben, amikor én végeztem, csak Debrecenben lehetett muzeológia–néprajz szakra jelentkezni. Ebbe viszont apámék nem egyeztek bele, mert apám akkor már hatvanon túl volt. Azt mondta, hogy ezt ők már nem bírják vállalni, hogy én öt évig távol legyek, és ők azt finanszírozzák, ők ehhez túl öregek. Válasszak olyan pályát, amelyhez nem kell ilyen messzire menni, és előbb kenyérkeresethez jutok. Így került szóba a kaposvári tanítóképző, és így kerültem a kaposvári tanítóképzőbe.

Az, hogy a főiskolán én elkezdtem foglalkozni a bukovinai székelyek múltjával, gyűjteni kezdtem, az nem csak Várkonyi Imrének köszönhető, én addigra már be voltam oltva Földi által. Várkonyinak abban volt nagy szerepe, hogy megismertette velünk azon a bizonyos szakkollégiumon, hogy mi is a néprajz, megismertük a néprajztudományt és a néprajzi gyűjtést. Állandóan biztatott minket, hogy gyűjtsünk, gyűjtsünk és gyűjtsünk. Te is hazacipelted a Tesla magnót, én is hazacipeltem, nem tudom hány kiló volt. Hatvan-kettőben vittem haza először. Könnyű dolgom volt, mert apámat odaültettem a magnó elé és azt mondtam neki, hogy amit csak tud, énekelje el. Ő aztán énekelt egyfolytában. Majd hívták a szomszédokat, rokonokat, akikről tudták, hogy jó énekesek; odagyültek hozzánk és énekeltek.

Az első pályamunkám a fuvarozás története volt, azért, mert gyerekkoromban jöttek apámhoz a rokonok, a komák, a szomszédok és miről meséltek? Hát, a kalandjaikról. Milyen kalandjaikról? Hát, amikor fuvarba mentek, lementek Móduvába vagy Baszarábiába – miként ők nevezték. Ez keltette fel a figyelmemet, ezért gyűjtöttem ezeket.

Apám megint összegyűjtötte a jó fuvaros embereket, azok elmesélték, hogy s mint történt. Apám segített abban, hogy el tudjam képzelni, hogy is volt. Én soha életemben ott nem jártam, ilyesmit nem csináltam, sok mindent nehezen tudtam megérteni, de apám mindebben segített. Én azt leírtam. Várkonyi tovább irányított, hogy ez jó, ez nem jó, így írfam, úgy írfam, így született meg az első pályamunkám, amivel országos II. helyezett lettem. Várkonyi azt mondta:

– Na jó, ezt megcsináltad, de most mi lesz a következő?

A második pályázatomban egy nyelvészeti, gazdaságtörténeti pályázat volt, amit a Víg József által szerkesztett kérdéssor alapján kellett megírni. A harmadik pályázatomban volt aztán, 1968-ban „A gyűjtögető gazdálkodás”, amit most elővettem, és megpróbálom könyvalakban átírni az egészet. Már kétharmada készen van. Ez a vadnövények felhasználása, a vadfogás és a harmadik része a halászat. Ennek a pályázatnak a harmadik része megjelent az Ethnographiában. Ez volt nekem tulajdonképpen a „tűzkeresztység”, az első nyomtatásban megjelent munkám. Ez 1973-ban volt. Azután dolgozni kezdtem a „táplálkozás”, amit, bár rengeteg cédulám van hozzá, máig se fejeztem be.

Engem mindig nagyon izgatott egy kéziratban lévő könyv, amit Gábris nagyapám adott apámnak és hagyott – tulajdonképpen – rám. Ez a Pintyer Feri Marcika-féle halottaskönyv. Azzal kezdtem aztán foglalkozni, hogy az az énekanyag, ami benne van, honnan származik. Az a szövegből érezhető volt, hogy ennek irodalmi gyökere van. Vajon a szerző honnan másolta? Ebben segített aztán Domokos Pál Péter annyiban, hogy amikor elmondtam neki, mi az, ami engem foglalkoztat, akkor azt mondta:

– Hát, a Kájoni Cantionálé!

Aztán kiderült, hogy Andrásfalván volt egy Kájoni Cantionálé, amit Domokos Pál Péter vásárolt meg Sebestyén Ádámtól. Tehát megvolt a kiinduló pont, azután jártam, bújtam a könyvtárakat. A XVIII. századi egyházi könyveket keresgéltem, gyűjtögettem. Rájöttem, hogy nem mind hivatalos egyházi énekekből valók a szövegek. Van más forrás is, így a vallási ponyvához jutottam. Olyan szálakra bukkantam, hogy pontosan megtaláltam ezeknek az énekeknek a szövegét a ponyvákon.

Az is kiderült, hogy volt egy verses szentírás, egy Varga nevezetű ember az Új testamentumot foglalta versekbe. Az Egri Nyomda Részvénytársaság adta ki, és eljutott Bukovinába is. Sőt, eljutott László Mártonhoz, azaz Pintyer Feri Marcikához is. Ő azután eladta Bada Ferencnek. Én Bada Ferencnél találkoztam ezzel a könyvvel. Ilyen érdekes kutatási szálak voltak. Így született meg azután a könyvem, a „Már elmenyek az örömbé” 1994-ben.

Ezt követően, Halász Péter biztatására, kisebb témákat dolgoztam fel a Honismeretbe. Az első volt a nagybőjt a bukovinai székelyeknél. Tulajdonképpen a táplálkozással kapcsolatos adataimat dolgoztam fel, hogy nagybőjtben mivel is táplálkoztak. Nyilván a szokásokra is kitértem. Az öngazgatás is nagyon izgatott. Ebbe beletartozik a bíróválasztás, zsitárválasztás, képviselők, deputások választása is.

Höflerné Kelemen Emma a rendszerváltás után meghirdette a bukovinai témájú táborait. Én bejelentkeztem nála, hogy szeretnék ebben a táborban segíteni neki. Mentem is, minden táborában ott voltam. Ugye neki köszönhetjük, hogy eljutottunk először Kanadába. Kanadában akkor én kilenc kazettányi anyagot vettem fel. Élettörténeteket gyűjtöttem. Egy picike részt az út után megírtam, az egyharmada részt, mert én könyv alakban szerettem volna megírni. Egyharmad része el is készült, de azóta is ott van a számítógépben, mert közben más munkába kezdtem.

Itt volt harminc levél, Földinek a levele, amit ő az akkori oktatási és közművelődési miniszternek írt. No, mondom, ezekkel is kellene kezdeni valamit! Akkor ezeket a leveleket gyorsan bemásoltam a gépbe, elemeztem, illetve hozzá gyűjtöttem még némi anyagot, és így született meg a „Székely Tanintézet Tevelen” című könyvem. Az érdekesség az, hogy tőlem függetlenül Asztalos Zoli ugyan csak megírta, de ő más forrásokat használt fel, mert ő megkapta a Földi-családtól Földi István feljegyzéseit, elsősorban azok alapján dolgozott. Kapott egy csomó fényképet is az iskoláról. Ráadásul ugyanannál a kiadónál, a Bukovina Kiadónál jelentette meg ő is, meg én is, ugyanabban az évben, körülbelül egy hónap differenciával. Gykeztem megszerezni Zoli könyvét. Örömmel fedeztem fel, hogy nem keresztezték egymást a források. Egyetlen Földi-levél van, ami nála is szerepel és nálam is, egy kis, rövidke levél. Egyébként ő más forrást használt. Viszont akkor én levélben föl is kerestem és elküldtem neki a könyvemet. Hát csak azért, hogy mindenféle félreértést elkerüljünk, nehogy valami gyanúsítgatás történjen. Megállapítottuk, hogy a két könyvet egybe kellene rakni, és akkor lenne teljes. Ugyanis ezek a levelek az iskola szervezési dolgairól szólnak, az övében pedig az iskola tartalmi munkájáról van több szó. Tehát a kétőt össze kellene rakni, akkor lenne teljes.

*

– Milyen jó, hogy dolgoznak a fiatalok is!

– Ennek nagyon örülök én is, amikor látom, hogy van, nem azt mondom, hogy tömegével, de van sok lelkes fiatalunk. Ma már egészen más körülmények között élnek, mint ahonnan mi kerültünk ki. Teljesen más az indíttatásuk, és hála Istennek, nagyon sokan tanulnak, nagyon sok egyetemet végzett fiatalunk van. Persze azt azért látnunk kell, hogy nagyon sokat jelent, hogy a fiatal környezetben van-e valaki, aki elmagyarázza neki, hogy ő bukovinai székely, és mi az a bukovinai székely, mert nagyon sok fiatalunk nincs ezzel tisztában. Hála Istennek, vannak, akik lelkesen csinálják és folytatják.

– Mi motivált téged egész életedben, hogy szakadatlanul gürcölj ezért a népért, szalmaszálanként rakd össze, amit magukkal hoztak?

– Egyszerű, Rozál! Minden, amit eddig elmondtam. Hagyományörző bukovinai családba születtem. Engem apám így nevelt. A kanadai rokonoktól kapott egy magyar történelemkönyvet. Ő azt a könyvet még Bukovinában többször is elolvasta, nagyon szeretete. Én az első történelmi fölkészítést és a történelemórákat apámtól kaptam. Úgy tudta az árpád házi királyokat, nekem úgy elsorolta, hogy még! Az, hogy ilyen erősen történelmi érdeklődésű vagyok, erre egyetlen magyarázat van: beleszülettem. Van még egy csomó adósságom. Nem tudom, hogy meddig élek.

– A régi bukovinai életet nem lehet többé összerakni.

– Nem is szabad, nem is az a lényeg, hanem az a lényeg, hogy ne felejtjük el, hogy kik vagyunk, mik vagyunk, honnan jöttünk, ez a lényeg. Ez egyszerűen az ember biztonságérzetéhez hozzátartozik, hogy tisztában legyen, hogy ki ő. De csak úgy tud tisztában lenni, ha pontosan tudja, nem csak azt, hogy ki az apja és az anyja, hanem a nagyszülők és a család honnan származnak, és mi az, amit az ő családja hozott magával. Hálát kell adnom Istennek, nem csak az én családom, hanem minden bukovinai székely család gazdag hozománnyal érkezett szellemileg. Nem anyagilag, anyagilag olyan szegények voltak, mint a templom egere, hanem szellemileg. Mi egy gazdag hagyományba születünk bele. Érdemes ezt a hagyományt megőrizni, továbbadni, amennyire tudjuk. Én állítom, ha a bukovinai székelyeknek nem lett volna ilyen gazdag hagyománya és kultúrája, rég eltűntek volna, amilyen hányatott volt a sorsuk. Tulajdonképpen már rég be kellett volna olvadniuk valahova. Azért vagyunk még mi is bukovinai székelyek, és tudjuk, hogy bukovinai székelyek vagyunk, mert őrizték ezt, ez volt a kohézió, ez volt, ami összetartotta őket.

Lejegyezte: Kóka Rozália, 2021.

*

Szószedet: deputás = küldött; fálcsa = területi mértékegység (1 fálcsa = 2 hold); zsitár = mezőőr, csős

Fábián Margit írásai: Halászat a bukovinai Andrásfalván. *Ethnographia*. 1973. 3. sz. (345-352) • László Márton, a bukovinai székelyek halottaskönyv írója. *Honismeret*. 1985. 2. sz. (34-38) • Adatok a moldvai Lészped község halászatához. In.: *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Bp. 1991. (179-185) • Elszentült a nap az égről. *Bukovinai székely népdalok Tolnából*. Gyűjtötte és az előszót írta: Fábián Margit. Lejegyezte: Ludmány Géza. Közreadta: Várkonyi Imre. Szekszárd, 1992. • Nagybőjt a bukovinai székelyeknél. *Honismeret*. 1993. 2. sz. (29-34) • Szilveszter esti, újévi szokások Bukovinában. (47-49) • László Márton halottaskönyveiről (64-69); Nyelvjárás (70) In: *Székely kalendárium 1994*. Szekszárd, 1993. A Székely Szövetség kiadványa. • „Már elmenyek az örömbé” László Márton (Pintyer Feri Marcika) halottaskönyve 1919. Szekszárd, 1994. • Andrásfalvi fuvarosok. *Néprajzi Látóhatár*. 1996. 1-2.sz. (222-235) • A bukovinai székely falvak öngazgatása. *Honismeret*. 1997/4. (45-49) • Fazekas István: Hetediziglen – könyvismertetés, *Honismeret*. 2006/2. (106-107) • Zsók Béla: Az andrásfalvi reformátusok két évszázada – könyvismertetés, *Honismeret*. 2006/5. (109-110) • Bukovinai magyarok Kanadában. *Honismeret*. 2007/1. (65-69) • Zsók Béla (1939-2006) – nekrológ, *Honismeret*. 2007/5. (96-97) • „Móduvázó” bukovinai székelyek. *Honismeret*. 2008/1. (64-70) • Rudolf László: Bukovinai székely családok – Józseffelva – könyvismertetés) *Honismeret*. 2008/5. (86) • Rudolf László: Józseffelvi fényképalbum – könyvismertetés) *Honismeret*. 2009/4. (104) • A bukovinai székelyek hazajövelele 1941-ben. *Honismeret*. 2012/5. (23-28) • Egy bukovinai székely írástudó, Sántha Alajos. *Honismeret*. 2013/2. (57-58) • Székely Tanintézet Tevelen. *Bukovina Kiadó, Bp.*, 2016. • Remények és csalódások földje, Bácska. In. *Honosság – hontalanság. A bukovinai székelyek és a Délvidék – Vajdaság etnikai és társadalmi változásai a 20. században. Tanácskozás. Szabadkai Városi Múzeum, 2018. (11-32) • Ínséges évek Bukovinában. *Honismeret. Különszám. XLVII. évf. 2019. okt. (149-152)**

1

2

3

4

5

1. Anyai nagyapám, Gábor István, aki asztalos mester volt, és afféle ezermester. Még foghúzással is foglalkozott, s más betegségeket is gyógyított, pl. a gennyes mandulát is felvágta. (Lengyel, Tolna m. 1946) • 2. Édesanyám és az unokatestvére (Radóc, 1917–18 körül) • 3. Édesapám, Fábian Mátyás „mejesbundában” (1930-as évek) • 4. Nagyanyám és édesanyám (Radóc, 1917–18 körül) • 5. Édesanyám és én (1953-ban újságírók riportot készítettek a Lengyelen folyó kulturális munkáról és a bukovinai székelekről) • 6. Az 1941-es budapesti kiállítás résztvevői, jobb szélén Fábian Mátyásné, mellette Székely Albert, józseffelvi fafaragó

6

*A kosárkészítés mozzanatai
Fotó: Halász Péter
Negatív szkennelés: Ádám Gyula*

„Hej, meg kell fonnyad jól...!”

A fűzvessző-fonás hagyományos mestersége a moldvai Pusztinában

A hagyományos népi mesterkedés szervesen illeszkedett a család munkamegosztásba, ami a létfenntartáshoz szükséges javak (lakás, élelem, ruha) előállításán kívül az egyéb szükségletek kielégítését is szolgálta. Ha ez a tevékenység nagyobb méretű s a házi szükségleten felül is készített értékesítésre vagy cserélésre alkalmas cikkeket, akkor háziipar a neve; ha pedig kizárólag, vagy elsősorban a speciális termék előállítására vállalkoztak, akkor kézművességről beszélünk.

A moldvai magyarok, akik műveltségünk számos régies elemét őrizték és részben őrzik ma is, témánk szempontjából a közösségi kultúra e két fokozatának érintkezésénél, egymással átfedésben lévő területén találhatók. A természetben előforduló és a néprajztudomány által *gyűjtögetésnek* nevezett tevékenységgel fellelt alapanyagból, a zömmel fűzfélék vékonyabb-vastagabb vesszőiből font szükségleti tárgyakat a legtöbb parasztcsaládban maguk, elsősorban a férfiak, mégpedig legtöbbször az idősebbek készítették, akiknek hanyatlóban lévő fizikai erejére a gazdálkodás során már kevésbé lehetett számítani. Akiknek a művelésre alkalmas föld szűkössége miatt több idejük jutott, vagy akiket a megélhetés kényszere rászorított a mezőgazdasági termelésen kívüli forrásokra, azok között többen-kevesebben vállalkoztak a vizek mentén könnyen begyűjthető fűzvesszőből készített használati tárgyak készítésére és az áruforgalomban, elsősorban cserekereskedelemben való értékesítésére.

A Kárpát-medencében elterjedt *vesszőfonás* ismeretanyagát népünk valószínűleg jóval a honfoglalás előtti időkből hozta magával.¹ Ez a tudás alkalmas volt a különféle gúzsok, sövénykerítések, székérolidak, kocsikasok, vagyis sík felületek készítéséhez. Több szakértelmet igényeltek a kerekded holmik, mint a kémények, kasok, halászó varsák, kosarak és hasonlók,² ezek többsége azonban már a moldvai gyakorlatból is kikopott, a mesterség gyakorlata jó ideje itt is elsősorban kosarak készítésére szorítkozik. Ebből pedig kétféle készül: a hántolatlan vesszőből font, *tírnának* is nevezett *kosár*, *kosornya*, *kétfülű kosornya*, valamint a hántolt, néha színezett vesszőből font *kézikas*, *kosárka*, *sipli* és alakváltozatai. Mindkét típusa készülhet házimunkában vagy háziipari keretek közt.

*

A KOSÁRFONÁS ALAPANYAGA, A FÜZVESSZŐ

A különböző fűzfajok tekintetében számottevő a bizonytalanság a moldvai csángómagyarok ismeretanyagában. Ezért célszerűnek tűnt, ha nem a növénytan, hanem használat szempontjából csoportosítom a kosárfonáshoz használt különböző fűzfajokat.

A *fehér fűz* (Salix alba, románul salcie) *fűzfa*, *ficfa* (szinte az egész moldvai magyar nyelvterületen³), *fiszfa* (Bogdánfalva,⁴ Lészped, Pusztina, Szoloncka⁵); az északi csángó településeken a *lóza* (Balusest, Ploszkucén); másutt *rekece*, *sárig rekece* (Lészped, Trunk⁶), *re-kita* (Frumósza), *rokotyá* (Bogdánfalva⁷), *rekecefa* (Lészped, Trunk⁸). Ennek a fajnak a moldvai magyarok elsősorban a fáját értékelik, főként építkezéshez. Kós Károlynál olvashatjuk, hogy „Mióta a világ megszorodott és megvékonyult a fa”, a csángók közt a fenyőboronát pótló különféle építőeljárásokkal kísérleteznek, többen áttértek a házépítésben is az addig csak a szegénység által alkalmazott tapasztott vesszőfalra, majd ennek tökéletesített formájára, a *sipkás*-vagy *csipkásfalra*.⁹ Egy-egy nagy, belül üreges fűzfát gyakran hasz-

náltak kéménynek. „Hol ment ki a füst, tettek egy nagy fűsztodut. Il-len fűzfának egy nagy oduját, mellikbe asztán ment ki a fűsz. Van-nak nagy fűzek, mikor megöregszik, akkor csak a széle jó. Kivették sze tettek fel oda.”¹⁰ A *szőlőherág*¹¹ céljára leginkább két fűzfaj, a Salix alba és S. caprea ágait használták. A régi házak falát és a *kerteket* is *rekitából* fonták. Kós Károly írja: „A paraszttudvarok gyakran magas vesszőfonású *kerttel* vannak kerítve. A régi sövényépítkezés emléke megmaradt a tyúkajtákban, valamint a belső udvar többnyire ke-rek alaprajzú *jobú okoljában*. A régi típusú, sövényfonású, egynyi-tású kapuk emlékét csak a kettős udvarok belső, közönséges kapuja őrzi.”¹² A halászással foglalkozó falvakban (Lészped, Trunk) a var-sát *rekecefa* (rekettyefűz) vesszőjéből fonják, cérnával, s *pápurával* (gyékény) kötik össze. A *fiszfából* könnyűsége miatt szívesen készí-tenek *kapanyelet* és *feresztőtekenyőt*. A kútforrás fölé állított küpü is rendszerint odvas ficfából való, mert a belét könnyen kiszedhetik.¹³ Hangszerkészítéshez is használják a fűzfát, ez a *tilinka*, ami így ké-szül Klézsén: „Fűzbotot vágunk le. Egyik végét megfoglunk, másikkal csavarták a héját. A héj egyik felében kivágtak egy darabot, hogy ott keskenyebb lett, egy likat csináltak, s lennebb is csináltak egy likat. Mi-kor megfűjtük, a likhoz tették a nyelvüket, s úgy énekeltek vele, mint a furulyán.”¹⁴ Használták továbbá *retycika* fűz friss, hajtásait festésre, gyermekcsemegének, teának. A *csigolyafűz*t vagy *veres csigolyát* (Sa-lix purpurea, rom. răchită roșie, vagy mlajá) leginkább szőlő és *csokány*¹⁵ kötözésére használták, de kaskötésre is jó. Neve *re-kita*, *retyi-ta* (Kalugarén, Kelgyest, Szabófalva¹⁶), *lonkaji fűz* (Bogdánfalva¹⁷). A pusztinaiak szerint kötözésre a legjobb az egyéves hajtás, ez a *csi-golya*. A moldvai falvakban ezzel kötik a szőlőt, a *csokánt*. Trunkon *mázernek* mondták a fűz vékony ágát. A Szeret völgyében *málázinak* nevezett fűzvesszővel kötik a szőlőt.¹⁸ Szabófalván *fűzfagúzzsal* kötik össze az árpakévéket.¹⁹ Régen Nagypatakon – és bizonyára máshol is – a háztető szalmáját leszorító vesszők tetejét „*megkötötték mázer-val*, ennek a fűzfának a vékon vesszőjével”.²⁰ A Románvásártól északra fekvő Buteában kerítést is fontak, *virsat* is készítettek belőle.

Kosárkötésre elsősorban a *kosárkötő* vagy *kenderlevelű fűz* (Salix viminalis, rom. mlaje) vesszőjét használják, erről szól dolgozatunk. Ismeretes továbbá a *kecskefűz* vagy *pimpófa* (Salix caprea, rom. salcie căprească), ennek főként a barkáját gyűjtik, aminek célja a virágva-sárnapi szenteltetés, ennek az eseménynek és a szentelménynek pe-dig jelentős szerepe van a moldvai magyarok hit- és hiedelemvilágá-ban. A szentelt *pimpót* rituálisan felhasználják a torok (*nyak*) és a fül gyógyítására, az állatok egészségének védelmére; vihar közeledtével szentelt *pimpóval* – s egyéb szentelt *burjánokkal* – füstölnek *nagy-idő elejibe*, továbbá szentelt *pimpóval* gyűjtöttak új tüzet a templom előtt nagyszombaton, a múlt évi *pimpóból* készítik a hamvazósze-re dai szenteléshez szükséges hamut; végül pedig szentelményként ke-zelik, s a megszentelt *pimpót* rendszerint a *kép után*²¹ tartják, mert azt mondják – például Magyarfaluban –, hogy „*hol az a virág van, ott van az Isten*”, s bármit sütnek, egy szál szentelt *pimpót* mindig tesznek a kemencébe, Pusztinában pedig megszentelt *pimpót* he-lyeznek a temetőben a hozzátartozók sírjára.²²

Ebből a rövid és korántsem teljes áttekintésből érzékelhetjük, hogy milyen jelentősége volt és részben van még ma is a különféle fűzeknek a hagyományos moldvai paraszti világ anyagi és szellemi

világában. Ezek közül azonban most csak a *kasok*, *kosarak* kötésére alkalmas fűzre, annak is a vesszejére vonatkozó ismereteinket foglaljuk össze.

*

A HELYSZÍN, PUSZTINA

A Tázló mellett fekvő Puszтина Moldva legfiatalabb magyar települései közé tartozik. A madéfalvi vérengzést követően, vagy valamivel később, a XVIII. század legutolsó évtizedeiben keletkezett, de a falu megtelepedésének körülményeit csak a szájhagyomány tartja számon. Eszerint a madéfalvi menekültek először egy közeli román faluban, Blegyesten (Blăgești) dolgoztak, ahol alkalmanként már korábban is megfordultak mint cséplőmunkások, ami annak idején kézi cséppel való fáradságos és gyakran a télbe is belenyúló elfoglaltságot jelentett. Később ezek a cséplők jöttek a falu mai helyére, amikor azt egy fölthetően magyar ember, bizonyos Nemes nevezetű, kibérelte. Az elsőként érkezettek pusztai helyet találtak itt, s innen kapta volna a falu a Puszтина nevéét.

A falu írásos említése első alkalommal 1792-ben fordul elő egy bécsi állami levéltárban őrzött térképen 62 családdal.²³ A XVIII. század végén Moldvába érkezett menekült magyarok már nem kaptak szabadparaszti kiváltságokat, mint a korábban jöttek, így a pusztinaiak nem lettek *rezesek*, vagyis *részesek*. Amint az idevalósi Kaszóp István mondta: „*klékások²⁴ vótak, aszt monták nekik olául, klékás, magyarul nem tudom. Szegények vótak. A lekkicsibb földünk nekünk vót ittgyén.*”

Amikor Jerney János 1844-ben megfordult Puszтинában, a lelkes Funták Kozma „magyarhoni ferences szerzetes” volt, s a falu lélekszámát ötszázra tette. A népesség később sem növekedett, inkább csökkent, 1851-ben 452, 1857-ben pedig 482 fő volt. A lélekszám stagnálása valószínűleg összefüggött jobbágy voltukkal és a föld szűkösségével. Moldvában Cuza fejedelem idejében, 1864-ben következett be a jobbágyfelszabadítás, akkor *földesítették meg a pusztinaiakat* is. A telkes jobbágyok, az ökrösgazdák több földet kaptak, a szegényebbek kevesebbet. A népi emlékezet talán egy kicsit túl is becsüli 1864 jelentőségét, de kétségtelen, hogy Puszтинán, a jobbágyfaluban jelentős változásokat eredményezett. „*1864-ig, ahol főszted a málét, az sem vót a tiéd. A bojér főggyét dógoszták, jobbágyok vótak, rabok. Akkor asztán mindenkinek attak három-öt fácsát.²⁵ De nem attak egyféleképpen. Akinek nem volt marhája, s a két karjával dógozott a bojér mósiján,²⁶ annak attak kicsikébbet. Akinek vót két ökre, annak attak kétökörrészt, s akinek vót négy ökre, annak négyökörrészt. Hatökörrésze Puszтинában csak három gazdának vót, azok kaptak hat fácsát. Apóm három fácsát kapott vót, etetöt (legelő) húsz prezsinát,²⁷ szénafüvet egy fácsát – az annyi mint egy tisztás föld –, s még a mezőben is kapott egy darabot, s úgy lett ki a három fácsa.*” 1864-ben összesen mintegy nyolcvan gazda kapott földet Puszтинában, vagyis csaknem minden család, hiszen a lakosság száma nem haladta meg az ötszázat. A visszaemlékezések szerint körülbelül a határ egynegyede lett az embereké, a többi a bojér tulajdonában maradt. A XIX. század végére Puszтина lakossága 762 főre növekedett.²⁸ Az I. világháború után ismét kiosztottak egy keveset, ekkor a gazdáknak mintegy tizede kapott.

Ezt követően jelentősen növekedett a falu lakossága. 1932-ben már mintegy 300 a családok száma, 1948-ben pedig 332 házról tudunk. A földterület azonban nem nőtt, a körülbelül 1500 hektáros pusztinai határnak csak mintegy harmada volt az emberek kezén. A lakosság nagy része, még a valamelyes földdel rendelkezők is az eszkorczeni bojér birtokán találtak megélhetést. De a pusztinaiak jól gazdálkodtak azon a kevés földön, ami a kezük alatt volt. A környező román településeken földet béreltek, s azt belterjesen hasznosították. A földbe törökbúzáat és faszujkát, vagyis kukoricát és babot vetettek. Így megtermelték maguknak a puliszkához valót, a babot

pedig eladták a közeli városban lakó zsidóknak – azoknak ugyanis volt pénzük. A kapott pénzből kifizették a föld bérletét, s még egyebet is vásárolhattak. A babnak jó ára volt, az idősek még ma is emlegetik: „*vót ojan üdö es, hogy majdnem ojan ára vót, mint a rizskásának*”. Ezeknek az ígéretes gazdasági kapcsolatoknak aztán a kollektivizálás vetett véget.

De hiába volt a lelemény és a szorgalom, amikor egy-egy családra átlagosan mindössze másfél hektár jutott Puszтинában, s bizony azok a családok nem három-négy főből álltak, hanem egészségesen népesek voltak. Ráadásul a pusztinai földek meglehetősen gyöngék, ezért mindenki úgy segített magán, ahogy tudott. A népesség nagy része, még a valamelyes földdel rendelkezők is a szomszédos falvak, elsősorban a rezes – vagyis szabadparaszti múlttal rendelkező – Eszkorcén (Școrțeni) bojár, vagy bojárok birtokán találtak maguknak munkát és megélhetést. „*A szomszédos románok*” – emlékezett Kaszóp István – „*szerették, hogy a főggyeiket a pusztinaiak dógozzák meg. Jöttek télbe a bojérok emberei, s asztanták: kellenek embérek céklakapálni.²⁹ Mejjik évett éty hónapra, másíknak több csalággya vót, az évett többre ojan céklakapálót. Asztán jött a másík: nekém kellenek aratók. Aki évett éty fácsát, fél fácsát, annak attak parát (pénzt) előre, s mikor éjött az idő, akkor rikójtották őket...*”

*

A KOSÁRKÉSZÍTÉS SZEREPE A MEGÉLHETÉSBEN

Sokan úgy igyekeztek segíteni a földjük szűkösségén, hogy olyan tevékenységbe fogtak, amihez nem kell terület, gyakorlatilag a gyűjtögetés egy formáját kapcsolták össze az intenzív munkaráfördítés értéknövelő szerepével, aminek eredménye az *árutermelésben*, esetünkben cserekereskedelem formájában jelentkezett. Korábban már fazekassággal próbálkozott a pusztinai szegénység, a szájhagyományban is megőrzött emlékek szerint olyanok, „*akiknek nincs szántóvető helyik*”.³⁰ Puszтина a Kukujec és Szalonc környéki fazekassághoz tartozott, de itt nem fekete színű edényeket készítettek. A „szűkhatáru” Puszтинán „elszigetelten dolgozó” fazekasokról Kós Károly közöl adatokat. Megemlíti, hogy „*mesterségbeli tudásukat a Székelyföldről kitelepült elődöktől örökölték*”, s név szerint említi Volár Istvánt, akinek családi nevét az „oláhos” *Olár* (rom. fazekas) ragadványnevéből torzították. Mesterségét apjától, Lackó Györgytől tanulta, aki Bereckből került Moldvába.³¹ Puszтинában azonban nem volt igazán jó, fazekassághoz szükséges nyersanyag, „*sovány, füvényes*” – vagyis homokos – volt a rendelkezésre álló agyag a temető alatt lévő *Kenderes vége* nevű határrészben. Ebből nem lehetett nagyobb méretű edényeket készíteni, de nem is akartak, mert olyanokkal ellátták az egész környéket a Szkitu-Frumószán meg Szoloncon működő fekete edényesek, akikkel jól kiegészítették egymást a pusztinaiak kisebb, tarka mázas edényeikkel. Sajnos Kós nem tér ki arra, hogy milyen okok miatt hagytak fel Puszтинában a fazekassággal már jóval azelőtt, hogy más moldvai fazekasok, elsősorban a gorzafalviak, vagy a közeli Frumószában korongozók elhagyták volna. Pedig 1949-ben még számottevő mennyiségben értékesítették azokat az apró *csiprokat* is, amiket az ortodox vallású románok temetések alkalmával „*minden hóttal adnak istennében*”.³² Valószínű, hogy pusztinai termékek a kereslet szűkülése idején nem bírták a versenyt a szalonckörnyéki, jobb minőségű alapanyaggal dolgozó fazekasokkal.

Témánk szempontjából mindennek elsősorban azért van jelentősége, mert azt mutatja, hogy a szűk határu Puszтина magyar lakossága már más területen is kereste a megélhetés feltételeinek javítását célzó lehetőségeket. A fazekassággal azonban az árutermelésben nem tudták ugyan felvenni a versenyt a kedvezőbb feltételekkel rendelkező települések (házi)iparosaival, de mert a fazekastermékek fuvarozással összekötött értékesítési módjának, vagyis a cserekereskedelemnek hagyományos technikáját már volt módjuk megismerni

és gyakorolni, nem volt nehéz sem az egyének, sem a közösség számára „átállni” egy másik termék, a vesszőből font kasok előállítására és értékesítésére. Már csak azért sem, mert a Csíkból a Tázló mentére menekült lakosság egy része már magával hozta elhagyott otthonának fazekastudományát, s az azzal járó értékesítési forma tapasztalatait, amiről nem volt nehéz átállni a moldvai viszonyok között eredményesebbnek ígérkező kosárfonásra. Talán ezzel magyarázható, vagy legalább ez is közrejátszhatott abban, hogy más, hasonló körülményekkel rendelkező falvaktól eltérően itt virágzott ki a fuvarozással terített értékesítéssel összekötött vesszőkosár készítés olyan mértékben, hogy az itt élők úgy érezhették: a térségben távol s közel sehol sem kötnek és árulnak ennyien és ennyi kosarat, mint Pusztinában.

Arról persze nincsenek részletes nyilvántartások, hogy Pusztinában mikor mennyien foglalkoztak kosárkötéssel, de az a tény, hogy falun belül is számottevő kereslet volt a különböző méretű és rendeltetésű kosarak iránt, azt mutatja, hogy sokan voltak, akik saját használatra sem bíbelődtek a vesszők gyűjtésével, szárításával, áztatásával, válogatásával s a kosarak megfonásával. Nem is mindenki értett hozzá. Akinek volt néhány hektár szántója, kaszálója, marhája, az nem is ért rá, hogy kasokkal foglalkozzon, meg aztán a módosabb gazdák – vagy, aki annak tartotta magát –, kissé le is nézte az efféle tevékenységet. De azért a legtöbb családban akadt olyan idős vagy beteges családtag, aki az ekét, a kapát meg a kaszát szívesen cserélte fel a késsel és a vesszőhasítóval, az értékesítéssel járó szekerézést pedig a ház töltésén való fonogatással. Kós Károly szerint 1949-ben a pusztinai parasztcsaládok nagyjából fele lehetett olyan földtelen, akinek „kaskötés volt a foglalkozása”.³³ Persze a kosárfonás sem volt gyerekjáték, a technikai fogásokon kívül erőt is kellett kifejteni, hogy sűrű, tömött és tartós legyen ez elkészült kosár, s hogy naponta 5-6, olykor akár 7-8 is kikerüljön a kezük alól. Mint mondták: „Hej, meg kell fonnyad jól, mert ha meg nem fonod jól, akkor nem veszik el a piacon es!”.

Ezért aztán nagyon bizonytalan tájékoztatást kap az érdeklődő, ha a kosárfonás elterjedtsége felől érdeklődik. A XX. század utolsó harmadában, amikor már nem csak a bákói, moimesti, buhusi, vagy még távolabbi gyárakban, építkezéseken kaphattak munkát a pusztinai emberek, de a közeli „bólogatos” olajkutak üzemeltetése, karbantartása, felügyelete is számos családnak adott kenyeret, bizony már inkább úgy emlegették a kosárfonást, hogy a régiek között „sokan voltak, akik tudtak kétfülű vesszőkosarat kötni, s többen foglalkoztak kosárfonással”, sőt, hogy „régén az egész falu kötötte a kosarakat”. „Még ma is sokan kötnek” – mondta 1990-ben a századdal egyidős Tímár József –, „de ennekelötte még többen, sokan szinte ebből éltek. A szegényebbek abból, hogy megkötötték, a tyáborabbak³⁴ pedig vitték lószekerevel, s elatták. Még ma is 50–60 ember foglalkozik a faluban kosárfonással” –, de mikor arra kértem, hogy mondjon neveket, alig jutott eszébe négy-öt személy. Az 1935-ben született Bálint Péter szerint „régében volt vagy tíz család, aki csak kosarat font”.

A legtöbben télen dolgoztak a kosarakkal, de akinek nem volt földje, az ráért nyáron is. A kosárkötéssel is foglalkozók közül legtöbben gyermekkorukban, az apjuktól tanulták a kaskötés mesteriségét. A már idézett Tímár József hat esztendőskorában fonta az első kosarat, s mint mondta a gyermekeit is megtanította erre a mesterségre, „de lehet, már elfelejtették”.

*

A FÜZVESSZŐ BESZERZÉSE ÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

A pusztinaiak közül legtöbben a falu mellett hosszan elfolyó Tázló mellett nőtt fűzesekben szedték a kosárfonáshoz szükséges vesszőket. A kollektivizálás előtt, amikor az öröklött rend szerint minden helynek, minden fűzfának volt gazdája, a legtöbben a saját, vagy a rokonsághoz tartozók helyén szedték a vesszőt, s megegyezés szerint

kosárral vagy egyébvel, ritkán pénzzel fizettek érte. De akinek nem volt módja, hogy így jusson fűz vesszőhöz, az elment távolabbra is, a Besztercéhez, a Tatros mellékére, Doftánába, vagy akár Onyestre is. Akiknek földjük volt a Szeret menti *lonkáiban*,³⁵ azok ültettek is vesszőket, s azok a következő esztendőben jól nőttek. Ezek olyan víz- és jégjárásos földek voltak, ahol egyebet nem is tudtak volna termesztetni. Az ottani földtulajdonosok nem fontak kosarat, csak eladták a vesszőket. De miután bejött a kollektív, a közös gazdálkodás, mindenki ott gyűjtötte a vesszőt, ahol akarta. „Most már azé a vessző, aki megkapja” – mondják.

„Amikor vágtuk a vesszőt, nem még kerestük, nem még válogattuk” – emlékezett az öreg Tímár József 95 esztendőskorában –, „pedig az a jó vessző, amelyik nem ágazik el, nem bokros a teteje. Meg kell választani, hogy melyiket vágod le. Amelyiknek hegyik van, az a jó. Nézd a hegyit, aztán vágjad!”. A legjobbak az egyéves hajtások, ezt nevezik *csigolyának*. Általában Szent Péter napja (június 29.) után kezdtek vágni a vesszőket, akkor ugyan még nincsenek teljesen megérve, de aki érti, ezt is meg tudja dolgozni. Később még jobb a július, augusztus, egészen szeptember elejéig. Előbb a hegyvesszőt kellene gyűjteni, később a tövesszőt, de általában egyszerre gyűjtik mindkettőt. Szeptemberben már megáll a mézgéje, s már meg kell főzni. Barna kosornyának akkor is jó, ha nem akarja hántani. A tövessző jó későbbben ternáknak, barna kosárnak. Aki ért hozzá, az szemre válogatja, mert úgy tartják, akarmelyik nem jó, csak mellik arravaló. Úgy tartották, hogy addig kell gyűjteni, amíg lehet hasítani. Méret szerint pedig az a jó vessző, amelyik körülbelül 60 cm-es, vagy még hosszabb.

A levágott és válogatott vesszőket a hántolóval meghántják. Beszorítja a vesszőt a vasból készült, mintegy arasznyi hosszú, U alakú hántoló nyílásába, s jobb kézzel marokra fogva, ballal a vesszőt húzva egyetlen mozdulattal lehántja a vessző kérgével együtt a leveleket is. Ha nem sikerül egy lendülettel, akkor még utána igazít. A meghántott vesszőket derékvastagságú kötegekbe kötik, s úgy számítják, hogy abból tíz kosár lesz. Mikor levágta, ott a helyszínen meghántja, hogy *lapisan ne még hozza haza*, a kérgét is lehántja, s a hátán cipegli hazáig. Amit nyárba szednek azt könnyű hántani, magától lejön a kérge, de amit ősszel meg télen, azt meg kell főzni. Vannak azok a nagy kazánok, hordók, télbe azokban kell megfőzni a vesszőt. „Egy és fél óráig főzzük, aztán háncsuk meg” – mondta az 1928-ban született László Péter Burlák.

„Rendszerint öt-hatosával mennek ki a lunkára csigolyavágni” – olvashatjuk Kós Károlytól. „A terület gazdájának kassal, dologgal vagy pénzzel fizetnek *metruszámra*, a kötés, vagyis a vesszőcsomó vastagsága szerint. Tavasszal, májusban és ősszel a kaskötők ott vannak a lunkán, családostul, gyermekestül odaköltöznek, s ott élnek hétszámra, ott étkeznek és ott alusznak a vessző lehámozott *hijján*, amit egy csomóba összegyűjtenek, s szépen elterítenek. A lehántott vesszőhéj melegít alattuk, és ez szolgál sokszor takaróul is. [...] Négy kötet harmadmagával két hét alatt vág és hánt meg a kaskötő. Ősszel, miután a *lapija lehull*, a vesszőt héjastul hozzák haza, mikor aztán fel akarják dolgozni, *megfőzik* és *kiháncsák*. Tavasszal és nyáron (még augusztusban is) azonban a helyszínen hántják, és másnap kiterítve a napon szárítják, mert különben megpimpósodik (gombásodik). Hazavéve is mindig szeles, napos és száraz helyen tartják: az istállóhíján, vagy valami más fedés alatt.”³⁶

A levágott vesszőket tehát a hátukon, még inkább szekérral vitték haza, különösen, ha távolról kellett szállítani. Ilyenkor általában arra törekedtek, hogy megszedjék az egész esztendőre való mennyiséget, amivel aztán télen dolgozhattak. Otthon elővettek egy *putyinát*,³⁷ *csebrét*,³⁸ vagy *kádat*,³⁹ kirázták a vesszőket, vagyis fellazították a köteget és ha még vegyesek voltak a vesszők, szétválogatták hosszúság és vastagság szerint, s *tették tízes rendbe*, ami kb. egy *maroknyi* volt, ezt nevezik *kötésnek*. „A kicsikét tettük a kicsikéhez, a nagyot

a nagyhoz, mert kell küsebb kas es, meg nagyobb es.” Ilyenkor vetették el a hibás vesszőket, azokat, amiken a jégverés miatt bogok keletkeztek, mert azokból nem lesz sima vessző és szép kosár. A még nyers vesszőket meg kellett szárazítani, mert „ha nem száraztad meg, összeizél” – megvetemedik –, s az baj. A háznál a *hijuban*⁴⁰ tárolták nagyjából tízes kötegekben felhasználásig. De nemigen szármolták, csak elméletben tartották úgy, hogy egy *kosornyához* 144 szál vessző kell. Ha rendesen meg van száraztva a vessző, akkor jól használható akármeddig. Bárhol tárolható, csak az eső meg ne verje. Leginkább a *hiuban* tartották, mert az száraz és meleg hely. Felhasználás előtt az ujjnyi vastag vesszőket négyfelé hasították az erre a célra szolgáló hüvelyknyi, keményfából faragott eszközzel, a *hasítóval*, amit mindenki magának készített el.

Néhány szál vesszőt meg is festettek, hogy a többi vessző közé fonva díszítésül szolgáljon. Ehhez az emlékezettel elérhető idő óta bolti festéket használtak. „Vettek bojalát,⁴¹ amivel festenek, zódet, lilát, sárgit, vereset. Egy-egy vesszőt megfestettek és fonták belé. Egy táliban megcsinálod a festőt, aztán csak húzod belé. De most jobban keresik a festetlent, mert ha viszi az útra, s megveri az eső, mindent megfest.” Tímár József emlékei között szerepel olyan eset, amikor bajba kerültek a fehér kosarakat díszítő veres és zöld vesszők miatt. „Mikor édesapámék jártak Olténiába a kosaraikkal, fehér volt a hántott vessző, ződ volt a festett s piros. Hordták a kosarakat Konstancától Csernovicig. Hát nem elvitték őket a szegurancára,⁴² hogy hát mért csinálnak propagandát? Mifélté? Hát a magyarnak a zászlója benne van a kosarakban. De ők nem is gondolták. Elvitték, s ott tartották őket vagy két napot. S akkor egy színt ki kellett tördeljenek a kosarokból, csak úgy árulhatták. Ez a Tírzu Zsiun történt a harmincas években” – mesélte Józsi bácsi 1990-ben.

*

A KOSÁRFONÁS MENETE

Miután végeztek a mezei munkákkal a pusztinai parasztgazdák hozzáfogtak a kosárfonáshoz. Először is meggondolták, milyen kosarakat készítsenek, mert ismertek négy-ötffélét, s amilyent kértek,

olyant csináltak, vagyis amire keresletet reméltek. Nagyobbat, küsebbet es, s meg kell gondolni melyikből mennyi kell, mennyi lehet. Általában az emberek készítették a kosarakat, de voltak olyan asszonyok is, akik meg tudták fonni.

A kosárfonáskor mindenekelőtt meg kellett áztatni a vesszőt. „Nem sokáig, keccer belébhúzod a vízbe, hogy hajoljon, s készen van.” De van, aki fél óráig áztatja. Mikor nekifog, hamarébb a kosár fenekét készíti el, s „mikor a fenekét megköttem, akkor ezeket a végeket – a küllőszerűen szétálló vesszőket – levágom. Aztán elkészítem az oldalát, s végül a filet. A fül is vesszőből készül.” A kosárfonással foglalkozók családjában többnyire gyermekek is elsajátítják a mesterséget. Van kosárfonó, akinek télen az unokája fonta a kosárhoz való *feneket*. Az 59 esztendő Bálint Péter is azzal dicsekedett, hogy a fia már meg tudja csinálni a *feneket*, ami nagy segítséget jelent, mert ez a kosárkészítés legidőigényesebb része. Amikor aztán a fenék kész, az oldalának való *vastagabb vesszőket bédugja, egy kicsit megcsavarja, hogy törjön el, aztán befonja vékonyal*. Végül meg kell *takarítani a feneket* – ez azt jelenti, hogy a túllógó vesszők végeit visszavágja. Régen késsel végezték ezt a műveletet, újabban inkább metszőollót használnak. Hogy minél tartósabb legyen a kosár, általában *kötve* készítik és nem *fonva*. A fonott kosárnak nincs váza, csak egymáshoz fonják a vesszőket. A kötött kosárnak *vastagabb vesszőből* van a váza, s *vékonyabbal békötik*. De akár kötök, akár fonják, a művelet közben többször is meg kell *vízíteni* – vagyis nedvesíteni – a vesszőket, hogy hajlékonyak legyenek. Ezt a kosárfonó a szájába vett víz ráfújásával végzi, de „csak nyárban van rá szükség, amikor kinyitják az ajtót és jár a levegő; télben, mikor bé van csukva az ajtó, nem kell vízíteni”, ilyenkor ugyanis a lakóhelyiség – a *szóba* – rendszerint fűzésre, ruhaszárításra is szolgálván, többnyire elég párás.

Ha egyébbel nem kellett foglalkoznia, egy serény ember napon-ta hat-nyolc kosarat is megkötött, de ha valamelyik gyermekére bízhatta a kosárfenekek elkészítését, együtt felvihették tíz darabra is. Természetesen meg kellett adni a módját, mert a lazán, hézagosan kötött, hamar széteső kosarat nehezebb volt eladni vagy elcserélni.

JEGYZETEK

- 1 Kósa László: *vesszőfonás*. Magyar Néprajzi Lexikon 5. Főszerk.: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó. Bp. 1982. 541.
- 2 Bátky Zsigmond: *A fonó-szőő mesterség*. In: *A magyarság néprajza. Tárgyi néprajz*. Szerk.: Viski Károly. Bp. 1941 294–316., 298.
- 3 *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza I-II.* (CsángNyA) Szerk. Gálffy Mózes – Márton Gyula – Szabó T. Attila. A kiadás előkészítői: Murádin László és Péntek János. MNyTK 193. Budapest 1991. 490.; Halászné Zelnik Katalin: *Moldvai csángó növénynevek. Magyar Csoporthelyi Dolgozatok* 36. Szerk. Hajdú Mihály. Budapest 1987. 9.
- 4 Csúry Bálint: *Növénynevek Bogdánfalváról*. (Mutatvány moldvai csángó néprajzi gyűjtéséből) *Magyar Nyelvi* 29. 1933. 251.
- 5 CsángNyA. 490.
- 6 Kós Károly: *Csángó néprajzi vázlat (1949)* In: *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, 1976. 137.
- 7 Csúry i. m. 251.
- 8 Kós i. m. 1976. 135.
- 9 Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest, 1981. 48.
- 10 Gazda József: *Mindennek mestere. A falusi tudás könyve*. Budapest, 1993. 27.
- 11 szőlőkaró (arac, rom.)
- 12 Kós i. m. 1976. 187.
- 13 Kós i. m. 1976. 129.
- 14 Duma Dániel: *Klázsei gyermekjátékok és közmondások*. (Kézirat, EA 27864)
- 15 kukoricaszár (ciocan, rom.)
- 16 Wichmann, Yrjö: *Wörterbuch des Ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Heftaluer Csángodialektes nebs grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten Nordcsángodialekt*. Herausgeben von Bálint Csúry und Artturi Kannisto. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki, 1936. 490.
- 17 Csúry i. m. 1933. 318.
- 18 Kós i. m. 1976. 121.

- 19 Kós i. m. 1976. 117.
- 20 Gazda i. m. 1993. 27.
- 21 kép mögött
- 22 Pálfalvi Pál: *A pusztinai temető növényvilágáról*. KJNT Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról. Kolozsvár, 1997. 122–149, 139.
- 23 Közli Domokos Pál Péter: *Moldvai magyarság*. Fekete Sas Kiadó. Budapest, 2001. 98.
- 24 clăcaș: robotos, úrbéres, rom.
- 25 falce: régi moldvai földmérték
- 26 moșie: birtok, jószág, rom.
- 27 prăjină: rúd, rom.
- 28 *Lahovari és mások: Marele Dicționar Geografic al României V.* București, 1902. 131.
- 29 cékla: itt cukorrépa (sfeclă, rom.)
- 30 Kós Károly: *Fazekasság*. In Kós – Szentimrei – Nagy i. m. 144 – 176., 144.
- 31 Kós i. m. 1976. 216.
- 32 Isten nevében, bővebben ld. Kós i. m. 1976. 155–158.
- 33 Kós i. m. 1976. 159.
- 34 tyábor: módos, gazdag (chiabur, rom.)
- 35 lonka, lunka: liget, berek, vízmenti szántó v. kaszáló (rom. luncă) – Péntek János: *A moldvai magyar tájnyelvi szótára I/2*. Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár, 2017. 51.
- 36 Kós i. m. 1976. 159.
- 37 putyina: nagyobb bődön, dézsa, hordó (rom. putină)
- 38 cseber: fából készült dézsa
- 39 kád: gyakran a teknő színönimájaként használják
- 40 hiú, hijú: padlás
- 41 bojala: festék (bojală, rom.)
- 42 biztonsági szerv (siguranță, rom.)
- 43 Kós i. m. 1976. 159.
- 44 vasúttal (train rom.)
- 45 műanyag zacskó (pungă, rom.)

Mint mondják, számottevő különbség volt a kosárfőzők munkája között: az egyik jobban megfonja, a másik rosszabbul. Tímár Józsi bácsi szerint *kosárfonás közben elsősorban arra kellett ügyelni, hogy a vesszők ne menjenek keresztbe*. Az öreg Bálint Péter szerint pedig van, *„aki olyat köt, hogy nem venném fel az útból. Gyéren köti, mocskosan dolgozik, az oldala gyér, a fenéke kiesik.”* De egy jól megkötött *kosorunya* több évet is eltart, *„nekem van tíz esztendő kosaram is”* – mondta Bálint Péter.

A kosárfonással is foglalkozó pusztinai gazdák arra a kérdésre, hogy milyen eszközöket használnak a vesszőkosarak készítéséhez, általában azt válaszolják, hogy semmiféle szerszám nem kell hozzá, csak a kezükkel dolgoznak. De további faggatózásra aztán kiderül, hogy ha a vessző vastagabb, mint az ujjuk, akkor *hasították* egy aravaló szerszámmal, a *hasítóval*; a kéreg hántolásához is alkalmaztak egy arasznyi, U-alakú, kovácsok által készített vasdarabot, aminek *hántoló* a neve, továbbá kell még egy jó éles *kés*, vagy helyette újabban egy *metszőolló*. Ahhoz képest, hogy milyen jelentős értéket állítanak elő, ez a szerszámkészlet valóban „szinte semmi”, de azért – pestiesen szólva – *nem semmi*.

*

A KOSARAK ÉRTÉKESÍTÉSE

A visszaemlékezések szerint néhány nemzedékkel ezelőtt ugyanolyan formájú kosarakat készítettek, mint napjainkban, s a román falvakban ugyanolyanokat kínáltak eladásra, vagy elcserélésre, mint a magyarokban. Többféle kosár került ki a kezük alól, volt *„kerek és hosszúkás kosár, kenyereskas, aztán vótak olyan kosarak is, amibez nem hántják le a vessző kéréget, ezek nagyobb kosarak, a nevük tirma”*. Kós Károly szerint *„1916 előtt csupán kerek és hosszúkás fileskast csináltak. 1949-ben a következő kosárféleket készítették: kerek és hosszúkás fileskast (amit falun gyümölcs-, szőlő-, krumpli- és paradicsomszedésre, városban meg piaci kasnak használnak), kenyérkast (kisebb kerek kast fül nélkül), porozót (szőnyegek, pokrócok porolására), kufert (utazókosár), papírkosarat.”*⁴³ *„Voltak olyan nagy kasok, hogy belément egy-egy ötven kiló pityóka.”* Bálint Péter szerint *„erre föl, Román felé inkább a kicsike kosorunyákat veszik, mert mikor mennek a románok a templomba, visznek a papnak ezt-azt, fél liter bort, miféle, ahogy náluk van a szokás. A fogója mogyoróvesszőből készül, lehet csigolya is, de a mogyoró erősebb. Azokat a kisebb kosarakat, amiket az asztalokra tettek, s bele a kenyeret, úgy neveztek, hogy sikli. Mások szerint a nagy, kétfülű, hántolatlan vesszőből készült kosarak neve terna, a kis, egyfülű, hántolt vesszőből készült kosarak neve kas. Újabban csinálnak vékony, magas, varsa alakú kasokat is, amibe a városi románok a használt gúnyát – a szennyest – tartják. Aztán van a piacos kas, ami lapos, egyfülű, hántolt vesszőből, ezeket a piacokon veszik meg.”*

A kész kosarakat a hiúban tartják, amíg el nem kelnek, el nem indítják az értékesítő körutakra, de sokat elvittek a háztól a falubeli vagy más falvakból érkező vevők is. A legtöbb kosarat azonban maguk vagy a megbízott, *lőszekérrel* rendelkező fuvarosokkal valamilyen formában (rokon, megbízotti, viszonteladói, kereskedői) kapcsolatba kerülve, terítő körutakon értékesítették. Nincsenek – nem is lehetnek – pontos adataim arról, hogy hányan lehettek az olyan gazdák, akik nemcsak kötötték a kosarakat, de maguk értékesítették útjaikon, de minden bizonnyal ők számíthattak a mesterséggel elérhető legjelentősebb nemcsak árbevételre, de haszonra is. Közülük kerültek ki az olyanok, mint aki azzal dicsekedhetett – aligha alaptalanul –, hogy néhány esztendei kosárfonásból házat épített magának. Volt aztán Pusztinában – talán féltucatnyi, de lehet, hogy több – olyan lovas gazda, akik arra szakosodtak, hogy felvásárolják vagy bizományos formában átvegyék a mások által készített kasokat, s bizonyos előre megállapodott, szokásjoghhoz igazodó arányban osztottak az elcserélt kosarakért kapott természetbeni vagy pénzbeli javakon. Végül legnagyobb számban ott voltak a ko-

sárfonás kézművesei, azok a szegényebb vagy gyöngébb adottságú emberek, akik csak fonták, vagy mondjuk úgy, elsősorban fonták s csak alkalmilag értékesítették a vesszőkosarakat.

A vesszőkosákat és kosarakat elsősorban a falusi lakosság, a gazdálkodó parasztok számára készítették és árusították a pusztinaiak, a városokon – akárcsak korábban a cserepeiket, vagy mint nemrég a gorzafalviak a fazekait – a parasztgazdaságok terményeiért cserélték. Ezek a kosarakat értékesítő fuvarosok akár a maguk készített portékát kínálták akár a másoktól bizományba vett árut, sajátosan mobil, falustársaikhoz képest jóval tájékozottabb, „világlátott” réteget jelentettek a hagyományos pusztinai faluközösségeknek. De ahogy egy-két nemzedékkel ezelőtt elhagyták a fazekastermékek gyártását és árusítását, ugyanabban az ütemben hagytak fel egyre többen a kosárfonással szerzett jövedelemből számosan szekeres gazdákká válhattak, s az ott gyűlt pénzből megfordesíthették magukat, s akkor már felhagytak a kézművességgel, akárcsak az áruállással. Persze mindig kerültek újabb vállalkozók, akik elindultak ezen az úton, amíg csak akadt – és akadt – vevő erre a hagyományos portékára.

A kosarak értékesítésével foglalkozó szekeresek legtöbbször viszonylag szűk körben mozgott, mintegy 30-50 km-es sugarú körben. Egy péntek hajnaltól szombat délutánig tartó körúton el tudott adni kb. 40 *kosorunyát*, s kapott érte egy szekér törökbúzá, s még valamennyi bort és pálinkát is. Ha távolabbra mentek, úgy segítettek magukon, hogy amikor megtelt a szekerük csöveskukoricával, valamelyik ismerős gazdánál megálltak s a *cséplőkásban* – ami korábban szinte minden moldvai gazdaságban megtalálható volt –, *levették* a csövekről a szemeket, ami zsákba téve már kevesebb helyet foglalt, s árultak tovább, vagy hazatértek. Viszonylag kevesen voltak, akik *lőmarhával* száz kilométerekre eljártak a kosarakkal, s mentek Moldva-szerte, Galacra, Konstanzába, Bukarestbe, Dobrudzsába, Brailába, Jászvásárra, néha még Olténiába, sőt Erdélybe, Nagyváradra is. Az első „verekedés” (I. világháború) után többen kaptak kedvezményt a vasútra, s így *trenvel*⁴⁴ vihették a kosarakat a vásárookra. Ilyen távoli helyeken természetesen nem terményért, hanem pénzért adták a kosarakat. *„Néha ültem egy hónapot, amíg elattam”* – emlékeztek nem titkolt büszkeséggel. Erős Ferenc édesapja például olyan sok kosarat készített, hogy havonta volt útja. Összeállt egy másik emberrel, akinek szintén volt szabadjegye, összeszedték a kosarakat, szekérral elvitték a vasútállomásra, kibéreltek egy vagon, s mentek. *„Nincsen olyan szeglete az országnak, ahova nem jártam lenne a kosarakval”* – mondta. Mikor megérkeztek egy-egy faluba, *„egyét rikojtottam, s jöttek ki”*. A távoli helyeken inkább pénzért adták a kosarakat. De nem csak a távoli helyeken árultak, eljöttek a kosarakért a falubeliek, meg a szomszédos falvakból is. Rendszerint ősszel, mikor szedték a törökbúzá meg a pityókát, s rájöttek, hogy kevés a kosaruk, vagy elhiványodott a régi.

Az általánosan elfogadott cserearány az volt, hogy csöves kukoricával kétszer töltötték meg a kosarat, vagy szemessel másfélszer. Ez volt a *kosorunya* ára, akár jó termés volt, akár rossz. De cserélték búzára, árpára, pityókára is. *„Húsz ternéer adtak egy szekér pujt csövesen, abból kijő haccáz kiló, s nem kell kapálni”* – emlékezett Bálint Péter azokra az időkre –, *„amikor három év alatt ebből csináltam házat és istállót es”*.

*

Napjainkra már a fűzvesszőből kötött kosarak is egyre inkább kiszorulnak a mindennapi élet gyakorlatából. A kézikosarakat, de még a nagy, kétfülű *törnákat* is helyettesítik a *nájlonpungák*,⁴⁵ a különféle *bidonok*. A fűzvesszőből hagyományos tudással készített *kasok, kosarak, kosorunyák* készítésének ismeretanyaga mindinkább az emlékek homályába vész.

Halász Péter

„Népi grill”

Szenensült flekkentörténetek a flekkenvárosból

Szabadban sült hagyományos ételek – 5.

Hosszúra nyúlt grillezős kalandozásunkat a jó ízű erdélyi flekkennel zárjuk, melynek története ugyan nem nyúlik túl messzire az időben, mégis mára Erdély, de különösen a Székelyföld egyik emblematis fogásává, az anyaországban is közkedvelt étellé vált.

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára – Szilágyi Gyula 1926-os székelyföldi visszaemlékezéseire hivatkozva – így határozza meg a flekken fogalmát: „parázs fölött rostélyon, nyáron hirtelen süttött sertés- srb. szelet”. Maga a szó erdélyi szász eredetű. A szász *flākj* jelentése vékony hússzelet, bőrhulladék, folt; a *fliskj-brödn* egyfajta marha- vagy borjúhús, míg az irodalmi németben a Flecken/Fleck elsősorban folt, pecsét, foltozásra felhasznált bőr- vagy textildarab jelentésben használatos.

Az erdélyi magyar nyelvjárásokban a német *flecken* terminus az 1800-as évek második felében kezdte kiszorítani a magyar *szenen/szénen sült* elnevezést. Barczay Oszkár 1893-ban, a *Kolozsvár* című lapban, a régi magyar konyháról írt kétrészes tárcájában szövege is teszi ezt, megjegyezve, hogy a mi ősi magyar szenensültünk nem ugyanaz, mint a németek flekkenje.

„Bármily keveset tudunk is őseink szokásairól, azt biztosan állíthatjuk, hogy nekik is, mint a többi nomád életet folytató népeknek, főeledelük a hús és tejtermények voltak és hogy azoknak az állatoknak húsát, melyekhez vadászat, halászat és tenyésztés útján jutottak, szénen sülvé, bográcsban pörkölvé, párolva és főve ették. [...] Kevesen tudjuk, hogy mi a szenensült, mert azt hazánkban csak a Királyhágón túl készítik és már nem magyar néven szólítják szenensültnek, hanem németül flekken-nek, mert helytelenül azt képzelik, hogy csak a németül Bauchflecken-nek nevezett dagadóból lehet azt készíteni, pedig csak egyszer próbálja meg valaki, ezt az őt beefsteaket annak való húsból faszén fölött rostélyon, zsír, vaj, vagy olaj hozzátevéle nélkül sütni, hogy soha többet nem fog másképpen süttött beefsteakre vagy sült dagadóra vágyódni s talán ezt a nyelvünket nem éppen díszítő és felesleges »flecken« elnevezést is el fogja felejteni.”

1901-ben a marosvásárhelyi *Székelység* című újságban írják, hogy „a flekkenhez hasonló pecsenyét Magyarországon fojtós pecsenyének hívjuk”, de ha bárki jobb nevet talál rá, „méltóztassék hozzánk beküldeni s a legjobb mellett majd propagandát csinálunk”.

Nos, a kolozsvári tárcáiról tévedett, a marosvásárhelyi szerkesztőségbe sem érkezett javaslat, így a flekken elnevezés „kiütéssel győzött”. A magyar nyelvű sajtóban általam talált legkorábbi adat egyébként a *Fővárosi Lapok* által 1882-ben közzétett erdélyi útirajz volt, amelynek szerzője már tipikus erdélyi ételként szól a flekkenről.

Fontos kiegészítés, hogy a flekken nem tévesztendő össze a „fatányéros” nevű fogással. Utóbbi ugyanis többféle húsból készült, és speciálisan talált étel, melyet Finta István így ír le egyik elbeszélésében: „kör alakú fatányér, lapító, ahogy falun nevezik. Közepébe beütve egy fanyelű bugylibicska. Annak a négy oldalára támasztva négy nagy szelet hús, mégpedig négyféle: borjú, birka, sertés és növendékmarha húsból hirtelen kisütött szelet; körben vagy nyolcféle saláta, savanyúság. Ez is igazi székely étel, legfeljebb a flekkent, vagy a zsványpecsenyét lehet hozzá hasonlítani.”

A flekken „őshazája” Székelyföld, azonban a XX. század elejétől már Erdély-szerte – legalábbis a városokban, nyaralóhelyeken –

népszerű vendéglői fogás lett. Télen-nyáron folyamatosan hirdették magukat a különböző kategóriájú vendéglátó egységek, a nívós muzsika mellett kitűnő flekkenükkel csalogatva a nagyérdemű közönséget. A „flekkenváros” címet egyértelműen Marosvásárhely birto kolta, de más városoknak is megvoltak a maguk kultikus flekkenező helyei. Kolozsváron például a híres Stadler-kert, a Szamos parti Darvas-féle vendéglő (ahol a vargabélest is feltalálták), vagy az Erzsébet mulató, ahol „mindennap katona- és cigányzene” szólt, s a „szénen sült” fatányéros és flekkent „Rápolti Jóska az elismert flekkenkirály” ajánlotta a nagyérdemű közönség figyelmébe.

*

„Esz a fáros flekken van építve” – Marosvásárhely, a flekkenváros

A XX. század első évtizedeiben a régen székely „főváros”-ként emlegetett Marosvásárhely egyik legfőbb turisztikai vonzereje – számos látnivalója és kulturális értéke mellett – kétségtelenül a flekken volt. A legelőkelőbb vendéglőktől kezdve a kis étkezdeig és piacokig, a pénztárcája szerint bárki flekkenezhetett itt kedvére, és meg is tette – derül ki a korabeli újságcikkekből. A flekken máig népszerű, azonban a hozzá kapcsolódó szokások, körülmények bizonyára megváltoztak. 1939-ben Böződi György már „nyugdíjas jellegű” városként beszél Vásárhelyről: „a vidék kiöregedett tisztviselői ide telepednek le nyugdíjas napjaikban, mert olcsó és kellemes város Vásárhely. A régi világ flekkenezéseinek és nagy ivásainak emléke vonzó.”

Hogy milyen lehetett ez a „flekkenezés és ivás”, az kiderül a korabeli tudósításokból.

„Ebben a városban a flekkenezés olyan intézmény, olyan társadalmi törvény és szokás, mely alól nincs kivétel s mely a gyomor-bajok és alkoholmérgezősek legkedvesebb apropója. A félig sült, paprikás borba mártogalott hus-szeletek fogyasztása szinte kötelező, idegenek és vendégek számára feltétlenül bemutatandó specialitás. A marosvásárhelyi közönség kis kocsmákban költi el vacsoráját, persze az elmaradhatatlan borral együtt.” (*Székely Napló*, 1911) Azért nem volt az a flekken olyan rossz ezekben a kis kocsmákban sem: „Szombaton este, a Kabai asszonyhoz címzett vendéglő előtt kellemes flekken szag terjedt szét a levegőben. A járókelők önkéntelenül megállottak, különösen az ehesebbje, s akaratlanul a kovászos ugorkára gondoltak, mert a flekken semmi mással nem olyan jó és ha még hozzá képzeljük a borvizes bort, betetőztük egy éhes gyomor legszebb fantáziáját.” (*Székely Lapok*, 1902) A lap egyik újságírója még a tikkasztó nyári melegben is jobb hűsítőnek tartja a (hazai) „flekkent, borvizes borral és kovászos ugorkával”, mint a fagyaltot vagy a német „Eiskaffe-t”. (*Székely Lapok*, 1901)

*

A Súrlott Grádics

Talán az egyik leghíresebb, emblematisussá vált flekkenező hely volt Marosvásárhelyen Katona Géza különös nevű *Súrlott Grádics* vendéglője. Nevét onnan kapta, hogy juharfa deszkából ácsolt lépcsőit (grádicsait) minden nap sárgára súrolták. A *Kolozsvári Tü-*

A Súrlott Grádics az 1900-as években és az épület – felújítva, de karakterét veszítve – mai állapotában.

kör (1924) szerint „nemcsak a »székely fővárosban« ismerik a híres flekkenező-helyet, a Súrlott Grádicsot, de ismeri ezt a kis korcsmát mindenki, aki egyszer Marosvásárhelyen megfordult. Két szobából áll az egész fogadó, de este kilenc után már nem lehet asztalt kapni, s az idegen, aki a jó flekkenért felfárad, meg kell elégedjék egy asztalsarokkal és székkal.”

„A harmincas években ezt a vendéglátóipari egységet akkoriban főleg férfitársaságok látogatták” – írja Domokos Péter. Egy átlagosan jónak mondott ebéd ételsora édesapja emlékei szerint: „áfonyapálinka, tárkonyos bárányfejleves vagy hurutos leves, flekken hétféle! húsból (ennek koronája: a berbécstöke a legtekintélyesebb személyiségeknek jutott csak, nyilván otthoni tekintélyük megőrzése céljából is!); kürtőskalács vagy mágnáspalacsinta; küküllei borok; számoça, áfonya tejszínnel, törökös kávé”.

A Súrlott Grádicsnak számos híres vendége volt. 1915. július 29-én például itt vendégeskedett Ady Endre és Boncza Berta, akiket Bernády György polgármester hívott meg. A helikoni közösség tagjai, például Molter Károly, Kemény János, Szántó György is gyakran megfordultak itt. A Klastrom utcában (Str. Mihai Viteazul) ma is áll az egykori vendéglő épülete (kocsma működik benne), de sajnos román tulajdonosa szakszerűtlenül, nem hagyományos anyagokkal újította fel, így teljesen elvesztette régi karakterét.

A hajdani vendéglőnek a város kultúrtörténetében betöltött jelentőségét mutatja, hogy 2011-ben egy szépirodalmi folyóirat is indult *Súrlott Grádics* elnevezéssel, valamint Vári Attila író is ezt a címet adta a régi, Marosvásárhely közszájon forgó történeteit bemutató kötetének.

*

„Naponta friss flekken”

A vendéglősök a hírlapokban közölt rövid hirdetéseikben fontosnak tartották kihangsúlyozni, hogy náluk minden nap kapható ez a népszerű húsétel, hiszen flekken nélkül nem létezik rendes vendéglő. Marosvásárhelyen már az első világháború előtt feltalálták az étel-házhozszállítást és az előfizetéses étkeztetést is.

Auspitz Samu, aki gyári kantinoknál kezdte, előbb a Vadászkiért vendéglőt bérrelte, majd 1905-től a Letzter-féle kávéház és étterem vezetője lett. „Célom az, hogy e vendéglő régi jó hírnevét visszaállítsam s a közönségnek kellemes szórakozó helyévé tegyem, miként ez a múltban is volt. E célból kitűnő konyhát állítottam be. Elfogadok abonenseket (előfizetőket, szó szerint

bérletéseket) úgy vendéglőmben, mint házhoz való elhordásra. Kitűnő italokról is gondoskodtam. Naponta friss kőbányai sör és izletes villás reggeli” – áll a *Székely Lapok* hirdetési rovatában. 1906-ban a Bányai Lajos Mátyás téri vendéglője is a vezetése alá került, mert a korábbi vendéglős, Gusáth János tevékenységével – bár „kifogástalan házi konyhát” ígért, ahol „naponta friss flekken leendő nagyérdemű közönség b. rendelkezésére” – nem volt megelégedve, illetve túl drágának találta. Auspitz az előzőleg már jól bevált rendszert alkalmazta a „naponta frissen készült változatos villásreggeli, valamint ebéd” mellett természetesen „naponta finom izletes flekken” is szerepelt az étlapon. Auspitz a korábbi, adagonként 50 helyett 30, darabonként 10 krajcárért adta a flekkent, amihez „mezősámsondi gróf Bethlen István-féle Rizling-bort és kükülőmenti finom asztali bort” kínált, ugyancsak jóval olcsóbban, mint Gusáth. 1908-ban az Eötvös utcai Fehér Galamb vendéglőbe már a feleség, Auspitz Samuné várta a vendégeket „jó házias kosztra”, az abonenseket is beleértve.

1914-ben az *Ellenőr*-ben Váradi Ferenc, a gőzfürdővel szembeni Bányai vendéglő akkori bérlője új típusú vendéglői szolgáltatást jelentett be, melynek keretében napi menüt, féladagot, sőt házhozszállítást is lehetett igényelni, még hozzá rendkívül kedvező árakon. Az étlap természetesen a flekkennel kezdődött, melynek adagja 80 fillér volt, egy adag „házi ebéd” pedig 1 koronába került.

*

Flekkent-estélyek

Hogy a flekken nemcsak étel, hanem annál sokkal több, társas szórakozási forma lett, azt az 1902-ben, elsőként a László vendéglőben újdonságként megrendezett, és azonnal népszerűvé váló zenés-táncos, ún. „flekkent-estélyek” gyorsan felívelő népszerűsége mutatja. A helyi lapok minden számában szerepelt a rövid apróhirdetés: „Flekkent-estély lesz ezentúl minden péntek este a László György vendéglőjében.” Három év múlva már minden valamirevaló vendéglős hirdette a maga flekkent-estélyét, a finom vacsora mellé pedig a műsorra is nagyobb hangsúlyt fektettek. A László vendéglőben már csütörtökönként is voltak flekkent-estélyek, ahol 1905-ben például Gritó Sándor, majd Müller Józsi zenekara muzsikált.

A Főtér 44. szám alatti László-féle szálloda egyébként a XX. század elején már százéves, emeletráépítéssel bővített épületben volt, ennek földszintjén működött a László-féle bálterem, vendéglő, amely a később-

A marosvásárhelyi Royal Kávéház belső tere.

Kulturpince étterme!
 Marosvásárhely látványosága ujjongan
 átalakítva. Elősmert legjobb konyha, ál-
 landóan frissen csapolt **Dreher sör**
 és **Bió maláta. Naponta kitűnő**
villásreggeli! Mindenféle fajborok és
 kitűnő **Moori bor.** — **Idegének ta-**
lálkosó helye!

Székely kioszk! Székely kioszk!
 A város legszebb kiránduló helye
Páncsod, vasárnap és hétfőn
deklután 1/26-tól egész 1/211 óráig
az 51 os. és kór. katonazenekara
fog hangversenyt. — **Hideg és**
meleg büffé. — **Kellős tekepálya!**
Zongora terem! Hétköznapokon állan-
dóan flekken.
 Kioszk telefon 357. Pince telefon 244
 Szíves pártfogást kér **Ender Imre**
 vendéglős.

Ender Imre hirdetése és a marosvásárhelyi Székely kioszk korabeli épülete.

biekben Royal, majd New York kávéház néven, a második világháború után pedig Maros étteremként működött. Évtizedeken keresztül volt a város társasági életének kedvenc, első számú színhelye, illetve „jelképe” a városnak is. Sajnos, ez a fontos épített és kulturális örökség elveszett, amikor az épület földszintjén megnyílt az UniCredit bank helyi fiókja.

1906-ban a *Székely Lapok* híradása szerint „László György elismert régi jóhírnevű vendéglőjét az Iskola-utca 6. szám alá a régi »Tag«-ba helyezte át. Bejárta a mészárosok udvarán. Naponta friss kőbányai Dreher sör. A mezőségről beszerzett kitűnő minőségű borok. Kitűnő villás-reggeli. Pontos tiszta kiszolgálás. Uzsonnára mindenféle hideg étek. Ebéd, vacsora étlap szerint. Abonensek reggeli, ebéd és vacsorára. Minden szombaton katonazene, csütörtökön és vasárnap cigányzene. Rendelésre flekken és társas-vacsorák. Fásított árnyas kerthelyiség és fedett pavilion. Régi jó hírnevére hivatkozva a n. é. közönség eddigi szíves pártfogását kéri tisztelettel László György.”

A városban több nivós cigányzenekar is működött – Nátyiék, Bámbóék, Olivérék, Lakatosék –, akiket a vendéglősök télen-nyáron foglalkoztattak. A Korona vendéglő rendszeres flekken-estélye in 1906-ban, a *Szabadságban* megjelent közlemény szerint „a vá-

Egy zenész képe, aki a felirat szerint a Royalban is fellépett.

ros híres Olivér zenekara” játszott. Itt arról a Farkas Oliverről van szó, aki később az elismert vendéglős, Ender Imre vezetése alatt működő éttermekben is rendszeresen muzsikált. A városban időnként vendégzenekarok is felléptek. Egy tamburazenekart mint „legnagyobb attrakciót” jelenti be 1916-ban az *Ellenőrben* özv. Tóth Sándorné, aki kerthelyiségében „flekken vacsorákkal és más izletes étellekkel” várja vendégeit.

Ender Imre szellemes és változatos hirdetése is tanúskodnak arról, milyen jó érzékel és kreativitással vezette a város olyan emblemikus vendéglátóhelyeit, mint a Székely kioszk, a Kulturpalota étterme vagy a Tornakert vendéglő.

A Székely kioskot 1910-ben építtette a város. Kedvelt szórakozóhely, söröző-vendéglő volt, ahol nemcsak cigányzene szólt, de tekepálya, zongoraterem, különterem is tartozott hozzá, s teraszáról csodálatos kilátás nyílt a Somostetőre és a Maros völgyére. Az államosítás után sajnos napközivé alakították.

Ender rövid hirdetése beszédesen árulkodik a hely hangulatáról. 1912-ben, amikor telefont kapott, ezt tette közzé a *Székely Napló*-ban: „Halló! Halló! Hova rándulunk a húsvéti ünnepekre? Csakis a Székely kioskba, hol kitűnő hideg és meleg ételek és mindennemű kávéházi italok kaphatók. Este table d'ó rendszer és

A marosvásárhelyi Tornakert vendéglő és Ender Imre, a kreatív vendéglős.

flecken! Kitűnő márciusi sör csapolás! Telefon 357. Szíves pártfogást kér Ender Imre vendéglős.”

1914-ben az új Kultúrpalotában is kialakítottak egy éttermet, melyet Bürger Albert zsidó nagytökés, az azonos nevű sörgyár tulajdonosa vett bérbe. Az első esemény január 11-én a minden évben szokásos Bethlen Kata egyesületi estély volt Hofbauer polgármesterné és Tóthfalusi Józsefné szervezésében, a műkedvelők színdarabjával és természetesen bállal. „Ez alkalommal nyitották meg a kultúrpalota vendéglőjét és buffetjét, melyet Ender Imre, a szolgálatkész vendéglős bérelt ki” – áll a tudósításban.

Az étterem állandó melegkonyhával, frissen csapolt sörrrel csábította a nagydémüt, vasárnaponként Bámbó Béla zenekara játszott a hajnali kettőig nyitva tartó étteremben. Az év közepére Ender már Vásárhely legjobb konyhájaként hirdette az éttermet, ahol a színház után betérőket friss vacsora, világos Dreher sör és barna bió (!) maláta várta. 1915-ben már nyári étkezde is működött, amelyet „Farkas Olivér zenekara hangversenye mellett” egy szombat estén nyitott meg a vendéglős, másnap délután pedig „uzsóna hangversenyt” tartottak. A hölgyek részére „hűsítő italok, úgymint fagyalt, kávé, satöbbi” voltak kaphatók.

1918-ban már a tornakerti nyilvános vendéglőt – „az úri kaszinó nyári testvérét” – is Ender Imre vitte, aki szombatonként „nagy flecken-esteket” rendezett. 1919-ben „Ender Imre, az ösmert jóhírnevű vendéglős a Tornakert vendéglőjét fényesen átalakítva, a közönség rendelkezésére bocsátotta, ahol minden szórakozás megtalálható. Válogatott tiz órás, zenés ozsona és frissen csapoltan pilseni sör kapható s úgyszintén szórakozás céljából kártya, dominó és tekepálya áll a közönség szórakozására. Elsőrendű cigányzene muzsikál” (*Tükör*, 1919 június). Marosvásárhelyről ez az utolsó híradás a kiváló vendéglősről, aki Trianon után kénytelen volt Magyarországra áttelepülni. 1939-ben a *8 Órai Újság*-ban, a budapesti Dohány utcai Continental étterem hirdetésében bukkan fel a neve: „Valódi erdélyi flekken különlegességeket, kürtöskalácsot az öreg Ender Imre, a Metropole Söröző volt flekken sütőmestere készíti. Buday Gyuri cigányprímás muzsikál”. Ezek szerint nemcsak kiváló vendéglős, de remek szakács is volt.

Marosvásárhelyi flekkenkalandozásunk során egy sor vendéglőt és érdekességet helyhiány miatt nem említettem. Egy régi anekdotát azért mégiscsak felidéznék.

Vári Attila, a Marosvásárhelyről áttelepült író *Az őrmester* című novellájának helyszíne az egyszerű, kispénzű emberek egyik népszerű flekkenező helye, a Kofa-közi Tornyosné pecsenyézője. Breckner Ottokár, a magyart csak törve beszélő „Titok bácsi, aki tyúktolvajokra és részeg mézároslegényekre vadászott”, egy letartóztatási eset kapcsán summázza, mit jelent a város számára a flekken.

„Titok bácsi letartóztatta az illetőt, de a Kofa-közben könyörögni kezdett a tolvaj, hogy engedje be Tornyosnéhoz, mert venne pecsenyét.

– Én állom, állom, s nem jön a kazember. Mondok, itt már nincs tréfánk, ez van túl naty belü. Bemenyem, és nincs az üzlet. Fene egy tolvaj. Tornyosné mondja, hátsó ajtó menekülte ki.”

Vendéglátós zenekar 1923-ból. (Fortepan, 2771)

Mikor másodjára fogta el Titok bácsi, hogy ne szökhessen el a Kofa-közben, kint hagyta, s ő ment be Tornyosnéhoz flekkenért, „mert nálunk nem ember az, aki nem eszi meg a kéttenyényi fátányérost. Ezért követelek szobrot neki. Méltán megérdemelné egy olyan városban, ahonnan elszaladtak meghalni a nagyok. Mert ő ott maradt, és a törvény szintjén hirdette és gyakorlatba is vitte, hogy minden polgárnak kijár a napi flekken. – Esz a fáros flekken van építve. Téglá flekken, cserép flekken, járda flekken – mondta Titok bácsi.”

*

Flekker Kicsi Zsiga módra

A Székelyföldön sok mestere van a flekkensütésnek, akik közül én csak a gyergyószentmiklósi kiváló szakácsot, Zsigmond Andrást (Kicsi Zsiga) ismerem. Az ő receptje következik.

A flekkenhez legjobb a nyakaskaraj, vagy más néven tarja. Ezt szeletekre vágom, és készítek egy pácot a következőképpen: zúzott fokhagymát kevés olajjal péppé keverek, tesztek hozzá egy nagyon kevés mustárt, sőt borsot és minimális pirospaprikát (ha túl sok lenne, az a sütésnél megégne). A hússzeleteket ezzel a páccal jól bedörzsölöm, és egymásra rétegezve minimum 24 órát hagyom pácolódni. Azt tapasztaltam, hogy minél több szelet van egymáson, annál jobban átjárja a pác a húst, annál omlósabb lesz. A sütéskor nagyon fontos, hogy a húst csak egyszer szabad megfordítani, azt is a kellő pillanatban. Ehhez kell a sokéves rutin. Kezdeknek azt ajánlom, hogy figyeljék a hússzeletet: amikor megjelenik egy kevés lé a tetején, akkor kell megfordítani, és készre sütni. Ha többször forgatják, vagy túlsütik, a hús megkeményedik, kiszárad, rágós lesz.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Korniss Péter Photo Archive. In December 2020 photographer Korniss Péter donated the archive of his work from more than 5 decades (more than 34000 photos) – to Hungary's Museum of Fine Arts. The well-organized archive is now housed in the Central European Art History Research Institute as the special Korniss Péter Archive. Amongst subjects of Korniss' photography are: peasant life and tradition in Transylvania and Hungary, blue collar workers in Hungary, professional dancers and many more subjects. Also in December he was awarded the 'Kriterion Wreath' given to those who have presented Transylvanian culture to the world. A new volume of his photos was also published: "Korniss Péter Photography 1959–2017" in celebration of the event. Printed here are Grozdits Károly's interview and an edited version of Barabási Albert-László's laudation.

Page 8 Dance for children in traditional life of Jobbágytelke/Sámbriaș, Transylvania. The researcher quotes mainly from interviews with folks from the village born before WWII. Dances for the 'little ones' were usually held separately from the adult dance events. Children meant elementary school children under the age of 14. Dances for kids were held around Carnival, Easter or in the summer. Fewer musicians played than for the adult dance events: perhaps violin, cimbalom, sometimes only a clarinet, flute, etc. The dance learning mainly occurred in a spontaneous way. Sometimes adults would come to watch, then perhaps show the kids something. The musicians and location were paid for the same way as the adult dance events: in hand made straw hats. The kids' dances were held in people's homes, in barns, perhaps outdoors in good weather, often danced barefoot. Mostly children were not allowed at the adult dance events. They 'kids dance' started at 2pm or so and lasted until dark. By Dóka Krisztina, includes bibliography.

Page 12 Interview with Csoóri Sándor Sündi – folk musician, composer/arranger. This is the grandson of Csoóri Sándor the poet and writer (1930–2016); and the son of Csoóri Sándor (b. 1956) the folk musician (Muzsikás, Ifjú Muzsikás). Csoóri Sándor "Sündi" (born 1984) began playing music as a young teenager in Budapest playing viola with his father in the band Ifjú Muzsikás. He went on to play with a group of his peers in Buda Folk Band, now he plays with Ötödik Évszak, Dresch String Quartet and has been successful composing and arranging music for dance companies and theatre. Interview by Jávorszky Béla Szilárd first published in "Fonó 25" by Héttoronyfesztivál and the Fonó. Budapest, 2020.

Page 17 New publication: [The mystery of movement – Papers honoring the work of Fügedi János]. Edited by: Pál-Kovács Dóra, Szőnyi Vivien. L'Harmattan. Budapest. 2020. This publication is a collection of papers celebrating and discussing the theme of dance notation and the work of Fügedi János – Hungary's leading expert on dance notation and a director of the dance research department at the Hungarian Institute of Musicology, Hungarian Academy of Sciences. The volume includes academic studies by 26 contributors all of whom are experts on the subject matter or are from closely related

fields. The majority of the studies are written in Hungarian; with some in English from international contributors. The book is divided into 4 chapters and includes Fügedi János' selected bibliography. Report by Székely Anna.

Page 20 Kékkfestő – Traditional Hungarian textile printing and indigo dyeing. This is a description of the small indigo textile printing and dyeing workshop in Kecskemét, Hungary created by the authors of the article. Also described is the group they have founded: Friends of Hungarian Indigo Textile Dyeing, in the framework of which they organize meetings and relevant workshops for those interested in the craft. A summary is included of their travels to a peninsula in the Gujarat region of India where many traditional textile crafts are practiced. By Hungarian textile artists Nagy Mari and Vidák István.

Page 23 New Publication: Bonchida folk music I–II. Virágölvölgyi Márta and Árendás Péter. Two volumes totaling 380 pages include ethnographic background material and technical studies of playing technique of the Transylvanian traditional musicians of the village of Bonchida/Bonțida. The focus is on the repertoire of four lead fiddlers, it also includes playing technique for accompaniment and a DVD. Published as part of a series by the Óbudai Népzenei Iskola and Zenei Anyanyelv Alapítvány with support from the Csoóri Sándor Fund. Budapest 2020. Recommended by Koncz Gergő.

Page 24 Opinion: on the dance house movement's and Hungarian folk culture's relationship to the digital world and technology, especially during the Corona virus pandemic. "...a digital revolution didn't occur in folk culture... they haven't been prepared for using social media, their messages get lost in the digital labyrinth..." He points out all the advantages of communication, marketing and outreach and 'being trendy' via social media and the internet as a means for spreading the word of Hungarian folk culture. He feels reform in these areas is necessary so that Hungarian children can grow up knowing about their culture...By Gundy Kristóf.

Page 28 A 2004 conversation with Halmos Béla. There have been so many interviews with **Halmos Béla (1946–2013)**, but perhaps it's been awhile since we've read one. He was a good talker. Here once again we are reminded of the impressive scope of Béla's activities in and his total dedication to the **dance house movement**. As one of the founders of the movement, until his death in 2013 he was active as a musician, ethnomusicologist/researcher, he worked on TV programs documenting the dance house so that those beyond the inner circles might know what was going on, and a documentary film series about the movement's village master musicians/singers, he established the dance house archive at the Hungarian Heritage House, and of course he saw the value of conversation and community. Interview by Fehér Anikó.

Page 37 Traditional basket weaving in Hungarian Csángó villages of Moldavia. Baskets in this region were made of various thicknesses

of wicker or willow switches. Traditionally the Hungarians in these villages lived mainly from subsistence farming. Often the older members of the extended family who could no longer work in the fields were the ones who wove baskets. This study explains this traditional craft in the village of Pusztina/Pustiana (Romania), the role of basket weaving as a livelihood, collecting and preparing the willow switches (wicker), the basket weaving process, selling baskets, the traditional uses of the many forms of baskets. Today handmade baskets are being pushed out of everyday life by plastic bags and other containers. By Halász Péter.

age 37 Food and tradition: "flekken" – a roasted or grilled slice of meat – these days usually pork. This article provides mainly historical references to this popular meat dish. Flekken has lots of history and connections to the Transylvanian city of Marosvásárhely/Târgu Mureș from the end of the 1800s and beginning of the 1900s. There is lengthy discussion of various pubs there that were known for their *flekken*. Flekken was and is a favorite meal served with beer or wine in pubs and restaurants. A recipe is provided for slices of meat marinated for at least 24 hours (in garlic, oil, small amount of mustard, salt, pepper, dash of paprika) with the slices stacked. When grilling, the pieces of meat should only be turned once – right after a small bit of juice arrives to the surface of the meat. Meat cooked too long or turned too many times will be tough, dry and rubbery. By Juhász Katalin.

Sue Foy

folkMAGazin

2021/1, XXVIII. évfolyam, 1. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felölős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók,

1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Belső borító: A fűzfavessző hántása (Fotó: Halász Péter)

Hátsó borító: A kosár fülének és fenekének készítése (Fotó: Halász Péter – Negatív szkennelés: Ádám Gyula)

20211

2021/1 • XXVIII. évf. 1. szám

FOLKMAĞAZIN

nka
Nemzeti Kulturális Alap